T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

CUMHURİYET DÖNEMİ ÇANAKKALE KENTİ GELİŞİMİ

ZEYNEP TANRIVER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MİMARLIK ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı: Prof. Dr. HAMİDE BURCU ÖZGÜVEN

EDİRNE-2022

Zeynep TANRIVER'in hazırladığı "Cumhuriyet Dönemi Çanakkale Kenti Gelişimi" başlıklı bu tez, tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından Mimarlık Anabilim Dalında bir Yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri (Ünvan, Ad, Soyad):

Prof. Dr. H. Burcu ÖZGÜVEN

Doç. Dr. Timur KAPROL

Dr. Öğr. Üyesi Arif Mısırlı

Tez Savunma Tarihi: 20/06/2022

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. H. Burcu ÖZGÜVEN
Tez Danışmanı

Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü onayı

Prof. Dr. H.R. Ferhat KARABULUT
Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

T.Ü.FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MİMARLIK ANABİLİM DALI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

DOĞRULUK BEYANI

Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında, tüm verilerin bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini, kullanılan verilerde tahrifat yapılmadığını, tezin akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını, kullanılan tüm literatür bilgilerinin bilimsel normlara uygun bir şekilde kaynak gösterilerek ilgili tezde yer aldığını ve bu tezin tamamı ya da herhangi bir bölümünün daha önceden Trakya Üniversitesi ya da farklı bir üniversitede tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

20 / 06 / 2022

Zeynep TANRIVER

Yüksek Lisans Tezi
Cumhuriyet Dönemi Çanakkale Kenti Gelişimi
T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü
Mimarlık Anabilim Dalı

ÖZET

Çanakkale; Avrupa ve Asya kıtalarını birbirinden ayıran ve Marmara Denizi ile İstanbul Boğazı üzerinden bağlantılı olduğu Karadeniz havzası ülkelerinin Akdeniz ve açık denizlerle bağlantısını sağlayan tek giriş-çıkış kapısı olan kendi adını taşıyan Boğaz'ın iki yakasında kurulmuş bir kenttir. Kent, tarihinde acılı günlerini I. Dünya Savaşı sırasında görmüştür. Fiziksel olarak harap olmuş kentin nüfusu azalmış ve ticaret kenti özelliğini kaybetmiştir. Ticareti gerilemiş olan kentin nüfusunun artması ve kentin kalkınması için, Cumhuriyet Döneminde imar çalışmaları başlatılmıştır.

Çanakkale Kenti'nin, önemli deniz geçiş güzergahları üzerinde olması stratejik konumunu etkilemiş ve kente liman kenti olma özelliği kazandırmıştır. 1930- 1950 yılları içindeki gelişimi, denizi referans alması ile başlamıştır. İmar planları bu kararlar doğrultusunda hazırlanarak, liman kentinin gelişim adımları atılmaya başlanmıştır.

Çanakkale'nin (Vilayet Gazetesi) ve Gazete Arşivlerinde bulunan diğer basılı, 1930- 1950 yılları arasındaki gazete haberleri ve ilanları incelendiğinde, o yıllara ait kente dair verilere ulaşabiliriz. Kentin; iskele, liman, meydan, okullar, idari binalar ve ticaret alanları ile ilgili gelişmeler gazete haberlerinden ve ilanlarından takip edilebilir. Bu veriler üzerinden Tez çalışması kapsamında, liman gelişimi ve kentsel mekana olan etkisi değerlendirilmiştir.

Yıl : 2022

Sayfa Sayısı : 120

Anahtar Kelimeler: Tarih, Cumhuriyet, Çanakkale, Kent, Liman, Ticaret

Master’s Thesis
Çanakkale Urban Development in the Republican Period
Trakya University Institute of Natural and Applied Sciences
Architecture of Department

ABSTRACT

Canakkale; It is a city established on both sides of the Bosphorus, which is the only entrance-exit gate that separates the continents of Europe and Asia and connects the countries of the Black Sea basin, to which it is connected via the Sea of Marmara and the Bosphorus, with the Mediterranean and the open seas. The city saw its painful days in its history during the First World War. The population of the city, which was physically devastated, decreased and lost its commercial character. In order to increase the population of the city, which became dull with its trade regressed, and for the development of the city, zoning studies were started in the Republican period.

The fact that the city of Çanakkale is on important sea passage routes has affected its strategic position and has given the city the feature of being a port city. Its development in the years 1930-1950 started with its reference to the sea. Zoning plans were made in line with these decisions, and the development steps of the port city were started to be taken.

When we examine Çanakkale's (Vilayet Newspaper) and other printed newspaper news and advertisements between 1930 and 1950 in the Newspaper Archives, we can reach the data about the city in those years. of the city; You can follow the developments in the pier, port, square, schools, administrative buildings and trade areas from the newspaper news. Emphasizing these data, Port Development and its impact on urban space were evaluated within the scope of the thesis.

Year : 2022

Pages : 120

Keywords : History, Republic, Çanakkale, City, Port, Trade

TEŞEKKÜR

Öncelikle, yüksek lisansa başladığım ilk günden bugüne kadar, her zaman desteğini yanımda hissettiğim, tez hazırlık süresince sabır ve özveri ile bana yol gösteren, öneri ve yönlendirmeleri ile destekleyen değerli tez danışmanım *Prof. Dr. H. Burcu ÖZGÜVEN'e*

Her anlamda sürekli olarak yanımda olan ve Tez çalışmalarım boyunca, karşılığı hiçbir zaman ödenemeyecek özveri, emek ve destekleri için *Babam Cemal TANRIVER* ve *Annem Şevkiye TANRIVER'e*, her zaman her konuda bana yardımcı olan *Abim Ahmet TANRIVER, Ablam Hande TANRIVER ve* canım *Yeğenlerim Oğuz Han TANRIVER* ve *Yağız Han TANRIVER'e*

Dostluklarıyla her zaman yanımda olan değerli *Arkadaşlarım Funda AYDENİZ* ve *Almera MUKOVİÇ'e*

Çok teşekkür ederim.

Zeynep TANRIVER

İÇİNDEKİLER

ÖZET iv
ABSTRACT v
TEŞEKKÜR vi
ŞEKİLLER DİZİNİ ix
BÖLÜM 1 1
GİRİŞ 1
1.1. Araştırmanın Amacı 1
1.2. Araştırmanın Kapsamı 1
1.3. Yöntem 2
BÖLÜM 2 3
CUMHURİYET ÖNCESİ ÇANAKKALE'DE KENTSEL GELİŞİM 3
2.1. Coğrafi Konum 3
2.2. Çanakkale Kenti'nin Tarihi Gelişimi 7
2.2.1. Kilidü'l-Bahr Kalesi 9
2.2.2. Kale-i Sultaniye Kalesi 10
BÖLÜM 3 22
CUMHURİYET DÖNEMİ ÇANAKKALE KENTSEL GELİŞİM 22
3.1. Liman Gelişimi 26
3.2. Gümrük Gelişimi 35
3.3. Kamusal Yapılar 40
3.3.1. Çanakkale Eski Belediye Binası 40
3.3.2. Çanakkale Devlet Hastanesi 43
3.3.3. Sahil Sıhhiye Merkezi 49
3.3.4. Çanakkale Halkevi 55
3.3.5. Çanakkale Öğretmen Evi Misafirhanesi (İdadi Mektep) 57
3.3.6. İstiklal İlkokulu (Rum Kız Mektebi) 63
3.3.7. Cumhuriyet İlkokulu (Rum Erkek Mektebi) 69
3.4. Ticari Alan 73
3.4.1. Ticaret 73
3.4.2. Yalı Caddesi: 75
3.4.3. Çarşı Caddesi: 78

3.4.4. Nalbantlar Caddesi: ... 81
3.4.5. Köprübaşı Caddesi: ... 83
3.4.6. Fetvane Sokak: ... 84
3.4.7. Yalı Hanı ... 85
3.4.8. Balıkhane Sokak: ... 87
3.4.9. Gümrük Sokak: ... 89
3.4.10. Tıflı Caddesi: ... 89
3.4.11. Çanakkale Cumhuriyet Meydanı ... 90
DEĞERLENDİRME ... 96
SONUÇ ... 99
KAYNAKLAR ... 101
ÖZGEÇMİŞ ... 108

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2. 1. Çanakkale İli ve İlçeleri. 4
Şekil 2. 2. Marmara Denizinin Konumu (Stanford, 1879). 5
Şekil 2. 3. Çanakkale Kent Haritası (Troia Vakfı, 2021). 6
Şekil 2. 4. Kilitbahir ve Kale-i Sultaniye Kalesi (Haz. İstanbul İtalyan Kültür Merkezi, 1995 , s.290). 8
Şekil 2. 5. Kilitbahir Kalesi Planı, Curcic (çizim Kelly, J.), (Özgüven B. , 1997, s. 172). 9
Şekil 2. 6. Kilitbahir Kalesi kesitleri, Utkular, İ. (Özgüven B. , 1997, s. 172). 9
Şekil 2. 7. Kale-i Sultaniye Kalesi Plan ve Denizden Görünümü (Berquin, 1700). 10
Şekil 2. 8. Kale-i Sultaniye ikinci kat planı, Utkular, İ. (Özgüven H. , 1997, s. 383). 11
Şekil 2. 9. Kale-i Sultaniye dördüncü kat planı (Ayverdi & Yüksel, 1976, s. 158). 11
Şekil 2. 10. Kale'nin doğusunda bulunan, Fatih Cami ve Medrese Çanakkale Kent Haritası 1932. 12
Şekil 2. 11. XVII. Yüzyıldaki Kale-i Sultaniye ve etrafındaki yerleşim (Salt Research, 1641). 13
Şekil 2. 12. XVII. Yüzyıldaki Çanakkale Kenti Kale dışı yerleşimini gösteren Gravür (Combes, 1686). 14
Şekil 2. 13. Fatih Cami ve Medresesi, Çanakkale Kent Haritası 1932. 14
Şekil 2. 14. XVII. Yüzyıldaki Çanakkale Kenti'nin kale etrafındaki yerleşimi (Dumée, 1600-1700). 15
Şekil 2. 15. Sandallara taşınan Çanak ve Çömlekler (Çanakkale Seramik Müzesi). 16
Şekil 2. 16. XVIII. Yüzyıldaki Kale dışındaki Çanakkale Kenti yerleşimi (Truguet, 1786). 17
Şekil 2. 17. XVIII. Yüzyıldaki Çanakkale Kıyı Kenar Yerleşimi (Agnin, 1736). 17
Şekil 2. 18. XVIII. Yüzyıldaki Çanakkale Kıyı Kenar Yerleşimi ve Sarıçay Kenarı Yerleşimi (Houdan, 1780). 18
Şekil 2. 19. 19.yy'da Çanakkale'nin yerleşim planı (Çanakkale Yerel Tarih Grubu, 2000, s. 11). 19
Şekil 2. 20. XIX. Yüzyıldaki Çanakkale Kıyı Kenar Yerleşimi ve Sarıçay Kenarı Yerleşimi (Dezauche, 1801). 19
Şekil 2. 21. Savaş sırasında hasar görmüş Çanakkale Evleri (Australian War Memorial, 1915). 20
Şekil 2. 22. Boğazı işgal etmeye çalışan İngiliz Gemilerini izleyen sahildeki Türk Askerleri (Haberler, 2015). 20
Şekil 2. 23. İngilizler tarafından hazırlanmış Gelibolu Haritası ve Çanakkale Bölge Haritası (Australian War Memorial, 1914-1918). 21
Şekil 2. 24. Kale-i Sultaniye Kenti üstten görünüm, 1915-1916 (Das Bundesarchiv, 1915-1916). 21

Şekil 3. 1. Çanakkale Kentinin savaş sırasında çekilmiş hava fotoğrafı (Masnou, 1915). 22
Şekil 3. 2. Savaş sırasında Çanakkale Sahilin bombalanması (1938, s. 4). 23
Şekil 3. 3. Çanakkale Maydos İskelesi (1932, s. 4). 23
Şekil 3. 4. Çanakkale Kent Görünümü (1935, s. 6). 24
Şekil 3. 5. Çanakkale Kentinin Denizden Görünümü (1937, s. 10). 24

Şekil 3. 6. Çanakkale Kent içi Görünüm (1947, s. 10). 25
Şekil 3. 7. Cumhuriyet öncesi yapılmış olan iskeleler, Çanakkale Kent Haritası 1932..... 26
Şekil 3. 8. 1949 tarihli Çanakkale Nazım İmar Planı ve Çanakkale İskelesi (Ulusan, 1973, s. 62). 27
Şekil 3. 9. Çanakkale İskelesi Görünümü (1932, s. 14). 29
Şekil 3. 10. Çanakkale Maydos İskelesi (1908). 30
Şekil 3. 11. Çanakkale Maydos İskelesi (Fotokart - Pera Mezat). 30
Şekil 3. 12. Çanakkale'nin yeni iskelesine yanaşan ilk vapur Seyyar (1935, s. 4). 31
Şekil 3. 13. Çanakkale Sıhhiye Binası ve İskelesi (Çanakkale Belediyesi Fotoğraf Arşivi). 32
Şekil 3. 14. Çanakkale Gümrük Binası ve Rıhtımı (Ahmet Kolkoparan Fotoğraf Arşivi). 33
Şekil 3. 15. Çanakkale Maydos İskelesi (Çanakkale Sahili, 1926). 33
Şekil 3. 16. Çanakkale Su İskelesi (Eski Çanakkale). 33
Şekil 3. 17. Gümrük ve Sahil Sıhhiye İskelesi (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2022). 34
Şekil 3. 18. Sahilden Çanakkale Kentine Bakış (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2022). 34
Şekil 3. 19. Sahilden Çanakkale Kentine bakış (1934, s. 1). 34
Şekil 3. 20. Çanakkale İskelesi (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2022). 34
Şekil 3. 21. Çanakkale Gümrük Binası, (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2020)..... 36
Şekil 3. 22. Gümrük Konumu, Çanakkale Kent Haritası 1932. 36
Şekil 3. 23. Çanakkale Gümrük Binası ve Rıhtımı (Ahmet Kolkoparan Fotoğraf arşivi). 37
Şekil 3. 24. Çanakkale Sahili (1914-1918) (Çanakkale Belediyesi Fotoğraf Arşivi). 38
Şekil 3. 25. Çanakkale Gümrüğü ve Gümrükte bulunan Eşyalar 1903 (1903). 39
Şekil 3. 26. Çanakkale Kenti Sahilden Görünümü (Chanakkale - View from the sea). 39
Şekil 3. 27. Çanakkale Eski Belediye Binasının 1976 yılındaki görünümü (Hatip, 2009, s. 104). 40
Şekil 3. 28. Çanakkale Eski Belediye Binası Şimdiki Deniz Müzesi Komutanlığı Çeşmesi ile ön Görünümü (Hatip, 2009, s. 106). 40
Şekil 3. 29. Deniz Müzesi Komutanlığı Çeşmesi ile Kitabesi (Hatip, 2009, s. 106). 41
Şekil 3. 30. Çanakkale Eski Belediye Binası Konumu, Çanakkale Kent Haritası 1932. 41
Şekil 3. 31. Çanakkale Belediye Binası (Çanakkale Deniz Müzesi Komutanlığı Fotoğaf Arşivi). 42
Şekil 3. 32. Çanakkale Eski Belediye Binası (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2022). 42
Şekil 3. 33. Çanakkale Eski Belediye Binası (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2020). 42
Şekil 3. 34. Çanakkale Hastanesi (1932, s. 6). 43
Şekil 3. 35. Memleket Hastanesi (Ahmet Kolkoparan Fotoğraf Arşivi). 44
Şekil 3. 36. Çanakkale Devlet Hastanesi Konumu, Çanakkale Kent Haritası 1932. 44
Şekil 3. 37. Çanakkale de yeni açılan Memleket Hastanesi (1937, s. 5). 46
Şekil 3. 38. Çanakkale Devlet Hastanesi Ön Cephesi, (1937, s. 7). 47
Şekil 3. 39. Çanakkale Devlet Hastanesi Yol Cephesinden Görünümü (1937, s. 5). 47
Şekil 3. 40. Çanakkale Devlet Hastanesi (Mithat Atabay Fotoğraf Arşivi). 48
Şekil 3. 41. Çanakkale Devlet Hastanesi (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2022). 48
Şekil 3. 42. Çanakkale Devlet Hastanesi (Çanakkale Devlet Hastanesi, 2021). 48
Şekil 3. 43. Çanakkale Sıhhiye Merkezi (Çanakkale Deniz Müzesi Komutanlığı Fotoğraf Arşivi). 49
Şekil 3. 44. Çanakkale Sıhhiye Binası (Hatip, 2009, s. 97). 50
Şekil 3. 45. Çanakkale Sıhhiye Binası Planı (Hatip, 2009, s. 97). 50
Şekil 3. 46. Çanakkale Sıhhiye Binası Giriş Kapısı Kitabesi (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2022). 50
Şekil 3. 47. Çanakkale Sıhhiye Binası, Çanakkale Kent Haritası 1932. 51
Şekil 3. 48. Çanakkale Sıhhiye Binası (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2022). 51
Şekil 3. 49. Sahil Sıhhiye Binası önünde bulunan Rıhtım (1932, s. 4). 52
Şekil 3. 50. Çanakkale Sıhhiye Binası beton iskelesi (1934, s. 10). 53

Şekil 3. 51. Çanakkale Sıhhiye Binası ve beton iskelesi (2019). 54
Şekil 3. 52. Çanakkale Halkevi (Çanakkale Belediyesi Fotoğraf Arşivi). 56
Şekil 3. 53. Posta ve Telgraf'ın Bitişiğinde Halkevi Binası (Karataş, 2014, s. 191). 56
Şekil 3. 54. Kabotaj Bayramı 1936, Halkevi Binası (Karataş, 2014, s. 188). 56
Şekil 3. 55. Çanakkale İdadi Mektep Ön Cephesi (Mithat Atabay Fotoğraf Arşivi). 57
Şekil 3. 56. Çanakkale İdadi Mektep Ön Cephesi (Ahmet Kolkoparan Fotoğraf Arşivi). 58
Şekil 3. 57. Çanakkale Öğretmen Evi Misafirhanesi (Çanakkale İdadi Mektep), Çanakkale Kent Haritası 1932. 58
Şekil 3. 58. İdadi Mektep Konumu, Çanakkale Kent Haritası 1932. 59
Şekil 3. 59. İdadi Mektep Konumu, Günümüz Çanakkale Hali Hazır Haritası. 59
Şekil 3. 60. Çanakkale İdadi Mektep (Özgüven B. , 1989, s.132). 60
Şekil 3. 61. Biga İdadi Mektep Planı, Marif Salnamesi 1321 (Özgüven B. , 1989, s. 131). 60
Şekil 3. 62. Zemin Kat Giriş Holü ve Girişin kuzeyinde bulunan merdivenler, Çanakkale Öğretmenevi Misafirhanesi (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2021). 60
Şekil 3. 63. Zemin Kat Giriş Holünün Doğu ve Batı Yönlerinde Bulunan Koridorlar, Çanakkale Öğretmenevi Misafirhanesi (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2021). 61
Şekil 3. 64. Normal Kata Çıkış Merdivenleri ve Sahanlığı, Çanakkale Öğretmenevi Misafirhanesi (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2022). 61
Şekil 3. 65. Normal Kat Merdiven Önü Holünün Doğu ve Batı Yönlerinde Bulunan Koridorlar, Çanakkale Öğretmenevi Misafirhanesi (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2022). 61
Şekil 3. 66. Çanakkale Öğretmenevi Misafirhanesi (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2021). 62
Şekil 3. 67. Binanın arka cephesinde simetrik düzen görünmektedir. Çanakkale Öğretmenevi Misafirhanesi (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2021). 62
Şekil 3. 68. Binanın sol yan cephesinde simetrik düzen görünmektedir. Çanakkale Öğretmenevi Misafirhanesi (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2021). 62
Şekil 3. 69. İstiklal İlkokulu (Kala-i Sultaniye Rum Kız Mektebi). 63
Şekil 3. 70. Çanakkale Rum Kız Mektebi Vaziyet Planı, H-02-07-1318, İ.AZN. BOA (Başkanlık Osmanlı Arşivi). 63
Şekil 3. 71. İstiklal İlkokulu (Kala-i Sultaniye Rum Kız Mektebi). 64
Şekil 3. 72. İstiklal İlkokulu Konumu, Çanakkale Kent Haritası 1932. 64
Şekil 3. 73. İstiklal İlkokulu Konumu, Çanakkale Kent Haritası 1932. 65
Şekil 3. 74. İstiklal İlkokulu Konumu, Günümüz Çanakkale Hali Hazır Haritası. 65
Şekil 3. 75. Çanakkale Rum Kız Mektebi Planı, 13 H-02-07-1318, İ.AZN. BOA (Başkanlık Osmanlı Arşivi). 66
Şekil 3. 76. Çanakkale İstiklal İlkokulu giriş cephesi (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2021). 66
Şekil 3. 77. Çanakkale İstiklal İlkokulu ön cephesi (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2021). 67
Şekil 3. 78. Bina giriş holü, koridorlara ve sahne mekanına dağılma alanı, İstiklal İlkokulu (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2021). 67
Şekil 3. 79. İstiklal İlkokulu Salonu (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2021). 68
Şekil 3. 80. İstiklal İlkokulu, Bina giriş holüne açılan koridorlar (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2021). 68
Şekil 3. 81. İstiklal İlkokulu, Sahne mekânından sınıflara giriş koridoru (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2021). 68
Şekil 3. 82. Cumhuriyet İlkokulu (Kala-i Sultaniye Rum Erkek Mektebi). 69
Şekil 3. 83. Cumhuriyet İlkokulu (Kala-i Sultaniye Rum Erkek Mektebi). 69
Şekil 3. 84. Cumhuriyet İlkokulu (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2021). 69
Şekil 3. 85. Cumhuriyet İlkokulu Konumu, Çanakkale Kent Haritası 1932. 70
Şekil 3. 86. Cumhuriyet Okulu işgal döneminden,1922 tarihli bir fotoğraf. İngilizler kısa süreli karargâh olarak kullanmışlar (Cumhuriyet İlkokulu, 1922). 70
Şekil 3. 87. Cumhuriyet İlkokulu Konumu, Çanakkale Kent Haritası 1932. 71
Şekil 3. 88. Cumhuriyet İlkokulu Konumu, Günümüz Çanakkale Hali Hazır Haritası. 71

Şekil 3. 89. Salon, Çanakkale Cumhuriyet İlkokulu (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2021)..... 72
Şekil 3. 90. Çanakkale Cumhuriyet İlkokulu (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2021)..... 72
Şekil 3. 91. Çanakkale Cumhuriyet İlkokulu (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2021)..... 72
Şekil 3. 92. Çanakkale Cumhuriyet İlkokulu (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2021)..... 72
Şekil 3. 93. Çanakkale Kenti Ticaret Aksı..... 74
Şekil 3. 94. Ticaret Yapılan Sokakların Genel Görünümü, Çanakkale Kent Haritası 1932..... 75
Şekil 3. 95. Çanakkale sokakları, 1919 (Eski Çanakkale). 76
Şekil 3. 96. Yalı Caddesi Konumu, Çanakkale Kent Haritası 1932. 76
Şekil 3. 97. Çanakkale Yalı Caddesi (Çanakkale Yalıboyu Caddesi). 77
Şekil 3. 98. Yalı Caddesinden Görünümü (Yalı Caddesi). 77
Şekil 3. 99. Yalı Caddesinden Görünüm (1908)..... 78
Şekil 3. 100. Çarşı Caddesi Konumu, Çanakkale Kent Haritası 1932..... 79
Şekil 3. 101. Çarşı Caddesi Konumu (Çanakkale Belediyesi Fotoğraf Arşivi). 79
Şekil 3. 102. Yalı Camiden Çarşı Caddesine bakış (Ahmet Kolkoparan Fotoğraf arşivi)..... 79
Şekil 3. 103. Yalı Camiden Çarşı Caddesine bakış (Ahmet Kolkoparan Fotoğraf arşivi)..... 80
Şekil 3. 104. Yalı Camiden Çarşı Caddesine bakış (Ahmet Kolkoparan Fotoğraf arşivi)..... 80
Şekil 3. 105. Nalbantlar Caddesi Konumu, Çanakkale Kent Haritası 1932. 81
Şekil 3. 106. Nalbantlar Caddesi Palamut Depoları (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2022). 82
Şekil 3. 107. Nalbantlar Caddesi Palamut Depoları (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2022). 82
Şekil 3. 108. Köprübaşı Caddesi Konumu, Çanakkale Kent Haritası 1932..... 83
Şekil 3. 109. Fetvane Sokak Konumu, Çanakkale Kent Haritası 1932. 84
Şekil 3. 110. 1930'lu yıllarda Hancı Ahmet Ağa ve han sakinleri (Algör, 2007, s. vi)..... 85
Şekil 3. 111. Han günümüzde (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2022)..... 86
Şekil 3. 112. 1930'lu yıllarda Han (Algör, 2007, s. 132). 86
Şekil 3. 113. Balıkhane Sokak Konumu, Çanakkale Kent Haritası 1932..... 87
Şekil 3. 114. Balıkhane Kulübesi (Çanakkale Kenti Balıkhane Külübesi)..... 88
Şekil 3. 115. Çanakkale Kentinin Denizden Görünümü ve Balıkhane Kulübesi (Eski Çanakkale). 88
Şekil 3. 116. Çanakkale Balıkhane Kulübesi (Chanak). 88
Şekil 3. 117. Gümrük Sokak Konumu, Çanakkale Kent Haritası 1932..... 89
Şekil 3. 118. Tıflı Caddesi Konumu, Çanakkale Kent Haritası 1932. 89
Şekil 3. 119. Cumhuriyet Meydanı, Müslüman Mezarlığı'nın duvarı anıtın arkasında görünmektedir (Ahmet Kolkoparan Fotoğraf Arşivi). 90
Şekil 3. 120. Çanakkale Cumhuriyet Meydanında Tören Kutlaması (1939, s. 9). 91
Şekil 3. 121. Savaş sonrasında yıkılmış ve harap durumda olan Çanakkale Kenti (Savaş Sonrası Çanakkale). 92
Şekil 3. 122. Müslüman mezarlığı Cumhuriyet Meydanı öncesi (Ahmet Kolkoparan Fotoğraf Arşivi). 92
Şekil 3. 123. Çanakkale Kesin İmar Planı 1949 (Ulusan, 1973, s. 62)..... 93
Şekil 3. 124. Hükümet Meydanı (Çanakkale Kesin İmar Plânı İzah Raporu, 1950, s. 29). 93
Şekil 3. 125. Cumhuriyet Meydanı yapılmadan önceki Müslüman Mezarlığı (Çanakkale Kesin İmar Plânı İzah Raporu, 1950, s. 29). 94
Şekil 3. 126. Hükümet Meydanı Planı (Çanakkale Kesin İmar Plânı İzah Raporu, 1950, s. 30). 94
Şekil 3. 127. Cumhuriyet Meydanı 1950 (Ahmet Kolkoparan Fotoğraf Arşivi). 94
Şekil 3. 128. Cumhuriyet Meydanı Havadan Görünümü, 1950 (Ahmet Kolkoparan Fotoğraf Arşivi). 95
Şekil 3. 129. Cumhuriyet Meydanı 1950 (Çanakkale Kent Müzesi ve Arşivi). 95
Şekil 3. 130. Cumhuriyet Meydanı Havadan Görünümü (2020)..... 95

BÖLÜM 1

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Amacı

Çanakkale Kenti, 17.yy'dan itibaren liman kenti olma özelliği göstermiştir. Liman gelişimi ile kente ticaret fonksiyonu yüklenmiş ve fonksiyonel olarak kentte değişimler gözlenmiştir. Değişimden, sokaklar, caddeler, meydanlar ve yeşil alanlar kentsel ölçekte etkilenmiştir. Cumhuriyet Döneminde 1935 yılında inşaatı tamamlanmış olan iskele, kentin gelişiminde önemli rol oynamıştır. Limanla beraber akslar ortaya çıkmış caddelerin devamında kentsel fonksiyonlar gelişmiştir. 19.yy'da var olan alt yapı üstüne ticaret fonksiyonu eklenmesi ile limanla iç bölge arasında bağlantıyı sağlayan yollar ve meydana gelmiştir.

Bu çalışma sırasında, Osmanlı Döneminde yapılmış olan yapıların Çanakkale Kenti'ne olan katkısı araştırılmıştır. Cumhuriyet Döneminde liman gelişimi ile kentin bu gelişimden nasıl etkilendiği ve Osmanlı Döneminden kalan yapıların Cumhuriyet Döneminde nasıl bir değişikliğe uğradığının anlatılması amaçlanmıştır.

1.2. Araştırmanın Kapsamı

Araştırma kapsamında incelenmek için Çanakkale Kenti seçilmiştir. Kentin ilk çekirdeği olan Kale-i Sultani Kalesi'nin coğrafi konumu ve tarihi detaylı şekilde incelenmiştir. Zamanla kale dışında gelişim gösteren kentin, gravürler ve haritalar yardımıyla yıllar içindeki değişimi anlatılmıştır. Kalenin doğusunda iç bölgede başlayan yerleşim, zamanla kalenin kuzeyi olan deniz kenarına yayılmıştır. Denize ulaşan kentin deniz ile mekânsal ilişkisini sağlayan iskelelerin gelişiminin, ticaret fonksiyonuna olan etkisi araştırılmıştır.

1930- 1950 yılları arasındaki gazetelerdeki Çanakkale başlıklı haberler incelenmiş, kent gelişimine katkısı olan haberlerden bilgiler edinilmiştir. Gelişen ticaret ve artan nüfus ile, eksikliği maddi manevi sıkıntı çıkaran limanının, Cumhuriyet Döneminde inşa edilmesi ile mekânsal ve fonksiyonel gelişime olan etkisi anlatılmıştır.

1.3. Yöntem

Araştırma kapsamında öncelikle geçmiş yılların basılı gazetelerinden faydalanılmıştır. İlk olarak, İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin gazete bölümünde yer alan Çanakkale Vilayetinin Resmî Gazetesi'nin, 1934-1959 yılları arasındaki belgelerine ulaşılmıştır. Gazete sayfalarının fotoğrafını çekilip, 1934-1959 tarihlerini kapsayan gazete arşivi oluşturulmuştur. Gazeteler incelenerek Çanakkale kenti ile ilgili olan kısımlar, (haberler- ilanlar) başlık tarihleri ile yazılmıştır. Haberler ve ilanlar, haber içeriğine göre gruplara ayrılmıştır. Sonuçta kronolojik sıra ile konular incelendiğinde, tarihsel gelişim ile ilgili veriler elde edilmiştir. Ek olarak, Gazete arşivi sitesinde bulunan Akşam, Cumhuriyet, Son Posta ve Zaman gazeteleri taranmış ve online olarak Arkitekt Dergisine ulaşılmıştır. Çanakkale Belediyesi Kudeb biriminin arşivinde yer alan fotoğraflardan yararlanılmıştır. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Kütüphanesi'nde yer alan kent gelişimi ve kent tarihi üzerine yazılmış kitaplara ulaşılmıştır. Başbakanlık Cumhuriyet Arşiv Belgelerine, e-devlet üzerinden giriş sağlanmıştır. Literatür taramalarına ek olarak, saha çalışmaları yapılmıştır. Günümüze ulaşmış olan yapılar, sokaklar ve kent silüeti fotoğraflanarak, tez çalışmasında veri olarak kullanılmıştır.

BÖLÜM 2

CUMHURİYET ÖNCESİ ÇANAKKALE'DE KENTSEL GELİŞİM

2.1. Coğrafi Konum

Çanakkale Kenti, Türkiye'nin kuzeybatısında Avrupa ve Asya kıtalarını birbirinden ayıran ve kendi adını taşıyan Boğaz'ın iki yakasında kurulmuştur. Çanakkale; Balkan Yarımadası'nın Doğu Trakya topraklarına bir kıstakla bağlanmış Gelibolu Yarımadası ile, Anadolu'nun batı uzantısı olan Biga Yarımadası üzerinde toprakları bulunan bir ilimizdir. Avrupa ve Asya'da toprakları bulunan Çanakkale, Edirne, Tekirdağ ve Balıkesir il sınırları ile çevrilidir. İl sınırlarına; Ege Denizinde Türkiye'nin en büyük adası olan Gökçeada ile Bozcaada ve Tavşan Adaları da dahildir. İl, 25° 40′-27°30′ doğu boylamları ve 39°27′-40°45′ kuzey enlemleri arasında 9.933 km^2'lik bir alanı kapsar. İlimizin topraklan büyük bir kısmıyla Marmara Bölgesinin Güney Marmara bölümüne; Edremit Körfezi kıyısındaki küçük bir alanı ise, Ege Bölgesine girmektedir. Anadolu Yarımadası'nın en batı noktası Baba Burnu ile Türkiye'nin en batı noktası olan Gökçeada'daki Avlaka Burnu il sınırları içerisindedir. İlin toplam kıyı uzunluğu 671 km'dir (T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021).

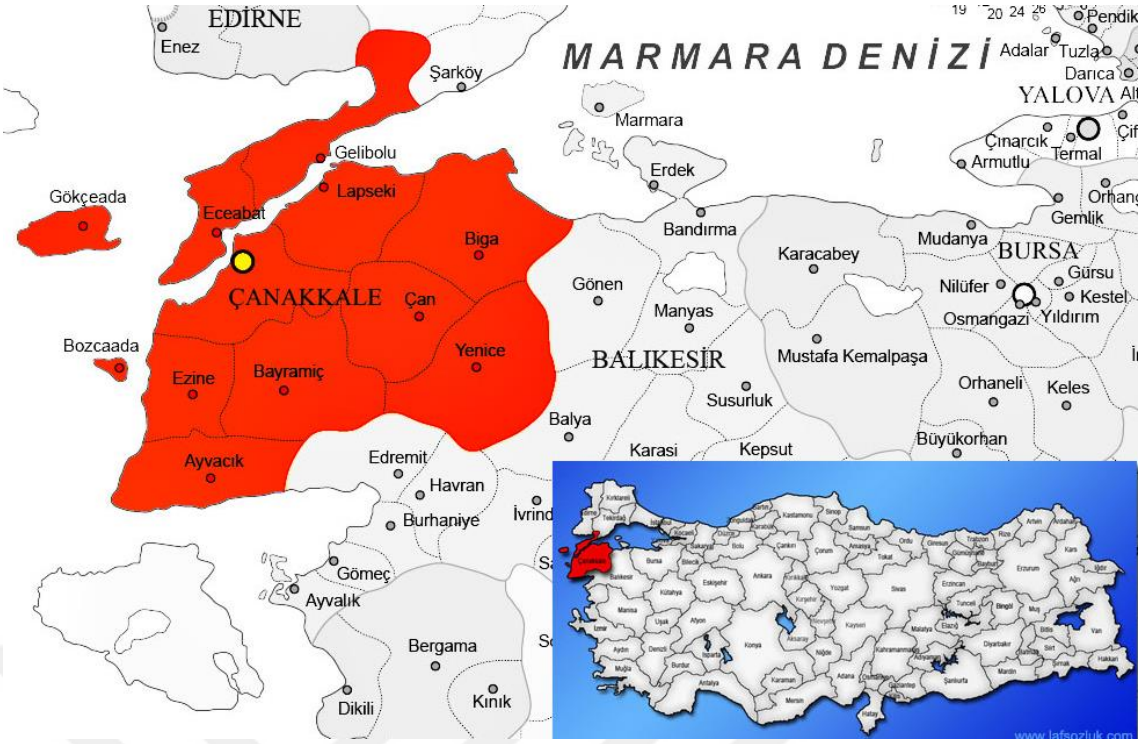

Şekil 2. 1. Çanakkale İli ve İlçeleri.

Çanakkale Kıyılarının bütün girinti ve çıkıntıları dikkate alınarak yapılan bir ölçüm ise Çanakkale Boğazı'nın Anadolu kıyılarının (Kumkale Burnu'ndan Çardak fenerine kadar) uzunluğunun 94 km., Avrupa kıyılarının uzunluğunun ise (Seddülbahir-Çankaya burnu arası) 78 km. olduğunu ortaya koymaktadır. Çanakkale Boğazı'nın genişliği kuzey girişinde 3200 m. olarak başlamakta, güney ağzına yaklaşıldıkça önce çok fazla genişleyerek 8 kilometreyi bulmakta, tam güney ağzında ise 3600 metreye inmektedir. Boğazda yer yer darlaşmalar da görülmekte ve bunlar daha çok boğazın kuzey-güney doğrultulu orta kesimine rastlamaktadır. Bu kesimde özellikle iki yerde Çanakkale Boğazı'nın kıyıları birbirine fazlasıyla yaklaşmaktadır. Bunlardan birisi Anadolu kıyısındaki Nağara burnu ile karşısındaki Bigalı Kalesi arasında olup buradaki genişlik 1950 metredir. Bir diğeri ise daha güneyde Çanakkale Şehri'nin bulunduğu mevkide boğaza dökülen Kocaçay (Sarıçay) ağzı ile karşısındaki Kilitbahir arasında bulunmaktadır. Boğazın en dar kesimi de bu sonuncusudur ve burada iki kıyı arasındaki mesafe 1375 m.'dir (Tuncel, 1993, s. 199).

Çanakkale Boğazı, coğrafi özellikleri bakımından komşusu İstanbul Boğazı'na benzemektedir. Çanakkale Boğazı da İstanbul Boğazı gibi dünyanın en dar boğazlarından biridir. Bu sebeple büyük deniz taşıtlarının geçişine de elverişlidir. Marmara Denizi ve İstanbul Boğazı üzerinden bağlantılı olduğu Karadeniz havzası ülkelerinin Akdeniz ve açık denizlerle bağlantısını sağlayan tek giriş-çıkış kapısı olması gibi nedenler, tarih boyunca bu boğaza büyük ticari ve stratejik önem kazandırmıştır (İbrahim Güner, Hakkı Yazıcı, 2000, s. 27).

Şekil 2. 2. Marmara Denizinin Konumu (Stanford, 1879).

Çanakkale Şehri, aynı adı taşıyan Boğazın Anadolu yakasında ve Boğazın en fazla darlaştığı bir kesimde düz bir alanda kurulmuştur (Tuncel, 1993, s. 197). Çanakkale Boğazı, önemli su yolları güzergahında bulunmaktadır. Boğaz; Ege Denizi ve Marmara Denizini birleştiren doğal bir su yoludur. İstanbul Boğazı vasıtasıyla Karadeniz'e, Cebelitarık Boğazı ve Süveyş Kanalı vasıtasıyla da açık denizlere bağlıdır.

Çanakkale Şehrinin konumu; tarihî, coğrafî stratejik olarak çok önemlidir. Çanakkale, Karadeniz ile Akdeniz arasındaki deniz yolunun üzerinde bulunmakla dünya denizler ile bağlantı sağlayan bir yol üzerinde olduğu gibi karadan Balıkesir- Çanakkale yolu ile Anadolu'nun diğer illerine bağlanmış bulunmaktadır. Şehir güneyden Ezine ve Bayramiç'e, doğudan Biga'ya bağlıdır. Kuzeyden karayolu ile Lâpseki ve denizyolu ile de Gelibolu ilçeleri ile bağlantısı vardır. Çanakkale şehrinin bulunduğu bölgede boğaza dökülen bir çay bulunur. Bölge binlerce yıl Sarıçay'ın taşıdığı alüvyonlarla boğazın en dar yeri olmuştur. 8-10 km. mesafe uzaklıkta bulunan dağlar kenti; kuzey, doğu ve güney yönlerinden kuşatmıştır. Kentin en yüksek noktası olan kuzey yönü 23- 24 metre yüksekliktedir. Diğer yönler ise, 200- 300 metre yüksekliktedir. Çanakkale arazisi üçüncü ve dördüncü zamana aittir. Şehir topraklarının yapısında kum ve kil tabakalarından oluşmaktadır. Yeraltı su seviyesi yer yüzüne pek yakındır. Truva şehrinin harabeleri Çanakkale şehrine pek yakın bir mevkide bulunduğundan, Çanakkale bu yönüyle de tarih ve arkeoloji bakımından büyük bir önem kazanmaktadır (Çanakkale Kesin İmar Plânı İzah Raporu, 1950, s. 28).

Şekil 2. 3. Çanakkale Kent Haritası (Troia Vakfı, 2021).

2.2. Çanakkale Kenti’nin Tarihi Gelişimi

Çanakkale, Fatih Sultan Mehmet döneminde temeli atılmış, bir XV. yüzyıl liman kentidir. Osmanlıların Çanakkale Boğazı'nı aşmaları ve Avrupa topraklarına yerleşmeleri, Osmanlı Devleti’nin, görece önemsiz bir uç beyliğinden Balkanları ve Küçük Asya’yı kucaklayan bir İmparatorluğa dönüşmesinde belirleyici bir rol oynamıştır (İnalcık, 2000, s. 47). IV. Sultan Mehmed on sekiz yaşına bastığında, Abaza isyanının bastırılmasından sonra Bursa'ya giderek bir müddet orada bulunmuş ve bulunduğu sırada Köprülü'nün büyük oğlu olup o sırada yirmi dört yaşında bulunan Fazıl Ahmed Bey'i huzuruna çağırarak vezirlikle Erzurum valiliğine tayin etmiş ve yine burada iken Çanakkale Boğazı’na karşılıklı iki kale yapılması emredilmiştir. Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u aldıktan Çanakkale’nin ve Marmara Denizi sahillerinin muhafazası için karşılıklı iki kale yaptırmıştır. Kaleler en zor zamanlarda Akdeniz’e hücum edecek düşman gemilerine karşı iç denizi muhafaza etmek ve bu Girit adasını ele geçirmek için, dolayısıyla Venediklilerle muharebe yapıldığı tarihlere kadar sürdüğü bilinmektedir (Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, 1988, s. 350).

Çanakkale Boğazının iki tarafına Kiliditl-Bahr ve Sultaniye isimlerinde iki kale yapılmıştır (İbn Kemal (S. 100). Sultaniye ve Kiliditl-Bahr'in İstanbul fethinin akabinde yapıldığını yazılmaktadır. "*Akdeniz tarafından dahi Frenk hücumu ihtimalim defi için Gelibolu'dan aşağı Ece ovasının ucunda iki hisar bünyad oldu. Mezkûr kalenin birine Sultaniye ve birine Kiliditl-bahr ad oldu...*") (Şekil 2.4). Bu kalelere muhafız asker ve zamanına göre büyük çapta toplar eklenmiş, böylece Marmara havzası ve dolayısıyla İstanbul muhafaza altına alınmıştır. 868 H. (1463 M.) senesinde başlamış olan Boğaz kaleleri inşaatı Venediklilerle başlayan muharebe dolayısıyla ve süratle bir senede bitmiştir. Boğazın tahkimi işi, daha sonra denizde Haçlılarla meydana gelen muharebeler dolayısıyla çok etkili olmuş ve Osmanlı Donanması’ndan üstün olan müttefikler donanmasının boğazı geçmelerini önlemiştir (Uzunçarşılı, 1988, s. 50).

Şekil 2. 4. Kilitbahir ve Kale-i Sultaniye Kalesi (Haz. İstanbul İtalyan Kültür Merkezi, 1995 , s.290).

2.2.1. Kilidü'l-Bahr Kalesi

Çanakkale Boğazı'nın en dar yerinde Kal'a-i Sultâniyye'nin tam karşı kıyısında bir yamaç üzerinde yer almaktadır. Kilidü'l-Bahr Kalesi'nin inşa kitabesi günümüze ulaşmamıştır. Buna karşılık tarihî kaynaklarda kalenin Kal'a-i Sultâniyye ile M. 1462-63 yıllarında Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırıldığı kesin olarak belirtilmektedir (Ayverdi, 1953, s. 171).

İki bölümden oluşan Kale, yüksek ve gösterişli bir mimarisi olan iç kalesi ile askerî mimaride başka bir benzerine rastlanmayan üç yapraklı yonca biçimi ile dikkat çekmektedir (Şekil. 2.5).

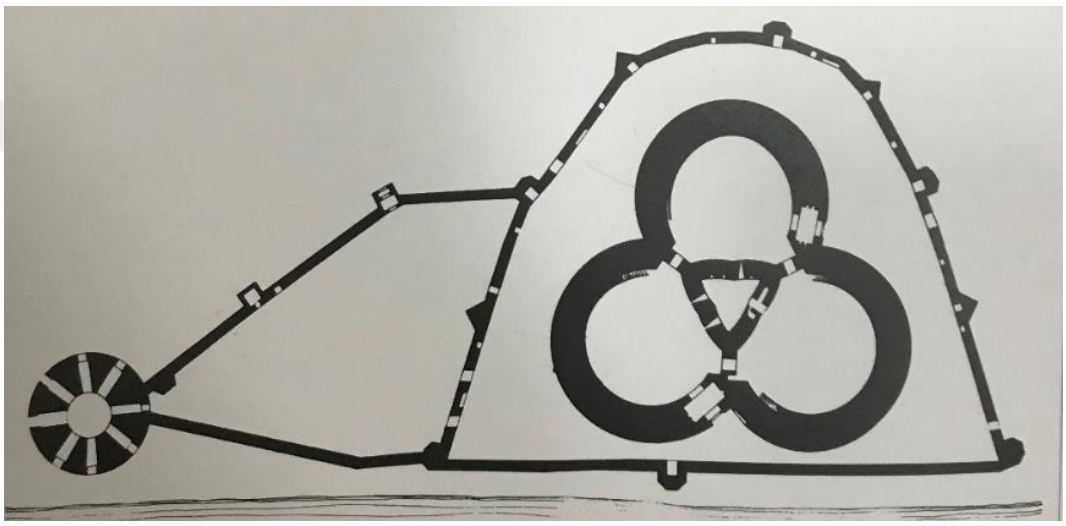

Şekil 2. 5. Kilitbahir Kalesi Planı, (Curcic (çizim Kelly, J.)), (Özgüven B. , 1997, s. 172).

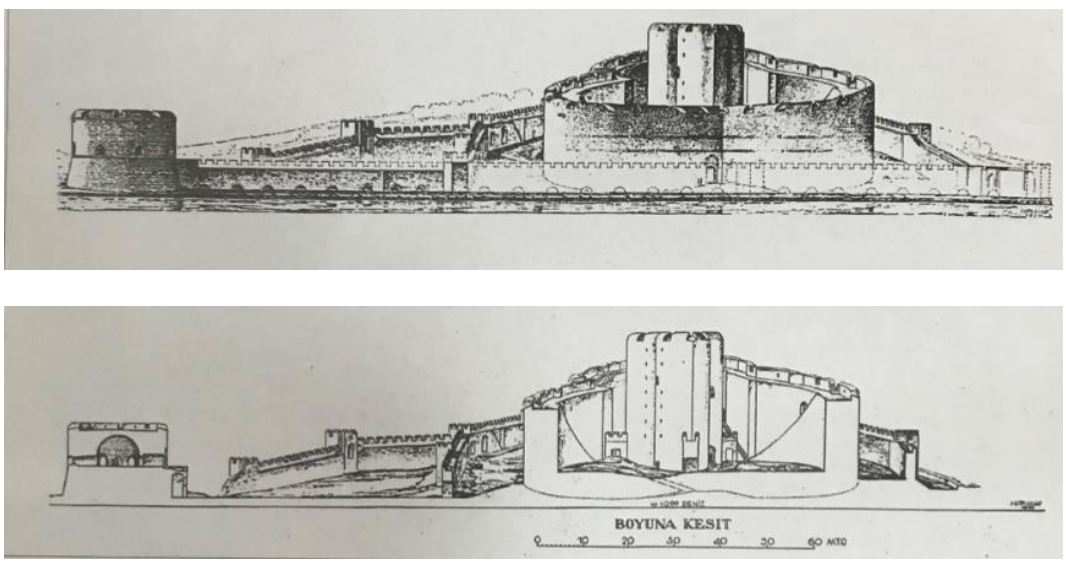

Şekil 2. 6. Kilitbahir Kalesi kesitleri, Utkular, İ. (Özgüven B. , 1997, s. 172).

2.2.2. Kale-i Sultaniye Kalesi

Kale-i Sultaniye, Kilitbahir Kalesi ile boğazı, hakimiyet altında tutmak için Boğazın en dar yerinde dümdüz bir kumsalda ve bir dere ağzında 110 X 160 m2 bir sahaya yapılmıştır. Bir iç kale ile kuleli bir surdan oluşmaktadır. En büyük müdafaa ve taarruz silahı 30 X 42 ebadında, bu güçlü bir iç kaledir. Dört köşesinde ufak kuleler, arada üç ufacık burç bulunmaktadır (Ayverdi & Yüksel, 1976, s. 159).

Dış surların duvar kalınlığı her cephede farklı olmak üzere, 4.50 m ve 5.20 m olarak değişmektedir. Surların içerisinde kuzey cephesinin ortasında yer alan 15.5 m yüksekliğindeki kuleye bitişik, 5x12m boyutlarında cami bulunmaktadır. İç avlunun ortasında heybetli bir kitle halinde dikdörtgen planlı dört katlı iç kale yükselir. Bu avluda iç kalenin doğu tarafında yuvarlak planlı, penceresiz bir yapı olan cephanelik mevcuttur (Eyice, 1993, s. 205).

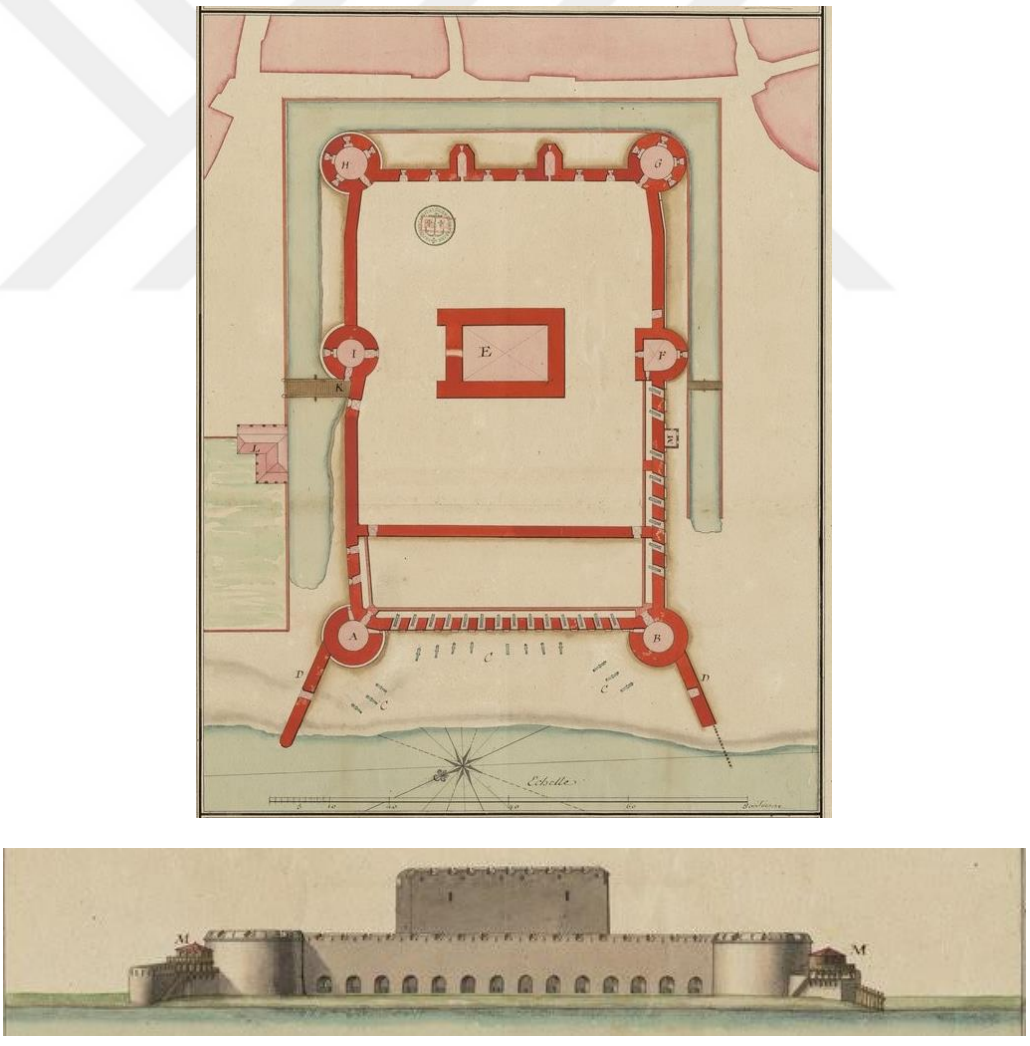

Şekil 2. 7. Kale-i Sultaniye Kalesi Plan ve Denizden Görünümü (Berquin, 1700).

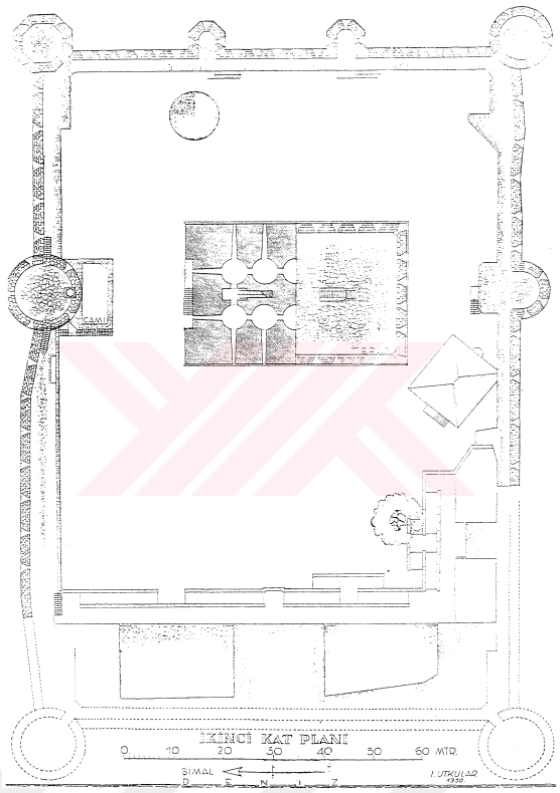

Şekil 2. 8. Kale-i Sultaniye ikinci kat planı, Utkular, İ. (Özgüven H. , 1997, s. 383).

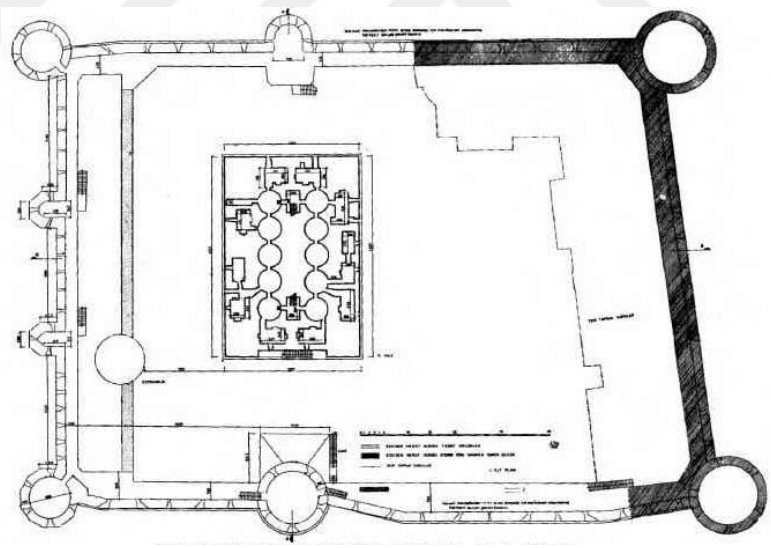

Şekil 2. 9. Kale-i Sultaniye dördüncü kat planı (Ayverdi & Yüksel, 1976, s. 158).

Kalenin Avlusunda bulunan iç kale, 28x43 m. boyutları ve 20m. yüksekliği ile ktlevi görünümdedir. Dört katlı olan iç kalenin duvarlarının kalınlığı yaklaşık 7m. civarındadır. Kuzey cephesinden bir kapı ile yapıya giriş sağlanmaktadır. Üst katlara zeminden itibaren başlayan iki taraflı taş merdivenden çıkılmaktadır (Eyice, 1993, s. 205).

Kale-i Sultaniye Kalesi, kentin çekirdeğini oluşturmaktadır. Boğazın hakimiyetini elinde tutmak ve boğazdan geçişi kontrol altına almak için Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılmıştır. Kale inşaatı öncesinde, Çanakkale'de yerleşim yok denecek kadar azdır. Tahminlere göre üç beş balıkçı ailesi yaşamaktadır. Kale'nin inşaatından sonra, Çanakkale bir asker şehri haline gelmiştir (Aksoy, 2017, s. 14). Savunma amaçlı kurulan şehrin nüfus yoğunluğu, aynı amaçla yapılmış olan kalenin yakın çevresinde ilk yerleşim bölgesi olarak gelişim göstermiştir. Kalenin etrafında zabıtan ailelerine mahsus evler ve birtakım dükkanlar yapılarak mahalleler oluşmaya başlamıştır. Kalenin inşaatı sırasında, inşasına başlanılan Fatih Cami, ilk yerleşim bölgesindeki imar uygulamasını göstermektedir (Şekil 2.10). Çanak Kal'e Çarşısı'nın güney ucunda, Kale-i Sultaniye'nin doğusunda bulunan, Fatih Sultan Mehmed'in binası 1279 (1862-63) yıllarında Sultan Aziz tarafından temelden yenilenmiştir (Ayverdi, 1953, s. 169).

Şekil 2. 10. Kale'nin doğusunda bulunan, Fatih Cami ve Medrese, Çanakkale Kent Haritası 1932.

Savunma ve garnizon amacı ile kurulan Çanakkale Kenti, 1500-1700 yıllardan itibaren gelişmeye başlamıştır. Müslüman Mahallesi'nin gelişimine ek Rum Mahallesi de kurulmuştur. Deniz ulaşımı, mal nakli işleri ile uğraşan Rum halkı, saat kulesi ve etrafına yerleşmiştir. 1600'lü yıllarda Kente yerleşen Ermeniler ise, el zanaatları ve esnaflıkla uğraşmış ve Çay Mahallesinin doğusuna Zafer Meydanı civarına yerleşmişlerdir. Artan nüfusu ile, fiziksel ve yapısal olarak kentin büyüme ihtiyacı doğmuştur. Kent büyümeye ve kentin ticari aksı belirmeye başlamıştır. Kalenin kuzeyinden başlayıp, doğu aksında gelişen Çarşı caddesi adıyla anılan aksta ticaret alanları oluşmaya başlamıştır (Çanakkale Yerel Tarih Grubu, 2000, s. 11-12).

Şekil 2. 11. XVII. Yüzyıldaki Kale-i Sultaniye ve etrafındaki yerleşim (Salt Research, 1641).

1641 yılından kalma eski gravürde, İstanbul ve Çanakkale Boğazı resmedilmiştir (Şekil 2.11). Çanakkale Boğazı'ndan İstanbul'a giden yol güzergahında bulunan kaleler çevresindeki yerleşimler ile gösterilmiştir. Kale-i Sultaniye, denize kadar inen beden duvarları, burçları, kuleleri ve ortasında yer alan iç kalesi ile tasvir edilmiştir. Kale dışında kalan düz arazi; tek katlı evler ve cami ile yapıların yoğun olarak konumlandığı bir bölge haline gelmiştir.

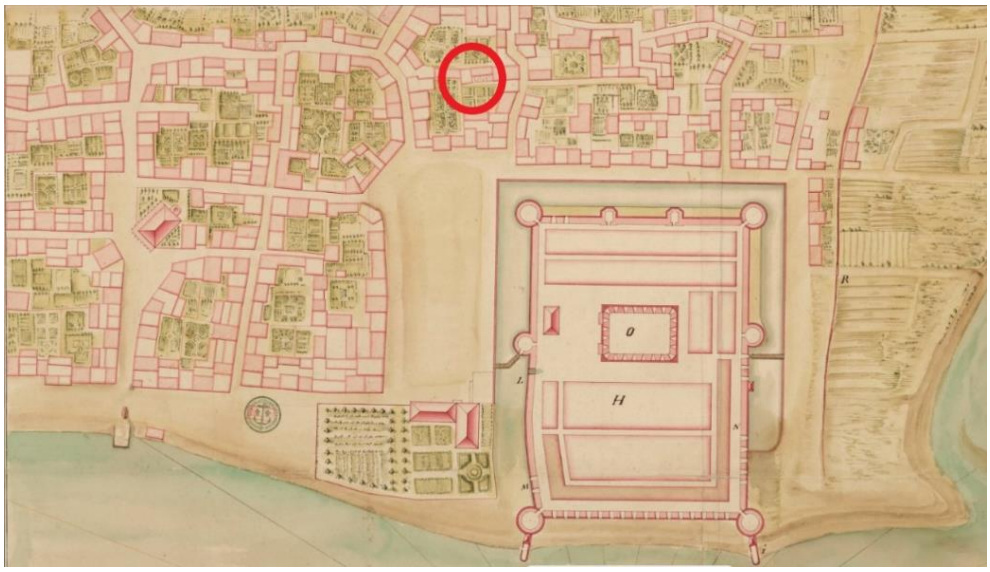

Şekil 2. 12. XVII. Yüzyıldaki Çanakkale Kenti Kale dışı yerleşimini gösteren Gravür (Combes, 1686).

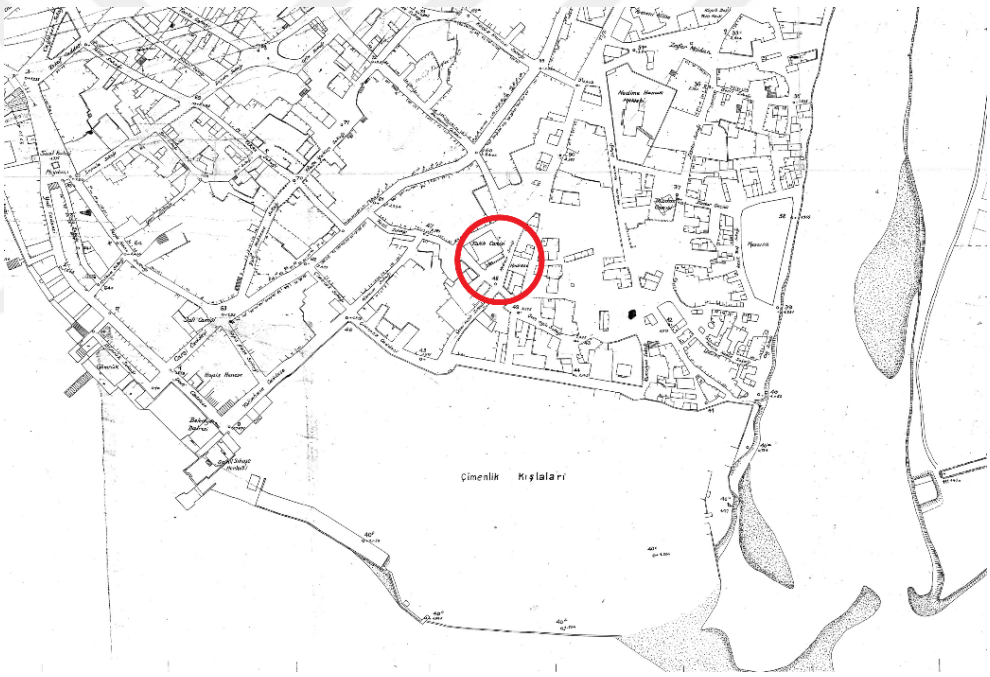

Şekil 2. 13. Fatih Cami ve Medresesi, Çanakkale Kent Haritası 1932.

Osmanlı devri boyunca Türkiye ile ilgili pek çok resim yapılmış ve bunların bir kısmı gravür olarak yayınlanmıştır. Fransız kaynaklarında yer alan gravür, 1686 yılında Fransız askeri mühendis Benjamin de Combes tarafından hazırlanmıştır (Şekil 2.12). Louis XIV Döneminde Çanakkale Boğazı'na görev için yelken açan Fransız askeri mühendis, Çanakkale Boğazında bulunan kaleler hakkında bilgi toplamış ve askeri yapıları, çevresinde bulunan kent yerleşimleri ile çizmiştir.

Gravürde, Çanakkale Boğazı'nın kıyısında, çay kenarında düz bir arazi üzerinde kurulmuş olan kale ve etrafındaki yerleşim gösterilmiştir. Binalar, yollar ve yeşil alanlar gravürde detaylı bir şekilde çizilmiştir. Gravür; Sultan IV. Mehmet ile Marmara bölgesini gezip, XVII. yüzyılda Kale-i Sultaniye şehrini ziyaret eden Evliya Çelebi'nin "*şehrin düz bir ova üzerinde, bağ ve bahçeler içinde kurulmuş, gayet bakımlı ve üstü kiremit örtülü 2000 kadar eve sahip bulunduğunu* "doğrular nitelikte bilgi vermektedir (Kahraman, 2010, s. 409). Kalenin çevresinde bulunan yerleşim detaylı şekilde incelendiğinde, kalenin doğusunda, 3 kubbeli medrese olduğu tahmin edilen yapı dikkat çekmektedir. Yapı, kale inşasında Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmış olan Fatih Cami konumuna çok yakın yerde çizilmiştir. Ek olarak 1932 Çanakkale Kent Haritası incelendiğinde, Fatih Cami'nin hemen yanında bir medrese yapısı bulunmaktadır (Şekil 2.13). Medrese günümüze ulaşmadığı için ve yapıldığı tarihe dair bilgiler elimizde olmadığı için, 17.yy'da Benjamin de Combes tarafından çizilmiş olan Medrese olup olmadığı kesin belli değildir. 17.yüzyılda çizilmiş olan gravür, yolları ve parselleri ile kent gelişimi hakkında bizlere ipucu vermektedir.

Şekil 2. 14. XVII. Yüzyıldaki Çanakkale Kenti'nin kale etrafındaki yerleşimi (Dumée, 1600-1700).

S.r. Dumée tarafından 17.yy'da Çanakkale Boğazı Haritası hazırlanmıştır (Şekil 2.14). Boğazdaki kaleler, planları ve çevresindeki yerleşim alanları ile resmedilmiştir. Kal'a-i Sultâniyye planı ortasında bulunan iç kalesi ile basit şekilde tasvir edilmiştir. Kale dışındaki yerleşim, kalenin doğusunda ve kuzeyinde olacak şekilde gösterilmiştir. Tek ve iki katlı binalar cami ile kale dışındaki yerleşimi meydana getirmektedir. Kent siluetine bakıldığında, 17.yy'da kentte kıyı yerleşiminin başladığını söyleyebiliriz.

1700’lü yıllar ile Çanakkale Kenti kimliği oluşmaya başlamıştır. Boğazların artan ekonomik yoğunluğu ile zenginleşen kent, liman kenti olmaya başlamıştır. Gelişen kent ile mahalleler daha büyümüş ve ayrı iki kültür de kente giriş yapmıştır. Ticari faaliyetlerde bulunan Musevi halkı, kentin doğusuna yerleşmiştir. Diğer giriş yapan kesim olan ataşeler (konsolosluklar) kentin kuzeyinde bulunmaktadır. Ticari etkinliklerde aktif olmak isteyen farklı etnik grupların yer seçimleri daima boğaza yakın kıyı kenar şeridinde olmuştur. Ticarette söz sahibi olmayı amaçlayan ataşeler denizle olan bağı kesmemek için kentin kuzeyi olan kordon boyunca sıralanmışlardır. Kent bu dönemde fiziki, sosyal, ekonomik ve kültürel alanda gelişmeye devam etmiştir (Erten, 2006, s. 51).

XVIII. yüzyıl itibariyle kent nüfusunun önemli bir bölümünü; ipek ile yelken bezi, çanak ile çömlek yapımı ve ticareti meydana getirmektedir. Bu bölgede imal edilen çanak ve çömleklerin ülkenin diğer bölgelerine ticareti yapılmaktadır. Bölgede ünlü olan, dokunan yünlü halılar da kentte toplanmakta ve buradan dışarıya gönderilerek şehrin ticari hayatının gelişimine katkı sağlamaktadır. Bu dönemde, Sarıçay mevkiinde mal nakliyesinin çay üzerinden yapıldığı için, ticaretini yaptıkları ürünlerin depolanması için mahaller oluşmuştur. Çay’ın boğaza dökülmesi, ticarete hizmet edecek depolar için uygun bir zemin hazırlamıştır. Depolanan ürünler, küçük sandallar ile açıkta bekleyen gemilere yüklenmiştir (Şekil 2.15).

Şekil 2. 15. Sandallara taşınan Çanak ve Çömlekler (Çanakkale Seramik Müzesi).

Şekil 2. 16. XVIII. Yüzyıldaki Kale dışındaki Çanakkale Kenti yerleşimi (Truguet, 1786).

Çanakkale Boğazı ve Boğazdaki kalelerin çizildiği gravür, Truguet Laurent Jean-François tarafından 1786 yılında hazırlanmıştır (Şekil 2.16). Kalenin doğusunda kalan yerleşim alanı, parsellere ayrılarak ızgara plan şeklinde çizilmiştir. Bu gravürde çizilen kent planı, Benjamin de Combes tarafından 1686 yılında çizilmiş olan kent planı ile benzerlik göstermektedir (Şekil.2.12). İki planda da yollar belirgin şekilde çizilerek, parsel sınırlarını belirlemiş ve kentin ızgara planı ortaya çıkmıştır.

Şekil 2. 17. XVIII. Yüzyıldaki Çanakkale Kıyı Kenar Yerleşimi (Agnin, 1736).

Agnin, Joseph tarafından 1736 yılında hazırlanan İstanbul kanal planında, Kale-i Sultaniye yerleşimi gösterilmiştir (Şekil 2.17). Bu gravürde, yukarıda bahsedilen gravürlerden farklı olarak kentin kıyı kenar boyunca yerleşimi evler resmedilerek ifade edilmiştir.

Şekil 2. 18. XVIII. Yüzyıldaki Çanakkale Kıyı Kenar Yerleşimi ve Sarıçay Kenarı Yerleşimi (Houdan, 1780).

Houdan, François d' tarafından 1780 yılında hazırlanan Çanakkale Boğazı kanal planında, diğer yerleşimler ile Kale-i Sultaniye yerleşimi de gösterilmiştir (Şekil 2.18). Gravürde, yukarıda anlatılan gravürlerden farklı olarak hem deniz kenarındaki hem de çay kenarındaki yapılaşma gelişimi dikkat çekmektedir. XVIII. Yüzyılda çay mevkiinin, ticaret nakli için yoğun şekilde kullandığını bilmekteyiz. Hazırlanmış olan bu gravürde bilgileri doğrular niteliktedir.

1800'lü yılların başında, Kale-i Sultaniye nüfusunun yaklaşık 5000 olduğu tahmin edilmektedir. 1840'lı yıllarda kent merkezinde, yedi mahalle yer almaktadır. Mahalleler, büyüklük sırasına göre; Cami kebir, Rumiyan, Ermiyan, Yalı, Yahudiyan, Arslanca ve Çınarlık mahallesidir. Kentte ilk kurulan mahalle kalenin savunulmasında görevli Müslüman asker ve idari personelin oluşturduğu Cami kebir mahallesidir. Sonraki yıllarda, gelişen nüfus ve dış göçler ile Çay ve Aziziye Mahalleri eklenmiştir. Aziziye Mahallesi Tatar muhacirlerden meydana gelmiş bir mahalledir. Artan mahalleler sayısı ile 1876 yılında kentte 9 mahalle mevcuttur. Kentte, iç pazara yönelik üretim yapan esnaflık faaliyetleri yoğun olarak gözlemlenmektedir. Halk, ziraatçılık (buğday, arpa, yulaf, darı, çavdar...), meyve üretimi (üzüm, meşe palamudu), hayvancılık, esnaflık, taşımacılık ve sanayi (dokuma, deri ve ağaç işleme) kollarında meşgul olmaktadır. 1800'lü yılların sonunda kente kimlik kazandıracak olan; Rum Kız-Erkek Mektebi, İdadi Mektep ve Belediye Binası inşa edilmiştir.

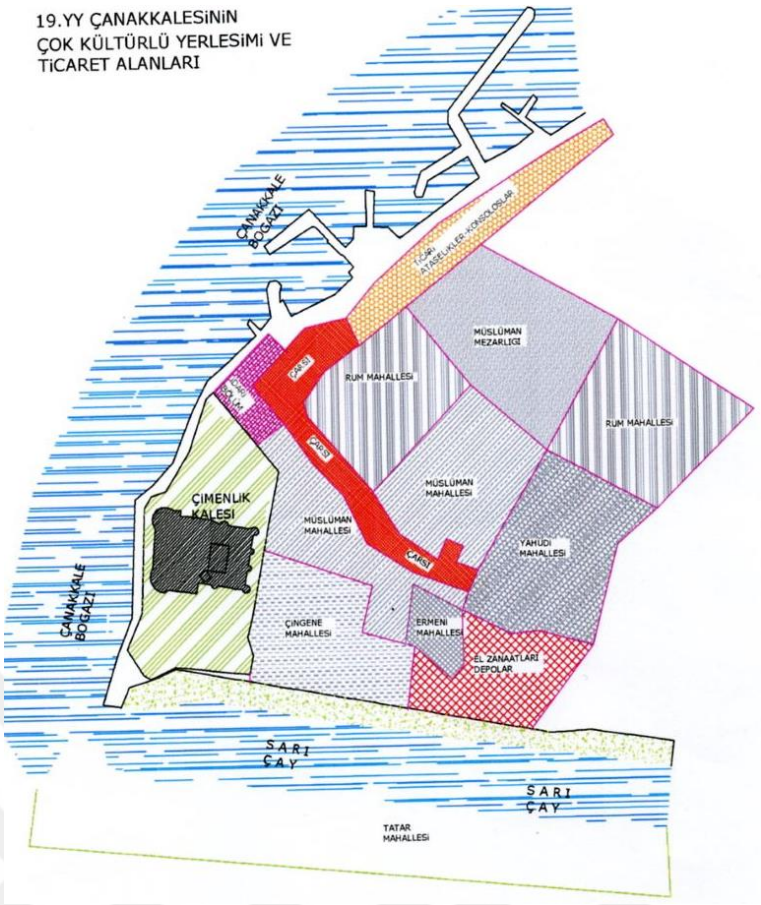

Şekil 2. 19. 19.yy'da Çanakkale'nin yerleşim planı (Çanakkale Yerel Tarih Grubu, 2000, s. 11).

Şekil 2. 20. XIX. Yüzyıldaki Çanakkale Kıyı Kenar Yerleşimi ve Sarıçay Kenarı Yerleşimi (Dezauche, 1801).

A. G. Dezauche Fils tarafından 1801 yılında Çanakkale Boğazı Haritası gravürü hazırlanmıştır (Şekil 2.20). Boğazda bulunan kaleler, kent planları ile resmedilmiştir. Kale-i Sultaniye planı basit şekilde tasvir edilmiştir. Kalenin doğu ve kuzey aksında var olan yerleşim, ızgara plan ile çizilmiştir. Gravürde çizilmiş olan sahil kesimindeki ve çay kenarındaki yoğun yerleşim, XIX. yüzyıldaki kentin gelişim hakkında bilgi vermektedir.

1910-1945 yılları arası savaşlar, yıkım dönemidir. Kent, Çanakkale'nin Boğazdaki stratejik konumu sebebiyle, savaşa girmiş ve savaş sonucunda harap bir kent durumuna düşmüştür (Şekil 2.21). Savaşlar döneminde kent fiziksel bir gelişme gösterememiştir. Çanakkale Savaşlarında yapılan bombardımanlar sonucunda kentin bir bölümü yanmış ve yıkılmıştır. En çok zarar gören bölge Kale-i Sultaniye'nin doğusunda bulunan Büyük Camii mahallesi olmuştur. Çıkan yangınlar sonucunda halka şehri terk etme emri verilmiştir (Algör, 2007, s. 19). Savaşlar ve yangınlar kentin Cumhuriyet Öncesi dönemdeki fiziksel dokusunu zarara uğratmıştır.

Şekil 2. 21. Savaş sırasında hasar görmüş Çanakkale Evleri (Australian War Memorial, 1915).

Şekil 2. 22. Boğazı işgal etmeye çalışan İngiliz Gemilerini izleyen sahildeki Türk Askerleri (Haberler, 2015).

Şekil 2. 23. İngilizler tarafından hazırlanmış Gelibolu Haritası ve Çanakkale Bölge Haritası (Australian War Memorial, 1914-1918).

Şekil 2. 24. Kale-i Sultaniye Kenti üstten görünüm, 1915-1916 (Das Bundesarchiv, 1915-1916).

İngilizler tarafından 1915 tarihli Gelibolu Haritası hazırlanmıştır (Şekil 2.23). Detaylı şekilde çizilmiş olan haritada, kentin mevcut durumu aktarılmıştır. XX. yüzyıldaki mahalleler, mezarlıklar, yollar, iskeleler ve yeşil alanlar haritaya işlenmiştir. 1915-1916 tarihli hava fotoğrafında, kalenin doğusunda yer alan Camikebir Mahallesinin bombardıman sonrası hali görülmektedir (Şekil 2.24). Bölgede bulunan yollar, evlerin yıkımı sonucunda daha net bir şekilde ortaya çıkmıştır. İki görseli karşılaştırdığımızda, yolların benzerliği, haritanın doğruluğunu kanıtlar niteliktedir.

BÖLÜM 3

CUMHURİYET DÖNEMİ ÇANAKKALE KENTSEL GELİŞİM

Çanakkale Kenti, tarihinde acılı günlerini XX. yüzyılın başındaki I. Dünya Savaşı sırasında görmüştür. Savaşın önemli cephelerinden biri olan Çanakkale Kenti, savaş döneminde bombardımanlar sırasında ateş altında kalmıştır. Kent fiziksel olarak tahrip olmuş, sivil nüfus tahliye edilmiş, dolayısıyla şehrin nüfusu azalmış ve çok kültürlü ticaret kenti özelliğini kaybetmiştir. Ticaretin gerilemesi ile kent canlılığını kaybetmiştir. Kent nüfusunun artması ve kalkınması ise ancak Cumhuriyet Döneminde olmuştur. Cumhuriyet Döneminin ilk nüfus sayımında (1927) şehirde 8515 kişi sayılmıştı. Şehir, ancak 1935'te 1894'lerdeki 11.000 kişilik nüfusuna ulaşabilmiştir (Tuncel, 1993, s. 198).

Cumhuriyetin kurulması ile, kentlerin planlanmasında düzenlemelere gidilmiştir. Savaş sırasında yanmış yıkılmış olan kentler, planlanan yeni meydanlar ile tekrar halkın kullanıma açılmış ve bu dönem ile kentin görünüşünde önemli değişimler görülmeye başlanmıştır.

Şekil 3. 1. Çanakkale Kentinin savaş sırasında çekilmiş hava fotoğrafı (Masnou, 1915).

Şekil 3. 2. Savaş sırasında Çanakkale Sahilin bombalanması (1938, s. 4).

Çanakkale Savaşı sırasında yapılan bombardıman ve yangınların sonucunda Çanakkale kenti harap olmuştur. Savaş sonrasında kentte imar faaliyetleri başlamıştır. Kentin gelişim hareketlerini, 1930-1950 tarihli gazete haberlerinden öğrenebiliriz.

Cumhuriyet ile kentte inşaat faaliyetleri başlamıştır. Son Posta Gazetesinin 19 Ekim 1932 tarihli sayısında, *Çanakkale İmar Ediliyor, Burası Yakın Zamanda Çağdaş ve Çok Güzel Bir Şehir Olacaktır* (Şekil 3.3) başlıklı haberden, "*Çanakkale'de hararetli bir inşaat faaliyeti vardır. 4-5 ay evvel başlanan inşaattan mühim bir kısmı bitirilmiştir. Yeni binalar kasabanın genel manzarasını bir kat daha güzelleştirmiştir"*. Haberi, bilgiyi doğrular niteliktedir (1932, s. 4).

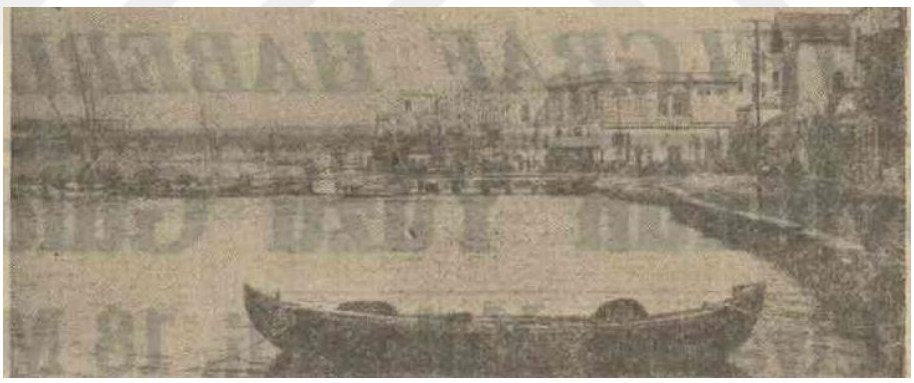

Şekil 3. 3. Çanakkale Maydos İskelesi (1932, s. 4).

Kentte inşaat faaliyetleri aynı hızla devam etmiştir. Akşam Gazetesinin 26 Temmuz 1935 tarihli sayısında, *Çanakkale yeni bir şehir oldu. Belediye bu yıl birçok büyük bayındırlık işleri yapacak* (Şekil 3.4). Başlıklı haberde; "*Çanakkale genel savaş esnasında yanmıştı. İstiklal savaşından sonra burasının yeniden yapılmasına başlandı. Şimdi Kayseri saylavı olan Veli Yaşın'ın belediye reisliği zamanında bir plan yaptırdı. Yeniden birçok yollar açıldı ve dört beş yıl içinde şehir meydana çıktı"* Haberi, geçmiş 4-5 sene içinde yapılmış olan inşaat faaliyetlerini özetle anlatmıştır (1935, s. 6).

Şekil 3. 4. Çanakkale Kent Görünümü (1935, s. 6).

1935-1937 yılları arasında, yıkılan evlerin yerine yeni konutlar yapılmasının yanında kente yeni Memleket Hastanesi inşa edilmiştir. Akşam Gazetesi 24 Aralık 1937 tarihli sayısında, *Çanakkale'nin nüfusu iki misli arttı. Şehirde 332 ev ve mükemmel bir Memleket hastanesi inşa edildi* (Şekil 3.5). Başlıklı haberinde; "*Çanakkale savaşında bombardımanın etkisi ile yıkılan evlerin arsalarına 332 yeni ev yapılarak, ev adedi 2427 ye ulaşmış ve şu birkaç yıl içinde şehir oldukça gelişmeye yüz tutmuş, nüfus adedi eskisine göre yarım misli ve üretim de o derecede artmıştır. İstanbul'da bile eşine rastlanamayacak bir Cumhuriyet alanı yapılmış ve alana Atatürk'ün tunçtan heykeli dikilmişti"* Kentin genel durumu hakkında detaylı bilgi verilmiştir (1937, s. 10).

Şekil 3. 5. Çanakkale Kentinin Denizden Görünümü (1937, s. 10).

1947 yılında, artan nüfusuna ek olarak, vapur seferlerinin artması da kente ayrı bir hareketlilik kazandırmıştır. Ulus Gazetesi 11 Eylül 1947 tarihli sayısında, *Memleket Resimleri* (Şekil 3.6) başlıklı haberinde; *Çanakkale'de bayındırlık hareketleri devam etmektedir. Bilhassa özel kişilere ait yeni yeni yapılar yükselmektedir. Belediye şehir içi yollarını da onarmaktadır. Son aylarda vapur seferlerinin artması şehre biraz daha canlılık vermiştir*" Kentteki artan hareketliliğin bilgisini verilmiştir (1947, s. 10).

Şekil 3. 6. Çanakkale Kent içi Görünüm (1947, s. 10).

1949 yılında Çanakkale Kenti, 11862 kişilik nüfusu, 3500 adet evi ile beş mahalleden meydana gelmektedir. Ulus Gazetesi 26 Eylül 1949 tarihli sayısında, *Geçilmez Geçit Çanakkale* başlıklı haberinde; "*Çanakkale Türkiye'nin batı illerinden birisidir. Şehir beş mahalleden ibaret olup 3500 hane ve şehir merkez nüfusu 11862 kişidir. Çanakkale'nin sahası 9879 kilometre karedir. Bütün nüfusu 317 bin küsürdür. Kilometre kareye 31 kişi düşer. Şehirde 490 muhtelif dükkân, 7 otel, 26 lokanta ve aşçı, 48 gazino, 14 fırın, 2 sinema, 3 han, 1 plaj, 1 müze, 3 eczane, 5 hamam ve şehre 1.5 kilometre uzaklıkta fenni bir mezbaha vardır."* Kentin 1949 tarihindeki, genel durumu hakkında bilgi edinebiliriz (1949).

İstiklal savaşından sonra Çanakkale Kenti'nin yeniden yapılması amaçlanmıştır. Savaştan çıkmış, harap durumda olan evleri ve sokakları ile Çanakkale Kenti; 1932 tarihi ile imar hareketine başlamıştır. 1935 yılında yaptırılmış olan plan ile yeni yollar belirlenmiş ve kent yeni görünüm kazanmıştır. 1937 yılında ise kentin nüfusu iki katı artmıştır. Çanakkale savaşı sırasında, bombardımanın etkisiyle yıkılan evlerin arsalarına 332 adet yeni ev inşa edilerek, ev sayısı 2427'ye ulaşmıştır. Artan nüfus ile mevcut hastane yetersiz kalmıştır. Atıf Bey Mektebi yerine Memleket Hastanesi inşa edilmiştir. Cumhuriyet alanı yapılmış ve Atatürk'ün tunçtan heykeli dikilmiştir. 1947 yılından itibaren, vapur seferlerinin artması kente daha canlılık kazandırmıştır. 1949 yılında Çanakkale Kenti, 11862 kişilik nüfusu, 3500 adet evi ile beş mahalleden meydana gelmektedir. Toplam nüfusu 317 bin küsürdür. Şehirde 490 muhtelif dükkân, 7 otel, 26 lokanta ve aşçı, 48 gazino, 14 fırın, 2 sinema, 3 han, 1 plaj, 1 müze, 3 eczane, 5 hamam ve şehre 1.5 kilometre uzaklıkta fenni bir mezbaha bulunmaktadır.

3.1. Liman Gelişimi

Çanakkale'de kentsel gelişim, 20.yy'ın ikinci yarısından sonra hız kazanmıştır. Liman Kenti olan Çanakkale'nin kentsel gelişimi, denizi referans alan kurguyla gelişmiştir. Kıyı kenarda bulunan iskeleler, deniz ile kent arasındaki mekânsal ilişkinin gelişmesinde etkili olmuştur. İskele, mekânsal olarak kent ile bağlantıyı sağlamış, aynı zamanda XVIII. yy.'da gelişen deniz ticaretinin bir sonucu olarak kentin gelişmesine yön vermiştir. Limanda artan ticari faaliyetler kentsel mekanların gelişiminde etkili olmuştur. XX. yüzyılın ikinci yarısında, kentteki iskelenin yetersiz olması ticaret etkinliklerinin işleyişini aksatmıştır. Gemilerin açıkta beklemesi, malların sandallara yüklenerek açıktaki gemiye götürülmesi, aynı şekilde açıkta bekleyen gemiden indirilen malların sandallara aktarılması ve sandallarla iskeleye yüklenmesi, yalnızca tüccarlar için değil, ulaşım için gemileri tercih eden halk için de önemli bir sorun ve maliyet olmuştur. Sorunun çözümü için 1934 yılında Belediye Meclisi iskelenin inşaatına karar vermiş ve 1935 senesinde iskele halkın kullanıma açılmıştır.

Çanakkale kentinin çekirdeğini, XV. yüzyılda savunma ve garnizon amaçlı yapılmış olan Kale-i Sultaniye Kalesi oluşturmaktadır. Zamanla kale dışında gelişen kent, ızgara planı esas alan, tüccarların gereksinimlerini karşılamaya yönelik Sarıçay, sahil kesimi ve iskeleler ile bağlantılı olarak şekillenmiştir. Mekânsal olarak gelişim limanda artan ticari faaliyetle birlikte, limanla ilişkili ve ticari faaliyetlerin gereksinimleri doğrultusunda şekillenmiştir.

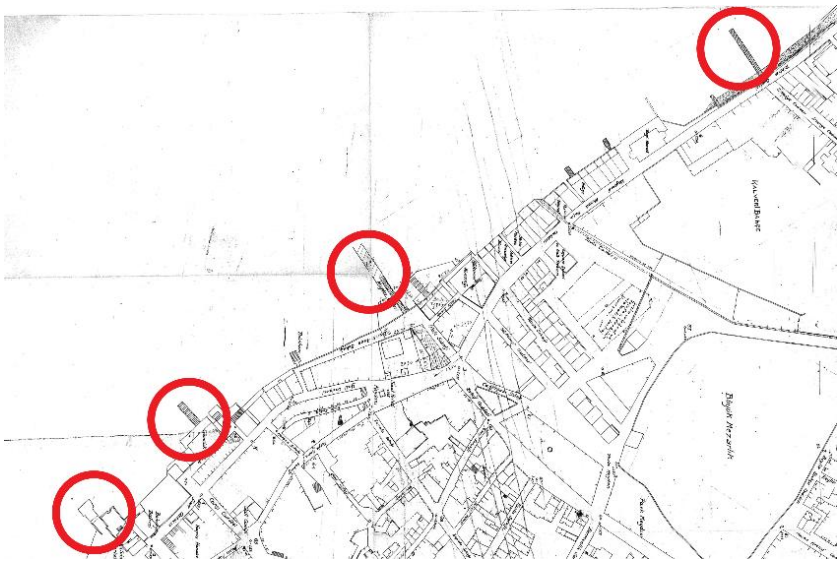

Şekil 3. 7. Cumhuriyet öncesi yapılmış olan iskeleler, Çanakkale Kent Haritası 1932.

Çanakkale'nin ilk nazım imar planı Celal Ulusan tarafından 1949 yılında hazırlanmıştır. Nazım İmar Planı'na göre yeni Liman Bölgesi'nin: "*Liman ve Endüstri Bölgesi: Liman bölgesi, imar plânında gümrük olarak muhafaza olunan gümrük binası ile yeniden düzenlenmiş Cumhuriyet meydanının denize vasi olduğu bölge ve güney tarafından askerî bölge ile sınırlanmış olan sahil parçası şehrin liman ve iskele bölgesi olarak ayrılmıştır. Bu bölgenin askerî bölge ile birleştiği noktada küçük deniz vasıtaları için kapalı ve korunmuş bir liman tesis olunmuştur. Yeni Cumhuriyet meydanının güneyinden geçmekte olan ve resmî binalarla orta okula kadar sıralanmış olan caddenin sahile kavuştuğu noktada yeni bir iskele tesis olunmuştur*" (1950, s. 28) olması planlamıştır. Bugünkü liman, genişletilerek ve dalgakıran eklenerek, 1952 yılında hizmete girmiştir. Limanda feribotların yanaşması için rıhtımlar bulunmaktadır.

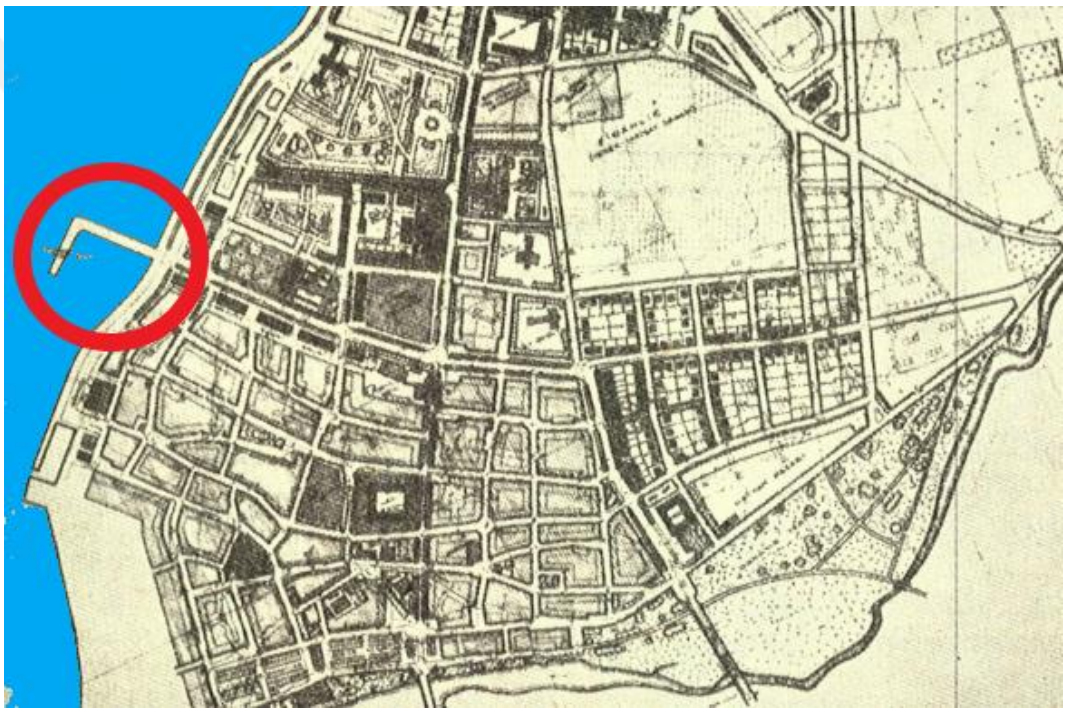

Şekil 3. 8. 1949 tarihli Çanakkale Nazım İmar Planı ve Çanakkale İskelesi (Ulusan, 1973, s. 62).

Çanakkale Kentinde liman ve iskele yetersizliği 1935 tarihine kadar, halk ve tüccarlar için sıkıntı olmuştur. Gazeteler, halkın ve tüccarların yaşamış oldukları sıkıntıları yazmış ayrıca, Belediye tarafından iskele için üretilen çözüm de haberlere konu olmuştur. Bu sebeple kentin liman gelişimini gazete haberlerinden incelemek gelişim sürecinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

1930'lı yıllarda İstanbul Sirkeci'den İzmir'e vapur seferleri düzenlenmektedir. Güzergah üzerinde bulunan Çanakkale Kentine de vapur uğramaktadır. Cumhuriyet Gazetesi'nin 4 Mayıs 1930 tarihli sayısında; *Tavilzade Vapurları, Ayvalık-İzmir Ekspresi Saadet Vapuru* başlıklı haberinden, "*Her pazartesi günü akşam saat 17.00'de Sirkeci Rıhtımından hareketle (Gelibolu, Çanakkale, Küçükkuyu, Altınoluk, Edremit, Burhaniye, Dikili ve İzmir'e azimet ve avdette Dikili), Çanakkale'ye uğrayarak ulaşıma devam eder"* vapur seferleri ile ilgili bilgiler edinebiliriz (1930, s. 6).

1931 senesinde Çanakkale İskelesi ve gümrük iskelesi ile ilgili kararlar alınmıştır. Başkanlık Cumhuriyet Arşivi'nde yer alan, 5 Nisan 1931 tarihli belgesinden; "*Genel limanlardaki yükleme ve boşaltma işinin Tahmil ve Tahliye Şirketi olan yerlerde Şirket tarafından yapılması ve Şirket olmayan yerlerde bu işler mahalli belediyelerince yapılmakta olduğundan belediye vasıtasıyla imarı olanaklı olmayacağı anlaşılan Çanakkale Kasabasına yardımcı olmak amacıyla, iskele gelirinin belediyeye terki ve tamiri ile üzerine var olan vinç masrafı üstlenmek şartıyla gümrüğe ait iskelenin de nevi istimalindeki hususiyete mebni münakasa ve ihalat kanunun 18 inci maddesinin z fıkrasına tevfikan pazarlıkla satılması; Maliye Vekaletinin 1/4/931 tarih ve 9985 numaralı teskeresi ile vuku bulan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 5/4/931 tarihli içtimaında tasvip ve kabul olunmuştur*"[1] İskele gelirinin Çanakkale Belediyesi'ne verilmesine ve gümrüğe ait iskelenin de satılması gerektiği bilgisine ulaşılmıştır.

1932'li yıllarda Çanakkale Limanı'na bakıldığında; nüfusun ve ticaretin artması ile halkın ihtiyacını ekonomik olarak karşılamamaktadır. Gemilere ulaşım ve ticaret için sandalları kullanmak zorunda olan halk, sandalcıların istediği nakliye ücretlerinin fazla olmasından ve sandalcıların fiyat belirlerken keyfi tutum sergilemelerinden dolayı sıkıntı çekmektedir. Son Posta Gazetesi'nin 8 Aralık 1932 tarihli sayısında; *Çanakkale sandalcıları yolculardan fazla para mı alıyorlar?* (Şekil 3.9) Başlıklı haberde, *"Çanakkale'den vapura binip inecek yolcuları sandal ve motorla taşımaktadır. Yolcuları taşıyan kayıkçılar anlaşarak günlük kazançlarını aralarında taksim etmektedirler. Bu anlaşma neticesinde ortada rekabet kalkmakta ve sandalcılar fazla fiyat istemekte ve halk bundan çok zarar görmektedir. Vapurlar karaya 30-40 m mesafede demirlemekte, sandalcılar bu küçük mesafe için 1 liradan aşağı para kabul etmemektedirler"* (1932, s. 14) verilen bilgileri doğrular niteliktedir.

[1] Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA). *Çanakkale İskele gelirinin Belediye'ye verilmesi ve gümrüğe ait iskelenin de satılması.* Yer Bilgisi:19-24-07. 05.04.1931

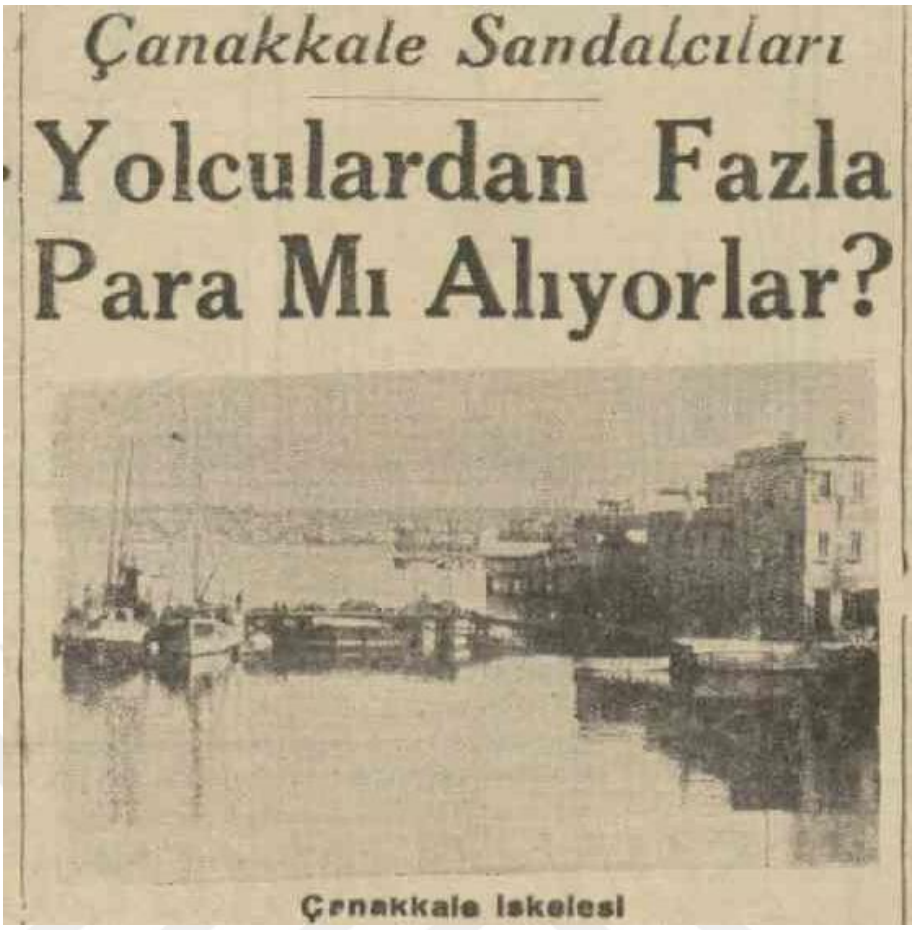

Şekil 3. 9. Çanakkale İskelesi Görünümü (1932, s. 14).

Çanakkale halkı için liman sıkıntısı devam etmektedir. Halk vapur seferlerinin az olmasından dolayı ulaşım ve posta sıkıntısı çekmektedir. Akşam Gazetesinin 11 Mayıs 1934 tarihli sayısında; *Çanakkalelilerin bir derdi posta meselesi. Buraya her gün posta gelmesini temin etmek lazımdır* Başlıklı haberden, "*Çanakkale halkını en ziyade üzen bir mesele varsa o da posta ve vapur meseleleridir. Buraya haftanın dört gününde vapur uğramadığından postalar da gelmiyor. Günün havadislerini almağa alışmış olan halk vapur gelmediği günlerde asabi bir buhrana tutuluyor. Sonra, herhangi acele bir iş için İstanbul'a gitmek mecburiyetinde olanlar vapur gününü beklemek sıkıntısını çekiyorlar! Asıl garibi şudur ki üç dört gün vapursuz kalan limanda bir gün İzmir istikametinden iki vapurun geldiği görülür! Çanakkale'den bir günde iki vapurun İstanbul'a kalkmasındaki hatanın düzeltilmesi lazımdır. Buradan geçen sürat postalarının hiç olmazsa postayı alıp vermeleri mümkün iken bu da yapılmıyor, diyorlar"* ulaşım, posta ve iletişim ie ilgili sıkıntıların yaşandığı bilgisini verebiliriz (1934, s. 7).

Şekil 3. 10. Çanakkale Maydos İskelesi (1908).

Şekil 3. 11. Çanakkale Maydos İskelesi (Fotokart - Pera Mezat).

Çanakkale'ye 1935 yılında yeni iskele inşa edilmiştir. Zaman Gazetesi'nin 24 Mart 1935 tarihli sayısında; *Çanakkale'de yeni iskele. Çanakkale ticaretini arttıracak iskeleye kavuştu.* Başlıklı haberde, *"Çanakkale Boğazı'nın güzel bir köşesine sığınan Çanakkale kasabasının konum sebebi ile cihan deniz yoluna yakın olması, tarihteki kıymetini ticari bakımdan da bir kat daha arttırmaktadır. Fakat şehrin bu kadar önemli coğrafi konuma sahip olmasına rağmen güzel bir iskelenin bulunmaması, bu kasabanın eşya taşınmasında mühim rol oynamasına ve ticarette yüksek bir mevki almasına engel oluyordu. Zira eski ve küçük olan iskelesine ancak vapur şirketinin Tayyar vapuru yanaşabiliyordu. Diğer vapurlar açıkta demirliyorlar, bu sebeple taşıma; nakliyat motor ve mavnalar vasıtası ile yapılıyordu. Bu da yükleme ve boşaltma işlerinin müşkülata uğramasına sebep oluyordu. Nihayet belediye meclisi iskelenin inşasına karar vermiş ve bir seneden beri devam eden inşaat bitmiş, bir iki gün evvel de altı bin tonluk gemilerin bile yanaşabileceği iskele meydana gelerek açılmıştır. Bu iskelenin inşası halk ve tüccar üzerinde çok mühim tesirler yapmıştır*" iskele problemine çözüm olarak, yeni iskelenin inşa edildiği bilgisini edinebiliriz (1935, s. 4).

Şekil 3. 12. Çanakkale'nin yeni iskelesine yanaşan ilk vapur Seyyar (1935, s. 4).

Çanakkale İskelesine ilk olarak Mersin Vapuru yanaşmıştır. Yeni iskele ile, halkın sıkıntıları sona ermiş ve tüccarlar için yükleme ve boşaltma masrafları azalmıştır. Çanakkale Vilayet Gazetesinin 7 Mart 1935 tarihli sayısında, "*Çanakkale de en başta gelen ihtiyaçlardan biri de iskele idi. Eski belediye başkanı Veli Yaşı'nın yaptığı ölmez ve unutulmaz işler arasında başlayıp bitirdiği iskeleye Perşembe gününden itibaren vapurlar yanaşmaya başlamışlardır. İlk olarak iskeleye yanaşmak Mersin vapuruna kısmet olmuştur. Bu iskele memleketin ekonomisine çok büyük bir değişim verecektir. Yükleme ve boşaltma masrafları çok azalacaktır. Yolcular için de uzaklara demirleyen gemilerden sandallarla ve bin zorlukla üste parada vererek kıyıya çıkmak bir külfetti geçici yolcularında vapurdan kolaylıkla şehre çıkıp gezmeleri kabil olmuştur. Belediye meclisi yolculardan ve eşyalardan para almamak şartıyla çok yerinde ve faydalı bir karar vermiştir*" İskelenin kullanılmaya başlanıldığının bilgisi verilmiştir (1935, s. 3).

Vilayet Gazetesinin 12 Mayıs 1938 tarihli sayısında, *Belediye imaratı*, Başlıklı haberinde, "*Belediye tarafından Maydos İskelesi güzel bir surette tamir edilmiş ve şehrimize gelen ve giden tüccarların bir kısmı bu iskeleden sevk ve dahil edilmeğe başlamıştır*" 1938 yılında iskelenin tamir edildiğinden ve tüccarların bir kısmının malları yüklemek ve boşaltmak için Maydos İskelesini kullandıklarından bahsedilmiştir (Belediye İmaratı, 1938, s.1). Maydos İskelesinin kullanımı 1940'lı yıllarda devam etmiştir. İstanbul'dan 300 tonluk kalyon tipi yelkenli tekneler ile gelen mallar ahşap Maydos İskelesine yanaşmıştır. Kahve, şeker, pirinç, un çuvalları iskelede bulunan motorlardan mağazaya at arabalarıyla taşınmıştır (İşgüden, 2017, s. 30).

Çanakkale'de 1930'lı yıllara bakıldığında iskele sıkıntısı yaşandığı söylenebilir. İskelenin yetersiz olması hem ulaşımı hem de posta ile haberleşmeyi etkilemiştir. Halk gemilere ulaşımda sıkıntılar yaşamıştır. Ticarette malların yüklenme ve boşaltma işlemleri uzun süreli ve sıkıntılı olmuştur. Çanakkale'den vapura binecek yolcuların sandallarla taşınması süresinde sandalcılar tarafından fazla paralar istenmiştir. Bu durum halkı sıkıntıya düşürmüştür. 1934 yılında Belediye Meclisi iskelenin inşaatına karar vermiş ve inşaatına başlanmıştır. Bir sene devam eden inşaat sonucunda 1935 yılının Mart ayında, altı bin tonluk gemilerin yanaşabileceği iskele inşa edilerek, halkın kullanımına açılmıştır.

1930- 1950'li yıllar arasındaki gazete haberleri- ilanları ve yazılı kaynaklar incelendiğinde, Kentte; Sahil Sıhhiye Binası İskelesi (Çimenlik İskelesi), Gümrük İskelesi, Maydos İskelesi ve Su iskelesinin varlığını söylemek mümkündür. Günümüze Sahil Sıhhiye ve Gümrük İskeleleri ulaşmıştır.

Sahil Sıhhiye İskelesi (Çimenlik İskelesi): Sahil Sıhhiye İskelesine, Paşa iskele de denilmiştir. Sahil Sağlık Merkezi Binası'nın deniz cephesinde bulunan iskele beton yapılıdır. Boğaza giriş yapan gemilerin sağlık kontrolünü yapmak üzere ilgilileri gemilere götürüp getiren Çatana bu iskelede bulunmaktadır. Beyaz, sarı baca boyalı olan Çatanalar buharla çalışan bir motora sahiptir (Aksoy, 2017, s. 251).

Şekil 3. 13. Çanakkale Sıhhiye Binası ve İskelesi (Çanakkale Belediyesi Fotoğraf Arşivi).

Gümrük İskelesi: Gümrük Binası'nın deniz cephesinde bulunan iskele demir ayaklar üzerindedir. Yolcu motorları açıkta bekleyen gemilerin yolcularını, Gümrük İskelesinden alıp gemiye götürmekte ve Çanakkale'ye inecek yolcuları da gemiden alıp bu iskeleye getirmektedir.

Şekil 3. 14. Çanakkale Gümrük Binası ve Rıhtımı (Ahmet Kolkoparan Fotoğraf Arşivi).

Maydos İskelesi: Maydos İskelesi, döşeme tahtaları yer yer delinmiş, kırılmış oldukça eskimiş ahşap bir iskeledir. Eceabat ve Kilitbahir motorları ulaşım için bu iskeleyi kullanmışlardır.

Şekil 3. 15. Çanakkale Maydos İskelesi (Çanakkale Sahili, 1926).

Su İskelesi: Su İskelesi, su ihtiyacı olan teknelerin yanaşıp su aldıkları iskeledir. Alman Sokağının (Ziveriye Sokağı) hizasında yer almaktadır (Aksoy, 2017, s. 251).

Şekil 3. 16. Çanakkale Su İskelesi (Eski Çanakkale).

Şekil 3. 17. Gümrük ve Sahil Sıhhiye İskelesi (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2022).

Şekil 3. 18. Sahilden Çanakkale Kentine Bakış (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2022).

Şekil 3. 19. Sahilden Çanakkale Kentine bakış (1934, s. 1).

Şekil 3. 20. Çanakkale İskelesi (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2022).

3.2. Gümrük Gelişimi

Bina Yeri: Ada:169, Parsel:8 Çanakkale İli, Fevzipaşa Mahallesi
Yapılış Tarihi: 1870

Çanakkale'nin gümrük konumunda olması, en geç beşinci yüzyılın ikinci yarısına kadar uzanmaktadır. Roma ve Bizans imparatorluklarında, her gümrük bölgesinin merkezini önemli bir limanın, belirli bir ticaret yolu üzerindeki bir sınır karakolunun, ya da İdarî bir merkezin oluşturması kuraldır. Ekonomik ve İdarî değişikliklere bağlı olarak, Bizans İmparatorluğu'ndaki gümrük bölgelerinin zaman zaman yeniden düzenlenmesine karşın, anlaşılan gümrüklerden başlıcaları Osmanlı Dönemi'ne kadar varlığını korumuştur. Örneğin, Konstantinopolis-Hellespont (İstanbul-Çanakkale Boğazı) Gümrük bölgesi, en geç beşinci yüzyılın ikinci yarısında şekillenmiş bulunmaktadır. Bosphorus (İstanbul Boğazı) üzerinde (Osmanlıların Yoros diyeceği) Hieron ile, Hellespont (Çanakkale Boğazı) üzerindeki Abydos, bölgenin en kuzey ve en güney ucundaki iki kontrol noktasını meydana getirmektedir. Yedinci yüzyılın başlarında Hellespont, Asya (yani batı Anadolu) gümrük bölgesine katılmıştır. Bizans, Kırım'dan başlayıp boğazlardan geçerek bugünkü Çanakkale'ye uzanan ticaret can damarı üzerindeki denetimini daima korumaya çalışmıştır (İnalcık, 2000, s. 244).

Kale-i Sultaniye Gümrüğü, ana gümrük bölgesi olan İstanbul Gümrük Bölgesi içine dahil bulunmaktadır. Çanakkale Gümrüğü, çevrede gerçekleştirilen ticaretin gümrüklendiği; aynı zamanda İstanbul'dan gelen ve kesin olmamakla beraber İstanbul'a giden gemilerin kontrol edildiği bir yerdir. Klasik dönemde gemiler Çanakkale Boğazı'nın Avrupa yakasındaki Kilidbahir Kalesi önünde durup kontrolden geçer ve ancak gerekli müsaadeleri aldıktan sonra yollarına devam edebilirlerdi. Kilidbahir Kalesi önünde boğaz akıntıları ve deniz derinliği fazla olduğu için gemiler buraya yanaşmakta zorlanıyordu. Bu nedenle bir müddet sonra gemilerin Asya tarafındaki Kale-i Sultaniye önünde demirlemeleri emredildi ve şehrin önemi bundan sonra daha da artmıştır (Reis, 2002, s. 344).

Çanakkale Gümrük Binası, İl merkezinde 475 m2'lik arazi üzerinde toplam 1.194 m2 kulanım alanına sahip, 1870 yılında inşa edilmiş olup 1935 yılında Gümrük adına tahsis edilmiştir (Çanakkale'ye bağlı idareler, 2020). Gümrük binası günümüzde faaliyetlerine devam etmektedir.

Şekil 3. 21. Çanakkale Gümrük Binası, (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2020)

Şekil 3. 22. Gümrük Konumu, Çanakkale Kent Haritası 1932.

1932 yılından beri var olan Çanakkale'nin iskele problemine çözüm olması için 1933 yılında Gümrük İskelesi'nin uzatılması planlanmıştır. *"Çanakkale merkez belediyesine ait gümrük iskelesinin uzatılması için dışarıdan satın alınmış ve gümrüğe gelmiş olan (1997) lira 66,5 kuruş=kıymetinde petrol demirler ile teferruatının kontenjana bakmadan memlekete sokulmasına izin verilmesi; Dahiliye Vekilliğinin 14/11/933 tarih ve 465/54 sayılı tezkeresi ile İktisat Vekilliğinin 29/11/933 tarih ve 3/698 sayılı mutalenamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 3/11/933'te kabul olunmuştur*"[2] belgesi Çanakkale Belediyesi tarafından, Gümrük İskelesinin uzatılması için demir satın alındığı bilgisini doğrular niteliktedir.

Gümrük İskelesinin yapılması kararı 1933 yılında alınmış ve iskelenin inşaatına 1934 yılında başlanmıştır. Çanakkale Vilayet Gazetesinin 20 Eylül 1934 tarihli sayısında; *İskelenin İnşası* Başlıklı haberinde, *"Gümrük İskelesinin Belediyece on iki metre uzatılması kararlaştırılmış ve inşaata başlanmıştır. Nısfı yapılmış ve nısfıda derdesti ikmaldir. Tamamının hitamında vapurlarla gelecek yolcu ve eşyalar doğruca iskeleye çıkacak ve yolcularla eşyalar kayıkla gidip gelme külfetinden kurtulacaktır. Bu yüzden hem belediyemiz bir varidat temin etmiş olacak ve hem de nakliyat kolaylaşacaktır. Belediyemizin baptaki himmetleri şayanı şükrandır"* 1934 yılında Gümrük İskelesi'nin 12m uzatılması kararının alındığının ve inşaatına başlanıldığının bilgisi verilmiştir (1934, s. 1).

Şekil 3. 23. Çanakkale Gümrük Binası ve Rıhtımı (Ahmet Kolkoparan Fotoğraf arşivi).

[2] Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA). *Çanakkale Belediyesi Gümrük İskelesi'nin uzatılması için satın alınacak petrol demirlerinin kontenjan harici yurda sokulması.* Yer Bilgisi:41-85-10. 03.12.1933

1934 yılında, Çanakkale Gümrük Binası'nın onarılması için ilan verilmiştir. Çanakkale Vilayet Gazetesinin 22 Kasım 1934 tarihli sayısından; "*Gümrük binasının 538 L. 35 K. Bedeli keşifle tamiri icra edileceğinden talip olanların 5 kanun evvel 934 tarihine müsadif çarşamba günü saat 15 de gümrük müdürlüğünde müteşekkil komisyona müracaat etmeleri lüzumu ilan olunur*" 1934 senesinde Gümrük binasının onarım haberi bilgilerini edinebiliriz (Çanakkale gümrük müdürlüğünden, 1934, s. 4).

1935 yılında Gümrük Binası'nda; kereste, gemi zinciri, halat, boş şişe… malzemeleri satılmaktadır. Çanakkale Vilayet Gazetesinin 31 Ocak 1935 tarihli sayısında**;** "*Muhtelif kereste 96, demir merdiven 2, demir gemi zinciri 1, tel halat 1, çivi 1 sandık, boş şişe 1 çuval, boş çay sandık tahtası 5, demir bidon 1, pamuk yünlü mensucat pamuk ipekli 18, pamuklu ipekli mensucat 3parça, çiğ kahve1 parça." Cins ve miktarları yazılı eşya satılacağından isteklilerin 20-02-935 Çarşamba günü saat 14 de gümrük müdürlüğüne müracaat etmeleri ilan olunur*" satılacak olan malzemelerin listesi verilmiş ve satış günü ilan edilmiştir (Çanakkale Gümrük Müdürlüğünden, 1935, s. 4)

Çanakkale Gümrük Binası'nda eşyaların satılmasının yanında açık arttırma ihaleleri yapılmaktadır. Çanakkale Vilayet Gazetesinin 28 Kasım 1935 tarihli sayısında**;** "*Belediyeye ait Gümrük İskelesi parmaklığı münakasaya çıkarılmıştır. İhalesi 2-12-935 pazartesi günü saat 16'da Belediye dairesinde yapılacaktır. Taliplerin muayyen gün ve saatte komisyona ve fazla tafsilat almak ve şeraiti görmek isteyenlerin belediyeye müracaatları ilan olunur*" Gümrük iskelesi parmaklığının açık arttırma ilanı verilmiştir (Çanakkale Belediye Başkanlığından, 1935, s. 4).

Çanakkale Gümrüğü'ne gelen eşyalar, iskeleden ambara ambardan işyerlerine taşınmaktadır. Çanakkale Vilayet Gazetesi'nin 20 Ocak 1938, tarihli sayısından, "*Çanakkale Mst. Mv. Namına Çanakkale'ye gelen eşya ve mühimmatın vapurdan iskeleye ve iskeleden Çanakkale gümrük ambarına ve ambardan gümrük ambarı önünde bekleyen nakil vasıtalarına taşınması için on ay müddetle mukaveleye bağlanmak üzere bu iş açık eksiltmeye konulmuştur*." Gümrüğe gelen malların ambarlara taşınma süreci hakkında bilgi edinebiliriz (1938, s. 3).

Şekil 3. 24. Çanakkale Sahili (1914-1918) (Çanakkale Belediyesi Fotoğraf Arşivi).

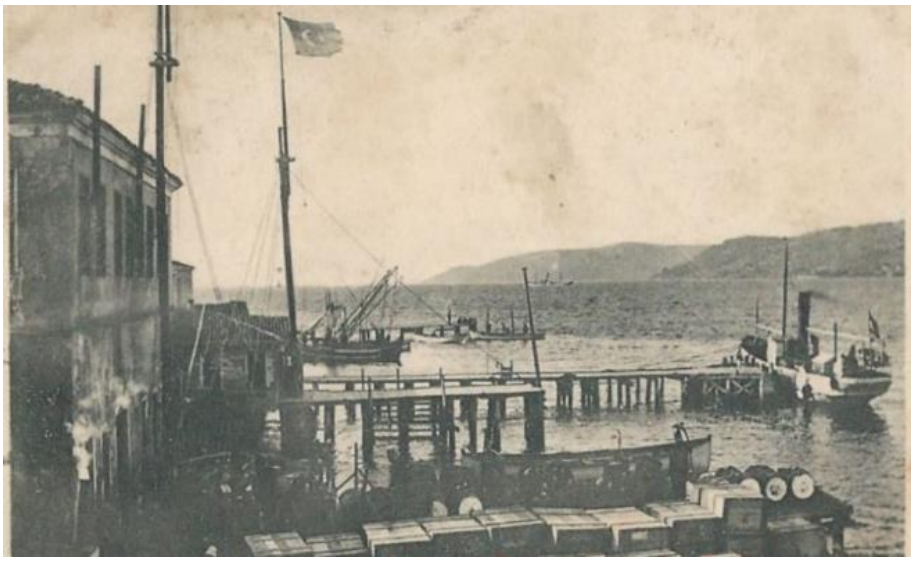

Şekil 3. 25. Çanakkale Gümrüğü ve Gümrükte bulunan Eşyalar 1903 (1903).

1940'lı yıllara gelindiğinde, Çanakkale Gümrük İskelesi tamir edilmesi için açık arttırmaya çıkarılmıştır. Çanakkale Vilayet Gazetesinin 1 Şubat 1940, tarihli sayısında, "*Pazarlık suretiyle eksiltmeye konulan iş Çanakkale Gümrük İskelesi tamiratı olup keşif bedeli 752 lira 5 kuruştur. Bu işin ihalesi 19.2.940 tarihine rastlayan pazartesi günü saat 15 de Çanakkale nafia müdürlüğünde toplanacak komisyon huzurunda yapılacaktır*" Gümrük iskelesinin tamir edilme ihalesinin şartları hakkında bilgiler verilmiştir (1940, s. 2).

1941 yılı ile, Çanakkale Gümrük Binasına gelen eşyalar, otomobiller ile ambarlara taşınmaktadır. Çanakkale Vilayet Gazetesinin 17 Temmuz 1941, tarihli sayısında, "*Çanakkale 970 birliklerinin gümrük önünden çimenlik, Hamidiye cephanelerine, komutanlık civarındaki meydan iskelesi yanındaki ambara otomobille nakliye işi 18/7/941 Cuma günü saat 14.30 da açık eksiltme ile pazarlığı yapılacaktır*." Çimenlik Kalesine, Hamidiye cephaneliklerine ve komutanlık civarındaki ambara malların otomobillerle nakledildiğini söyleyebiliriz (1941).

Şekil 3. 26. Çanakkale Kenti Sahilden Görünümü (Chanakkale - View from the sea).

3.3. Kamusal Yapılar

3.3.1. Çanakkale Eski Belediye Binası

Bina Yeri: Ada:169, Parsel:10 Çanakkale İli, Fevzipaşa Mahallesi, Yalı Caddesi
Yapılış Tarihi: 1810-1830

Çanakkale Deniz Müzesi Komutanlığı İdari Binası (Eski Belediye Binası), 1810-1830 yılları arasında inşa edilmiştir. İki katlı yığma inşa edilen yapı, giriş merdiveni önünde bulunan orijinal çeşmesi ile günümüze ulaşmıştır. Hacı İbrahim Ağa tarafından yaptırıldığını mevcut kitabeden öğrenmekteyiz.

Şekil 3. 27. Çanakkale Eski Belediye Binasının 1976 yılındaki görünümü (Hatip, 2009, s. 104).

Şekil 3. 28. Çanakkale Eski Belediye Binası Şimdiki Deniz Müzesi Komutanlığı Çeşmesi ile ön Görünümü (Hatip, 2009, s. 106).

(Eski Belediye Binası) Deniz Müzesi Çeşme Kitabesi 2008

YAZISI	TÜRKÇEYE ÇEVRİLİŞİ
Merkez-i Bezl-i Seha Her İhsan ve Ata	Derya Gibi Oldu Coşup İkram Denizi
Cüş İdüp Bahr-i Keremi Oldu Misal-i Derya	Yani Hayrat Sahibi Hacı İbrahim Ağa
Yani Sahibü'l Hayrat El Hac İbrahim Ağa	Allah Onu Devletine Daim Etsün
Müstedam İde Devletinde Anı Hüda	Onun Hususiyeti Şanını Çokça Vasıflandı.
Vasf-ı Vas'a Oldu Hayrı Şanına	Attaş Suyunu İçince Hakka Şükretsinler.
İçe Attaş Suyun Olalar Hakka Hamida	Birde Yedirki Yolculuğu Yardımın Tamam
Yedir Seyyahı Ebri Tarihi Tamam Oldu	Olsun Esselam
Ayn-ı İr Zevahirde İnayeti Esselam	

Şekil 3. 29. Deniz Müzesi Komutanlığı Çeşmesi ile Kitabesi (Hatip, 2009, s. 106).

Şekil 3. 30. Çanakkale Eski Belediye Binası Konumu, Çanakkale Kent Haritası 1932.

Şekil 3. 31. Çanakkale Belediye Binası (Çanakkale Deniz Müzesi Komutanlığı Fotoğaf Arşivi).

Şekil 3. 32. Çanakkale Eski Belediye Binası (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2022).

Şekil 3. 33. Çanakkale Eski Belediye Binası (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2020).

3.3.2. Çanakkale Devlet Hastanesi

Bina Yeri: Bilinmemektedir.
Yapılış Tarihi: Bilinmemektedir.

Çanakkale Devlet Hastanesi 1932 yılında, 30 adet yatak kapasitesine sahiptir. Çanakkale şehri ve şehir civarında yaşayan halk hastaneden çok memnundur, yalnızca yatak adedi ve hastanenin tesisat azlığı kent için sıkıntı olmaktadır. Bunun için halk, daha fazla yatak kapasiteli ve daha faydalı bir hastane istemektedir.

Çanakkale Devlet Hastanesi; laboratuvarı, ameliyathanesi, eczanesi ve hasta odaları ile hizmet vermektedir. Son Posta Gazetesi'nin 6 Kasım 1932 tarihli *Çanakkale Hastanesi çok mükemmeldir, muntazam işliyor yalnız yatak adedi de arttırılsa…*başlıklı haberinde Çanakkale Devlet hastanesinin yatak kapasitesi hakkında bilgi verilmiştir. "*Burada büyük bir intizamla çalışmakta olan memleket hastanesi şehir ve şehir civarı sakinleri için çok faydalıdır. Hastanenin laboratuvar, ameliyathane, eczane gibi fenni kısımları bütün asri techizata malik, hasta koğuşları da azami derecede temizdir. Hastane 30 yataklıdır. Fakat fazla hasta zuhurunda derhal yatak adedi arttırılmakta ve hiçbir hasta geri çevrilmemektedir. Yalnız şu ciheti kaydetmek lazımdır ki hastanenin tesisatı azdır, yatak miktarı da ihtiyaca kifayet etmekten çok uzaktır. Az bir himmetle bu çok faydalı müessesenin yatak miktarını arttırmak ve hastaneyi daha faydalı bir hale ifrağ etmek mümkündür*" haberi ile, yeni hastaneye ihtiyaç duyulduğu bilgisi verilmiştir (1932, s. 4).

Şekil 3. 34. Çanakkale Hastanesi (1932, s. 6).

Bina Yeri: Ada:365, Parsel:138 Çanakkale İli, Arslanca Mahallesi

Yapılış Tarihi: 1935

Şekil 3. 35. Memleket Hastanesi (Ahmet Kolkoparan Fotoğraf Arşivi).

Şekil 3. 36. Çanakkale Devlet Hastanesi Konumu, Çanakkale Kent Haritası 1932.

Çanakkale Devlet Hastanesinin yatak kapasitesi kent için yeterli gelmemektedir. Bu sebeple yeni Memleket Hastanesinin yapılması kararı alınmıştır. Çanakkale Vilayet Gazetesi'nin 25 Şubat 1935 tarihli sayfasında, Çanakkale Vilayeti encümeni Çanakkale Memleket Hastanesinin yapım ihalesi ilanı verilmiştir. "*Çanakkale'de inşa edilecek hastanenin keşif bedeli olan 45222 lira 38 kuruşun yapılacak iş mukabilinde on bin lirası 934 mali senesi bütçesinden ve mütebakı 35222 lira 38 kuruşu 935 mali senesi bütçesinden temin olunmak ve teşrini sani ve kanun evvel ve son aylarında üç defada tediye edilmek şart ile 9 Mart 1935 tarihine müsadif cumartesi günü saat 15 de ihale edilmek üzre 7-2-935 tarihinden ibaren 31 gün müddetle ve kapalı zarf usul ile münakasaya çıkarılmıştır. Talip olanların keşif name ve şartnamesini görmek için Çanakkale vilayeti encümeni daimisine müracaat eylemeleri ilan olunur*" İlanda, hastanenin keşif bedelleri ile ilgili bilgiler verilmiştir (1935, s. 3). Çanakkale Vilayet Gazetesinin 7 Mart 1935 tarihli, Vilayet Umumi Meclisi, "*Vilayet hastanesi bu günkü ihtiyaca karşılık vermediğinden yeniden elli yataklı ve son fenni şartlara uygun bir hastaneye başlanmaktadır*" haberi de bilgileri doğrular niteliktedir (Vilayet Umumi Meclisi, 1935, s. 3).

1935 yılında yapımına başlanılan yeni Memleket Hastanesi'nin Müteahhit'i Ali Necip Bey olmuştur. Çanakkale Vilayet Gazetesi'nin 11 Nisan 1935 tarihli, Vilayet Memleket Hastanesi başlıklı ilanında; "*Yeniden yaptırılmakta olan memleket hastanesi yapımına Müteahhit Bay Ali Necip tarafından başlanmıştır. Aldığı bütün işleri çabuk ve iyi başaran Müteahhide muvaffakıyet dileriz*" müteahhit ile ilgili bilgiler elde edebiliriz (Vilayet Memleket Hastahanesi, 1935, s. 2).

Çanakkale Memleket Hastanesi'nin temel atma töreni, 1935 yılının haziran ayında yapılmıştır. Çanakkale Vilayet Gazetesinin 13 Haziran 1935 tarihli, Temel Atma, başlıklı haberi "*Yeni hastanenin temel atma merasimi yapılmıştır. Merasimde bütün memurlar bulunmuştur. Davetlilere limonata ve pasta ikram edilmiştir. Memleket güzel ve asri bir bina kazanacaktır. Başarılar dileriz*" kentin, yeni hastane binasına sahip olacağını söylemektedir (Temel Atma, 1935, s. 1).

1937 yılının kasım ayında Memleket Hastanesi açılmıştır. Akşam Gazetesinin 22 Kasım 1937 tarihli *Çanakkale'de yeni hastane açıldı*, başlıklı haberinde; "*150,000 lira sarf ile inşa edilen memleket hastanesinin açılma töreni yapılmıştır. Hastane elli yataklı olup kaloriferleri ve her türlü asri teçhizatı haizdir*" Çanakkale Memleket Hastanesi'nin inşaat maliyeti ve genel durumu hakkında bilgi verilmiştir (1937, s. 5).

Çanakkale Memleket Hastanesi'nin Atıf Bey Mektebi'nin bulunduğu araziye yapılma kararı alınmıştır. 9 Mart 1935 senesinde, inşa edilecek hastanenin keşif bedeli için kapalı zarf ile ihaleye çıkarılmıştır. Yeni yapılacak olan hastane, ihtiyaca karşılık verecek şekilde 50 yataklı olacak şekilde planlanmıştır. Yeniden yaptırılmakta olan Memleket Hastanesi'nin yapımına Müteahhit Bay Ali Necip tarafından başlanmıştır. 1935 yılının haziran ayında, yeni hastanenin temel atma töreni gerçekleşmiştir. 1937 yılının kasım ayında Memleket Hastanesi'nin açılma töreni yapılmıştır.

Çanakkalede yeni hastane açıldı

Açılış töreni yapılan yeni hastane ve törende nutuk söylenirken

Şekil 3. 37. Çanakkale de yeni açılan Memleket Hastanesi (1937, s. 5).

Çanakkale Memleket Hastanesi, büyük bir araziye inşa edilmiştir. Cumhuriyet Gazetesinin 3 Aralık 1937 tarihli, *Çanakkale mükemmel bir hastaneye kavuştu* başlıklı haberinde, "*Vilayetimizin yepyeni ve fevkalade modern bir hastane binasına kavuştuğunu ve yapısı ikmal edilen müessesenin büyük merasimle açıldığını bildirmiştim. Şimdilik elli yataklı olan bu hastane yüz bin liraya mal olmuştur. Günden güne büyüyüp ehemmiyeti artan Çanakkale için bunun kâfi gelmeyeceği tabiidir. Bunu düşünen alakadarlar icap ettikçe pavyonlar ilavesi için binanın etrafında geniş bir arsa ayırmışlardır. Gönderdiğim resim Çanakkale hastanesinin cepheden göstermektedir*" Çanakkale Memleket Hastanesi'nin konumu ve bina yapısı olarak, yeni binalar eklenebilecek vaziyette olduğunun bilgisine ulaşabiliriz (1937, s. 7).

Çanakkale, yeni ve modern bir hastane binasına 1937 yılında büyük bir törenle kavuşmuştur. Elli yataklı olan hastane yüz bin liraya mal olmuştur. Gelişmekte olan Çanakkale için hastane binasının yeterli olmayacağı düşünülmüştür. Bu fikri öneren yetkili kişiler, pavyonlar ilavesi için binanın etrafında geniş bir arsa ayırmışlardır.

Çanakkale Memleket Hastanesi, Belediye Parkı'nın arkasında, geniş bir bahçe ortasında, iki katlı, kaloriferli, 75- 100 yatak alacak büyüklüktedir. Hastanenin odaları, linolyum kaplamalı ve temiz görünümdedir. Hastanede; Ameliyathane, röntgen dairesi ve laboratuvar bulunmaktadır. Hastane binası, dışarıdan bakılınca çamlar arasında sanatoryumu anımsatmaktadır. Hastanenin en büyük sorunu ise; alt kattaki tuvalet, çamaşırhane, hamam ve mutfak sularının hava hareketi olmamasından dolayı kötü koku ve birikinti yapıp buraları durulmaz hâle getirmesidir (Özata, 2009, s. 228).

Çanakkale mükemmel bir hastaneye kavuştu

Şekil 3. 38. Çanakkale Devlet Hastanesi Ön Cephesi (1937, s. 7).

Çanakkalede yeni yapılan hastane

Şekil 3. 39. Çanakkale Devlet Hastanesi Yol Cephesinden Görünümü (1937, s. 5).

Şekil 3. 40. Çanakkale Devlet Hastanesi (Mithat Atabay Fotoğraf Arşivi).

Şekil 3. 41. Çanakkale Devlet Hastanesi (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2022).

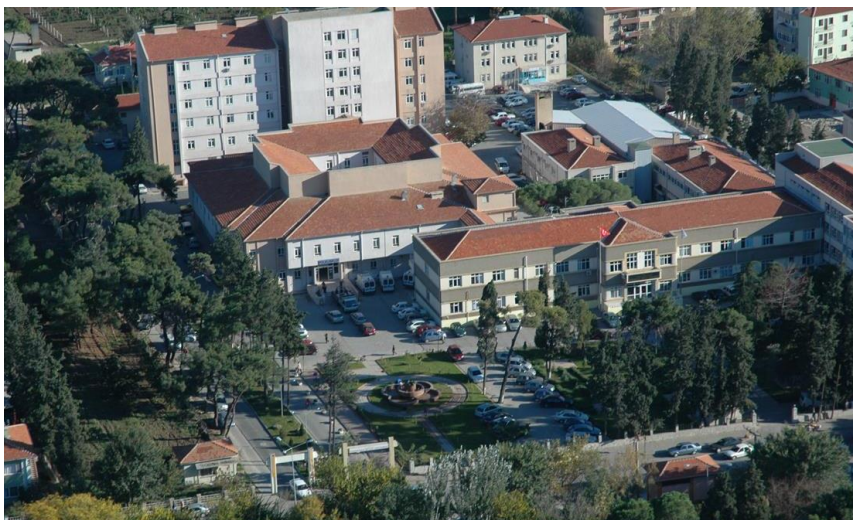

Şekil 3. 42. Çanakkale Devlet Hastanesi (Çanakkale Devlet Hastanesi, 2021).

3.3.3. Sahil Sıhhiye Merkezi

Bina Yeri: Ada:170, Parsel:40 Çanakkale İli, Fevzipaşa Mahallesi, Yalı Caddesi
Yapılış Tarihi: Mimar Arif Süleyman 1927- Müteahhit Nafiz Nuri Mühendis 1927

Çanakkale Sahil Sıhhiye Merkezi, Ege Denizi'nden İstanbul'a geçiş güzergahında boğaz girişinde bulunmaktadır. Boğazdan geçen gemiler, Boğaz'ın en dar olduğu noktada bulunan merkezde kontrol edilmektedir. Çanakkale'den geçerek İstanbul'a giden her gemi burada demirlemek zorundadır. Gemilerin vergi vermesi, belgelerini kontrol ettirmesi, sağlık kontrolü yaptırması gerekmektedir (Algör, 2007, s. 15). Şüpheli veya hastalık görülen gemiler ile bu gemilerde yer alan eşyalara uygulanacak karantina usulü gerekli personel ile sağlanmıştır. 1926 Çanakkale Merkez Sıhhiyesinde; Tabip, Muavin (Tabip), Muhasip ve veznedar, Katip, Zabıta Sıhhiye memuru, Mübahhir, Muhafız bulunmaktadır.[3]

Çanakkale Sahil Sıhhiye Merkezi 1927 yılında inşa edilmiştir. Binanın yapım yılı hakkındaki bilgileri giriş kapısının sağında ve solunda bulunan kitabelerden öğrenilmektedir. Osmanlıca yazılmış olan kitabelerin sağdakinde "Müteahhit Nafiz Nuri Mühendis 1927" ve soldakinde "Mimar Arif Süleyman 1927" yazılıdır. İlk olarak Sıhhiye Binası, sonrasında ise Müstahkem Mevki Komutanlığı, Deniz Birlikleri Komutanlığı ve Askeri lojman olarak kullanılan bina, 1982 yılında resim ve fotoğraf galerisi olarak müzeye çevrilmiştir.

Şekil 3. 43. Çanakkale Sıhhiye Merkezi (Çanakkale Deniz Müzesi Komutanlığı Fotoğraf Arşivi).

[3] T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 10.04.1926, Cilt:24, İçtima Senesi: III, s:41

Şekil 3. 44. Çanakkale Sıhhiye Binası (Hatip, 2009, s. 97).

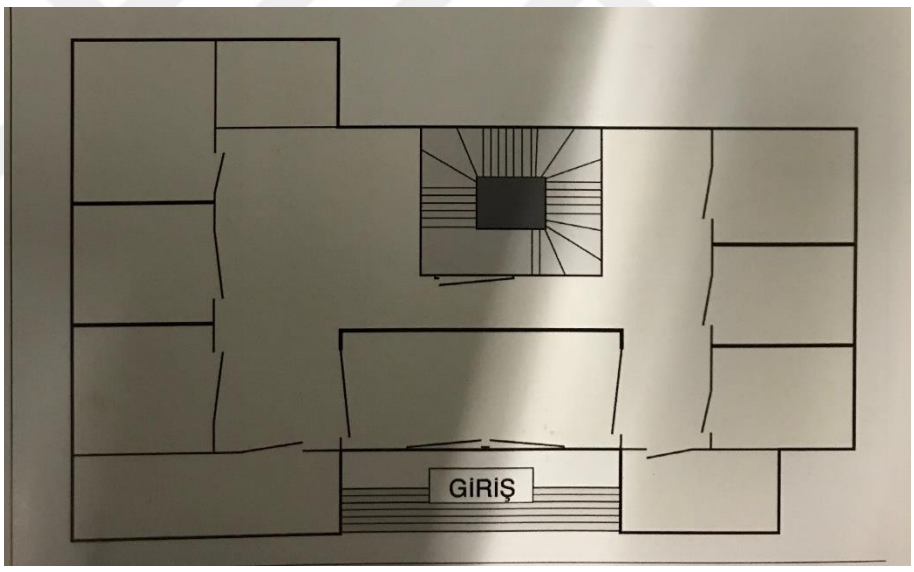

Şekil 3. 45. Çanakkale Sıhhiye Binası Planı (Hatip, 2009, s. 97).

Şekil 3. 46. Çanakkale Sıhhiye Binası Giriş Kapısı Kitabesi (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2022).

Şekil 3. 47. Çanakkale Sıhhiye Binası, Çanakkale Kent Haritası 1932.

Şekil 3. 48. Çanakkale Sıhhiye Binası (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2022).

1930 yılında, Çanakkale Sahil Sıhhiye Binası'na beton rıhtım yapılması kararı alınmıştır. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nin "*21/6/1930 tarih ve 9579 numaralı kararnameye ektir: 14545 lira karşılığında yaptırılması kararı verilen Çanakkale Sahil Sıhhiye binasının bütün beton olarak yaptırılmasına M.M. Vekaletince lüzum gösterilmesi nedeniyle rıhtım masrafı olan 3139 lira 56 kuruşla birlikte 30,011 lira 86 kuruşa çıkacağı anlaşıldığından inşaatın bu miktar üzerinden geçici olarak veya müzayede ve münakasa ve ihalat kanununun 18 inci maddesinin Z fıkrasına uyarak pazarlıkla yaptırılması ve lüzum görülecek yabancı malı malzemenin kambiyo kararından istisnaen satın alınması; S.İ.M. Vekaletinin 17/12/930 tarih ve 77 numaralı tezkeresile= yapılan teklifi ve Maliye Vekaletinin incelenmesi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 31/12/930 tarihli içtimaında tasvip ve kabul olunmuştur*[4]*"* belgesinde, rıhtım masrafı ve yapım şartnamesi ile ilgili bilgiler verilmiştir.

1932 yılında Sahil Sıhhiye Binasının rıhtım inşaatına başlanılmıştır. Son Posta Gazetesi'nin 25 Mart 1932 tarihli sayısında; *Çanakkale Sahiline Güzel Bir Rıhtım Yapılıyor, Gemiler Açıkta Durmaktan Kurtuluyor* haberinde Sahil Sıhhiye İskelesinden bahsedilmiştir. "*Bunların haricinde girişilen en mühim iş Kalemize bir rıhtım inşasıdır. Buradaki Sahil Sıhhiye İdaresinin önüne yeni bir rıhtım yapılmaktadır. Şimdiye kadar gerek sakin gerekse dalgalı ve fırtınalı havalarda açıkta duran vapurlar, rıhtım tamamlandıktan sonra sahile yanaşmak fırsatını bulacaklardır. Bu suretle de muhtemel kazaların önü alınmış olacaktır. Rıhtımın uzunluğu on metreden fazla olacaktır*" yapılmakta olan rıhtımın büyüklüğü ile ilgili bilgiler edinebiliriz (1932, s. 4).

Rıhtımın inşa edildiği Sahil Sıhhat İdaresinin önü

Şekil 3. 49. Sahil Sıhhiye Binası önünde bulunan Rıhtım (1932, s. 4).

[4] Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA). *Çanakkale Sahil Sıhhiye Binasının Yaptırılması.* Yer Bilgisi:16-85-12. 31.12.1930

1934 yılında, Sahil Sıhhiye Binasının beton iskelesi inşa edilmiş durumdadır. Akşam Gazetesinin 27 Temmuz 1934 tarihli sayısında; *Çanakkale'nin iskele derdi* başlıklı haberinde, Çanakkale Sahil Sıhhiye Binasının 15.000 tonluk büyük gemiler kolaylıkla yanaşabildiği beton iskelesinden bahsedilmiştir. Haberde, "*Çanakkale'nin mühim dertlerinden biri olan tahmil ve tahliye meselesinin halledilmek üzere olduğu belirtilmiştir. Buranın ticaret aleminin ve halkın çoluk çocuğuyla sert havalarda vapurlara gidip gelme yüzünden çektikleri güçlüklere artık bir nihayet vermek lazımdır. Çanakkale'nin mevcut iskelesinin denize doğru 12m daha uzatılması düşünülmektedir. Halbuki yanı başında sahil sıhhiyesine ait mükemmel bir beton iskele var ki buraya 15.000 tonluk büyük gemiler kolaylıkla yanaşabilirler. Her ne kadar belediye tarafından mevcut iskelenin uzatılması mukarrer ise de buraya Ayvalık ve İmroz hattına çalışan gemiler yanaşabilirler. Çanakkale'nin malum olan ehemmiyetine ve bugünlerde bir transit merkezi halini almasına binaen vapurların sıhhiye iskelesine yanaştırılmaları maskat ve maslahata daha ziyade muvakıf olur. Devlet deniz yollarının buradaki acentesi Mehmet Ali Bey'le görüştüm. Bu zatta aynı fikirdedir. Hatta geçenlerde bir münasebetle buraya gelmiş olan müsteşar Sadullah ve umum müdür Sadeddin beylere keyfiyeti bildirdiğini ve onlardan da bu bapta kati söz aldığının söyledi. Acente Mehmet Ali Bey bu bapta ayrıca Çanakkale Vilayeti makamına da resmen bir rapor vermiştir. Bu rapor vilayetçe nazarı dikkate alınarak İktisat ve Sıhhiye vekaletlerine arzedilmiştir"* mevcut iskeleden dolayı sıkıntı çekmek yerine, yeni yapılmış olan beton iskelenin kullanılması gerektiği bilgisi verilmiştir (Çanakkale'nin İskele Derdi, 1934, s. 10).

Şekil 3. 50. Çanakkale Sıhhiye Binası beton iskelesi (1934, s. 10).

1935 yılında, Sahil sıhhiye merkezi binası önünde bulunan iskele tamir edilmiştir. Çanakkale Vilayet Gazetesinin 25 Nisan 1935 tarihli Çanakkale Sahil Sıhhiye Merkezi Baştabipliğinden; "*Çanakkale Sahil sıhhiye merkezi binası önünde bulunan iskele açık eksiltme suretiyle tamir ettirilecektir. Mezkur iskelenin tamir bedeli 540 lira 55 kuruştur*" İlanından, iskelenin tamir bedeli bilgisine ulaşabiliriz (Çanakkale Sahil Sıhhiye Merkezi Baştabipliğinden, 1935, s. 3).

Çanakkale Sahil Sıhhiye Merkezinin ambarı bulunmaktadır. Ambarda bulunan boş benzin tenekeleri Sahil Sıhhiye Merkezinde açık arttırma usulü ile satılmaktadır. Çanakkale Vilayet Gazetesinin 30 Mayıs 1935 tarihli Çanakkale Sahil Sıhhiye Merkezi Baştabipliğinden; "*Çanakkale sahil sıhhiye merkezi ambarında mevcut 350 boş benzin tenekesi açık arttırma şartıyla satılığa çıkarıldığından talip olanların bedeli muhammeni olan 70 liranın %7,5 nu merkezi mezkur veznesine yatırmaları tenekeleri görmek isteyenlerin müracaatları 13 Haziran 935 Perşembe günü saat 15 de ihalesi yapılacağından taliplerin yevmi mezkurda sahil sıhhiye merkezindeki komisyona müracaatları ilan olunur*" verilmiş olan ilanda; 350 adet olan boş benzin tenekelerinin ihalesi hakkında bilgiler verilmiştir (Çanakkale Sahil S. Merkezi Baştabipliğinden, 1935, s. 3).

Şekil 3. 51. Çanakkale Sıhhiye Binası ve beton iskelesi (2019).

3.3.4. Çanakkale Halkevi

Bina Yeri: Kayserili Ahmet Paşa Caddesi üzerinde bulunan ve Cumhuriyet'ten önce konsolosluk binası olarak hizmet veren binadır.
Açılış Tarihi: 1932

İlk Halkevleri 19 Şubat 1932 tarihinde 14 merkezde açılmıştır. Bu merkezler Afyon, Ankara, Aydın, Bolu, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eminönü, Eskişehir, İzmir, Konya, Malatya ve Samsun'dur. Çanakkale Halkevi 1932 yılında açılan 14 halkevi arasındadır. İlk başkanı Cumhuriyet Halk Partisi Çanakkale İl Başkanı ve Belediye Başkanı olan Veli Yaşın'dir (Karataş, 2014, s. 19).

Halkevlerinin temel amacı, Cumhuriyetin getirdiği değerlerin halka anlatılması ve benimsetilmesidir. Böylece laik ve çağdaş bir toplumun kurulmasında ve örgütlenmesinde Halkevlerine büyük görevler düşmektedir. Kültürel ve sosyal kurum olan Halkevlerinde, belirli zamanlarda balolar düzenlenmektedir. Ev ve fırka üyeleri düğün ve nişanlarını Halkevlerinde yapmaktadırlar. Çanakkale Vilayet Gazetesinin 13 Eylül 1934 tarihli, *Halkevinde* başlıklı haberinde, *"salı günü akşamı Halkevi tarafından tertip edilen eğlenceli dansa merkez vilayette bulunan kıymetli mebuslarımızdan Osman Niyazi ve Şükrü Beyefendiler de teşrif buyurmuşlar ve bu münasebetle Halkevi reisi Tercüman Halil Bey'in Ergani madeni istikrazının faydaları hakkındaki musahabeleri alkışlarla karşılanmış ve halk üzerinde büyük bir tesir yapmıştır."* Halk evlerinde eğlenceli baloların düzenlendiği bilgisini doğrular niteliktedir (Halkevinde, 1934, s. 1).

Sosyal kurum olan halkevlerinde, ekonomi haftası etkinlikleri kutlanmaktadır. Çanakkale Vilayet Gazetesinin 16 Aralık 1937 tarihli, *Ekonomi Haftası* başlıklı haberinde, *"Ekonomi haftası Çanakkale'de büyük tezahüratla kutlandı. Halkevinde yerli mallar sergisi açıldı. Gazi, Cumhuriyet, İstiklal, Muzafferiyet, Bayan Nedime okullarında iktisat ve tasarrufa ait müsamereler tertip edildi. Davet edilen çocuk velileri ve birçok zevat müsamerelere iştirak etti. Açılan sergi halkımız tarafından ziyaret edilmekte ve teşhir olunan yerli malları takdire mazhar olmaktadır."* Ekonomi haftasının Halkevinde yerli malı sergisi ile kutlandığı bilgisi verilmiştir (Ekonomi Haftası, 1937, s. 1).

Şekil 3. 52. Çanakkale Halkevi (Çanakkale Belediyesi Fotoğraf Arşivi).

Şekil 3. 53. Posta ve Telgraf'ın Bitişiğinde Halkevi Binası (Karataş, 2014, s. 191).

Şekil 3. 54. Kabotaj Bayramı 1936, Halkevi Binası (Karataş, 2014, s. 188).

3.3.5. Çanakkale Öğretmen Evi Misafirhanesi (İdadi Mektep)

Bina Yeri: Ada:189, Parsel:5 Çanakkale İli, Kemalpaşa Mahallesi
Yapılış Tarihi: 13 Temmuz 1301 Rumi Yılında (25 Temmuz 1885) temeli atılmıştır.

İdadi Binaların yapımına 1884- 1885 yılı ile büyük vilayetlerde başlanılmıştır (Özgüven B., 1990, s. 44). Bursa, Yanya, Edirne, Kale-i Sultaniye (Çanakkale) Mektebi İdadileri'nin 1301 yılında inşaatına başlanıldığı bilgisine Sait Paşa 1302 senesi icraatından ulaşabiliriz (Ergin, 1977, s. 925). Kal'e-i Sultaniye İdadisi adıyla anılan yapının temeli 1301 Rumi yılında (1885) atılmıştır. 1317-1318 Maarif Salnamelerinden edinilen bilgilere göre, İdadi'nin 1888 yılında Değirmenlik mevkiinde 337.121 kuruş masrafla açılmıştır. Kale-i Sultaniye Mekteb-i İdadisi olarak adlandırılan bina, sonraki yıllarda Çanakkale Sultanisi, Çanakkale Ortaokulu, Çanakkale Lisesi, Ticaret Lisesi ve Çanakkale Öğretmenevi Misafirhanesi olarak adlandırılmıştır.

1934 yılında Çanakkale İdadisi, Orta Mektep olarak kullanılmıştır. Çanakkale Vilayet Gazetesinin 20 Eylül 1934 tarihli sayısında, *Orta Mektep Mezuniyet İmtihanları* başlıklı haberde, "*Eylül'ün birinde başlayan Orta mektebin mezuniyet ikmal sınavları bugün sona ermiştir. 23 Eylül'e müsadif Pazar gününden itibaren de sınıf ikmal sınavlarına başlanacak ve ekim ayının birinde öğretime devam edilecektir*" Orta Mektebin sınav tarihleri hakkında bilgi verilmiştir (Orta Mektep Mezuniyet İmtihanları, 1934, s. 2).

Şekil 3. 55. Çanakkale İdadi Mektep Ön Cephesi (Mithat Atabay Fotoğraf Arşivi).

Şekil 3. 56. Çanakkale İdadi Mektep Ön Cephesi (Ahmet Kolkoparan Fotoğraf Arşivi).

Şekil 3. 57. Çanakkale Öğretmen Evi Misafirhanesi (Çanakkale İdadi Mektep), Çanakkale Kent Haritası 1932.

Şekil 3. 58. İdadi Mektep Konumu, Çanakkale Kent Haritası 1932.

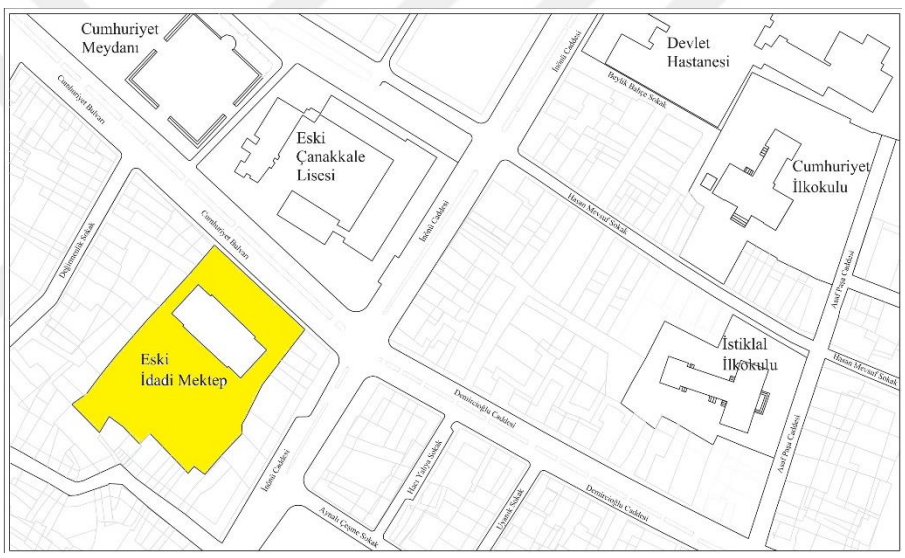

Şekil 3. 59. İdadi Mektep Konumu, Günümüz Çanakkale Hali Hazır Haritası.

Kale'-i Sultaniye İdadisi, Özgüven'in "İdadi planları iki kompozisyon unsuruna, simetrik ve dikdörtgen kitle anlayışına bağlı olarak tasarlanmıştır" düşüncesini doğrular niteliktedir (Özgüven B. , 1990, s. 44). Yapı, iki katlı, dikdörtgen planlı ve simetrik cephelidir. Günümüz ve 1932 Hali hazır haritada göründüğü gibi, binaya giriş yol cephesinden (Cumhuriyet Bulvarı'ndan) sağlanmıştır. Bina girişinde giriş holü bulunmaktadır. Holün kuzeyinde binanın orta aksında sahanlıklı merdiven, doğu ve batı yönlerinde ise koridorlar bulunmaktadır. Mekanlara bu koridorlardan girilmektedir.

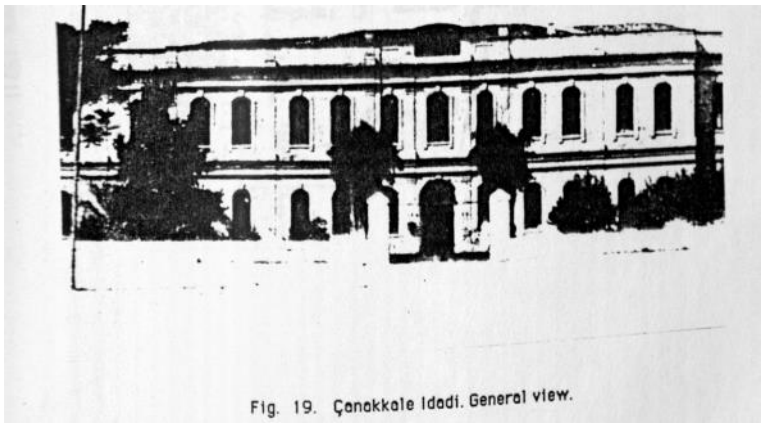

Şekil 3. 60. Çanakkale İdadi Mektep (Özgüven B. , 1989, s.132).

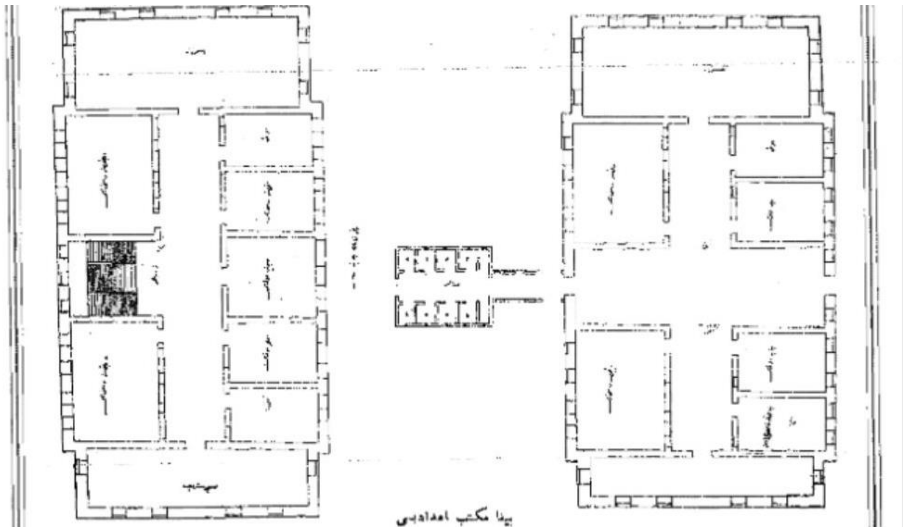

Şekil 3. 61. Biga İdadi Mektep Planı, Marif Salnamesi 1321 (Özgüven B. , 1989, s. 131).

Şekil 3. 62. Zemin Kat Giriş Holü ve Girişin kuzeyinde bulunan merdivenler, Çanakkale Öğretmenevi Misafirhanesi (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2021).

Şekil 3. 63. Zemin Kat Giriş Holünün Doğu ve Batı Yönlerinde Bulunan Koridorlar, Çanakkale Öğretmenevi Misafirhanesi (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2021).

Şekil 3. 64. Normal Kata Çıkış Merdivenleri ve Sahanlığı, Çanakkale Öğretmenevi Misafirhanesi (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2022).

Şekil 3. 65. Normal Kat Merdiven Önü Holünün Doğu ve Batı Yönlerinde Bulunan Koridorlar, Çanakkale Öğretmenevi Misafirhanesi (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2022).

Yapının; ön, yan ve arka cephelerine baktığımızda simetrik düzen söz konusudur. Ön cephede bulunan kemerli giriş kapısı cepheyi ortalamaktadır. Kat pencereleri kilit taşlı ve yuvarlak kemerlidir. Cephe boyunca bulunan pilastrlar ve kat silmeleri cephelere hareketlilik kazandırmıştır. Yapının parapet duvarlarında da pilastr ve kat silmeleri görünmektedir. Yüksek parapet duvarları sebebiyle, kırma çatı gizlenmiştir. Yapının kitabesi günümüze ulaşmamıştır, ama kitabe yeri farklı dokuda malzeme kullanılarak belirginleştirilmiştir.

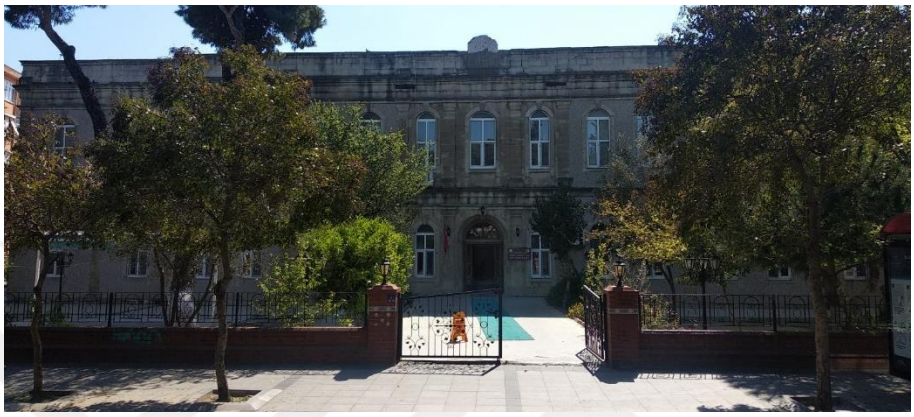

Şekil 3. 66. Çanakkale Öğretmenevi Misafirhanesi (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2021).

Şekil 3. 67. Binanın arka cephesinde simetrik düzen görünmektedir. Çanakkale Öğretmenevi Misafirhanesi (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2021).

Şekil 3. 68. Binanın sol yan cephesinde simetrik düzen görünmektedir. Çanakkale Öğretmenevi Misafirhanesi (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2021).

3.3.6. İstiklal İlkokulu (Rum Kız Mektebi)

Bina Yeri: Ada:74, Parsel:28 Çanakkale İli, İsmetpaşa Mahallesi, Asafpaşa Cad,
Yapılış Tarihi: 1870 yılında açılmıştır. 7 Şubat 1894 yılında Ruhsat almıştır.

Osmanlı Devleti'nde Rumların okullaşma süreci başladıktan sonra, Çanakkale'de okulların açıldığı bilgisine ulaşılmaktadır. Çanakkale'de açılan okullardan birisi olan Rum Kız Mektebi 1870 yılında kurulmuş ve 1894 yılında Rum Patrikhanesi'nden ruhsatnamesini almıştır. 1904 yılında eğitim vermeye başlayan Kal'e-i Rum Kız Mektebi, Cumhuriyetin İlanından sonra İstiklal İlk Mektebi olarak adlandırılmıştır.

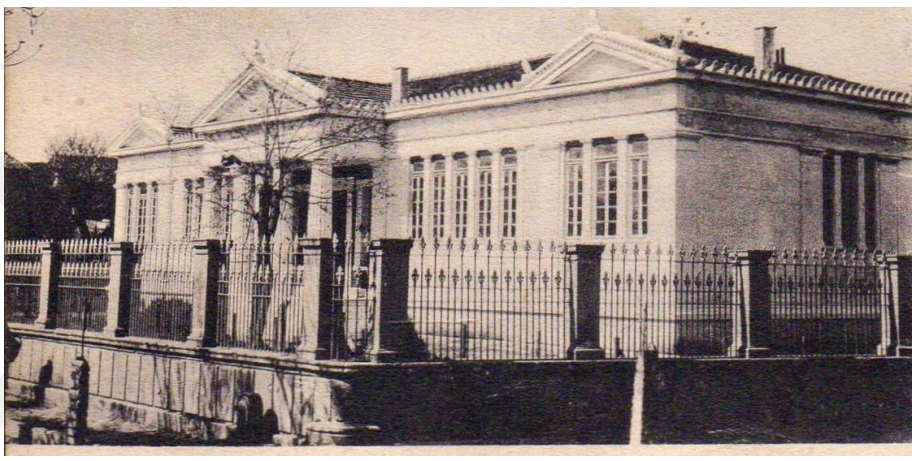

Şekil 3. 69. İstiklal İlkokulu (Kala-i Sultaniye Rum Kız Mektebi).

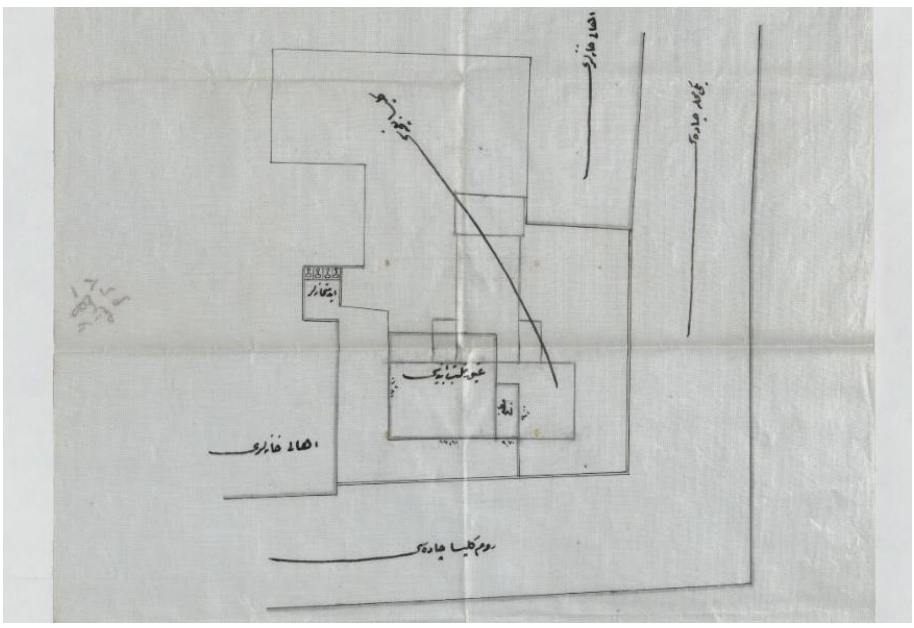

Şekil 3. 70. Çanakkale Rum Kız Mektebi Vaziyet Planı, H-02-07-1318, İ.AZN. BOA (Başkanlık Osmanlı Arşivi).

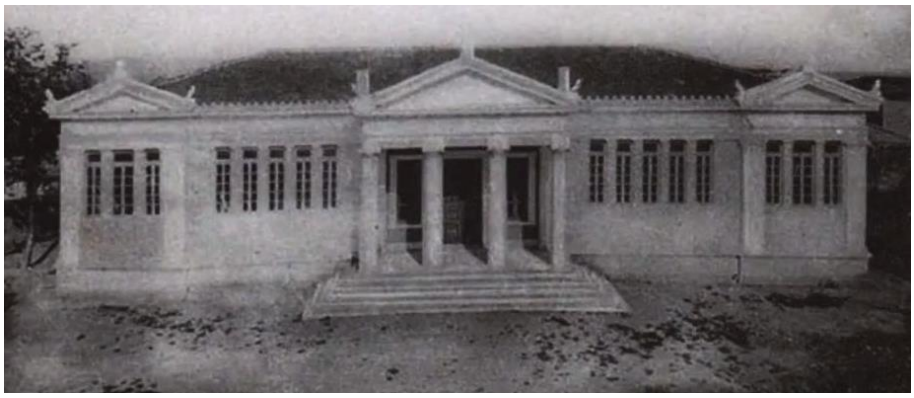

Şekil 3. 71. İstiklal İlkokulu (Kala-i Sultaniye Rum Kız Mektebi).

Şekil 3. 72. İstiklal İlkokulu Konumu, Çanakkale Kent Haritası 1932.

Şekil 3. 73. İstiklal İlkokulu Konumu, Çanakkale Kent Haritası 1932.

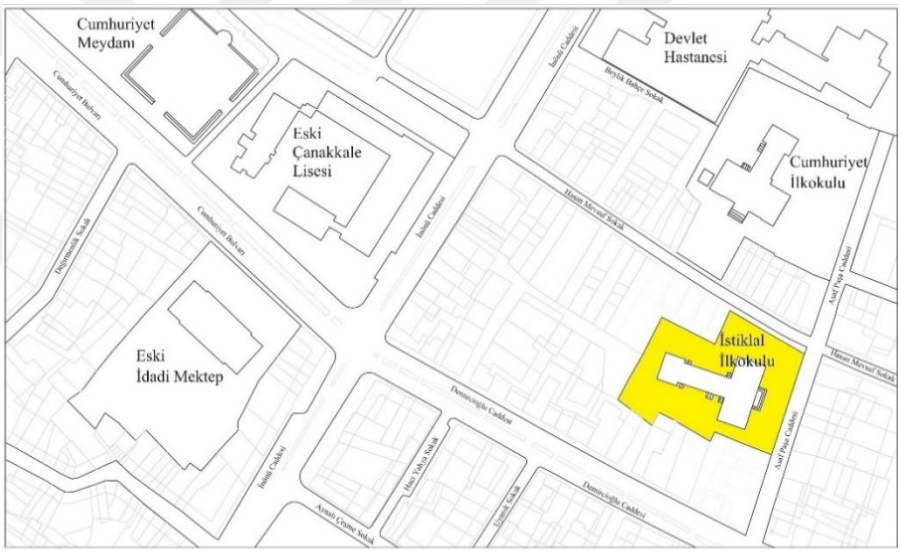

Şekil 3. 74. İstiklal İlkokulu Konumu, Günümüz Çanakkale Hali Hazır Haritası.

İstiklal İlkokulu T formlu plan şemasına sahiptir. Giriş, simetrik bir plan kurulumuna sahip T formunun uzun cephesinden sağlanmaktadır. Tek katlı yığma tekniği ile inşa edilen yapıya 4 basamakla ulaşılır. Ana giriş, dört sütunlu, revaklı ve üçgen alınlıklı mekân olarak tasarlanmıştır. Sütunların başlıkları dor düzenindedir. Ön cephe, yan cepheler ve arka cephede, pilastrlar ve kat silmeleri yer almaktadır. Üçgen alınlıkta yer alan bezemeli silmelerin bir kısmı günümüze ulaşmıştır.

Binaya giriş, yol cephesinden ve binanın orta aksından sağlanmaktadır. Giriş mekânında bulunan giriş holünden, koridorlar aracılığıyla sınıflara-odalara ve çok amaçlı salona ulaşılmaktadır. Sahneden (salon) sınıflara ulaşılabilmektedir.

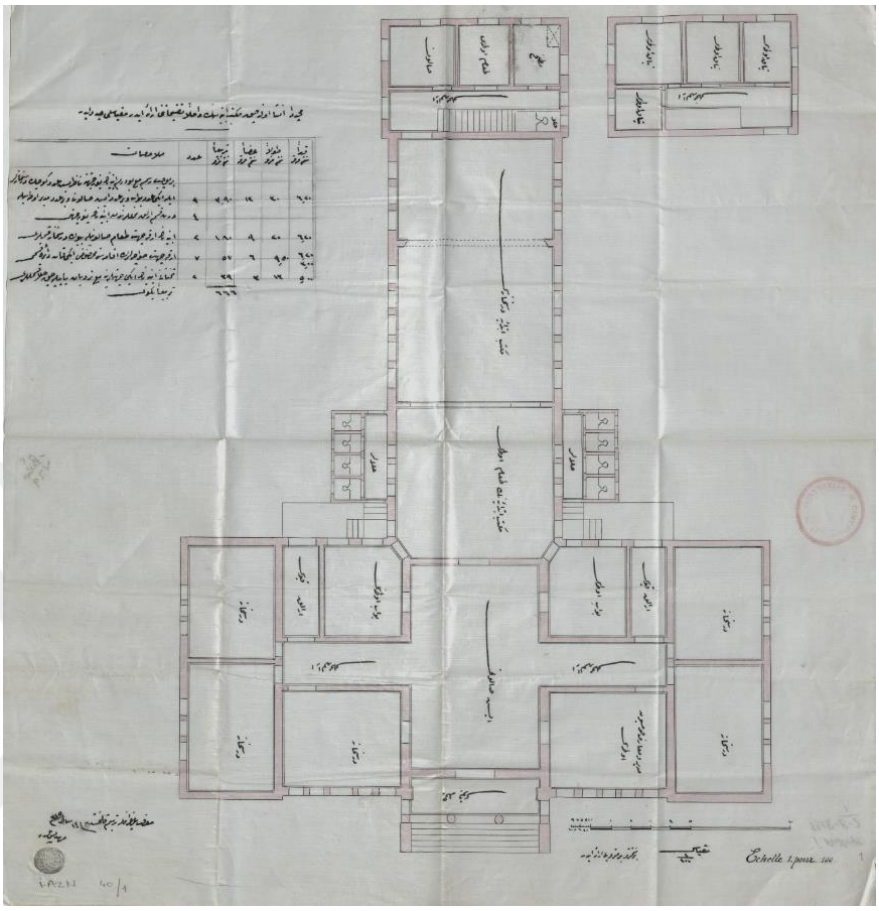

Şekil 3. 75. Çanakkale Rum Kız Mektebi Planı, 13 H-02-07-1318, İ.AZN. BOA (Başkanlık Osmanlı Arşivi).

Şekil 3. 76. Çanakkale İstiklal İlkokulu giriş cephesi (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2021).

Şekil 3. 77. Çanakkale İstiklal İlkokulu ön cephesi (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2021).

Şekil 3. 78. Bina giriş holü, koridorlara ve sahne mekanına dağılma alanı, İstiklal İlkokulu (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2021).

Cumhuriyet'in ilanı ile, Çanakkale İstiklal İlkokulu'nun çok amaçlı salon bölümü etkinliklerin düzenlenmesi için kullanılmıştır. Çanakkale Vilayet Gazetesinin 1 Kasım 1934 tarihli sayısında, *Balo* başlıklı haberinde "*Cumhuriyet Bayramı şerefine Halk fırkası tarafından İstiklal Mektebi salonunda verilen baloya Başta Valimiz Süreyya ve mektepler kumandanı Fevzi B. Ef. ler olduğu halde şehrin bütün kibar aileleri iştirak etmiş ve İstanbul'dan getirilen cazbandın çaldığı havalarla gece saat üçe kadar danslar yapılmış ve zeybek havaları oynanmış ve şair eğlencelerle büyük günün gecesinde emsalinden pek parlak bir surette tesit edilmiştir*" Cumhuriyet Bayramı şerefine düzenlenen balo, Okulun çok amaçlı salonunda yapılmıştır (Balo, 1934, s. 1).

Şekil 3. 79. İstiklal İlkokulu Salonu (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2021).

Şekil 3. 80. İstiklal İlkokulu, Bina giriş holüne açılan koridorlar (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2021).

Şekil 3. 81. İstiklal İlkokulu, Sahne mekânından sınıflara giriş koridoru (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2021).

3.3.7. Cumhuriyet İlkokulu (Rum Erkek Mektebi)

Bina Yeri: Ada:365, Parsel:93 Çanakkale İli, İsmetpaşa Mah., Hasan Mevsuf Sokak
Yapılış Tarihi: 1842 yılında açılmıştır. 7 Şubat 1894 yılında da Ruhsatname almıştır.

Şekil 3. 82. Cumhuriyet İlkokulu (Kala-i Sultaniye Rum Erkek Mektebi).

Osmanlı Devleti'nde Rumların okullaşma süreci başladıktan sonra, Çanakkale'de okulların açıldığı belirtilmektedir. 1842 yılında kurulmuş olan Mektep, 1894 yılında Rum Patrikhanesi'nden ruhsatnamesini almıştır. Kal'e-i Rum Erkek Mektebi olarak açılan bina, Cumhuriyetin İlanından sonra Cumhuriyet İlk Mektebi olarak adlandırılmıştır.

Şekil 3. 83. Cumhuriyet İlkokulu (Kala-i Sultaniye Rum Erkek Mektebi).

Şekil 3. 84. Cumhuriyet İlkokulu (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2021).

Şekil 3. 85. Cumhuriyet İlkokulu Konumu, Çanakkale Kent Haritası 1932.

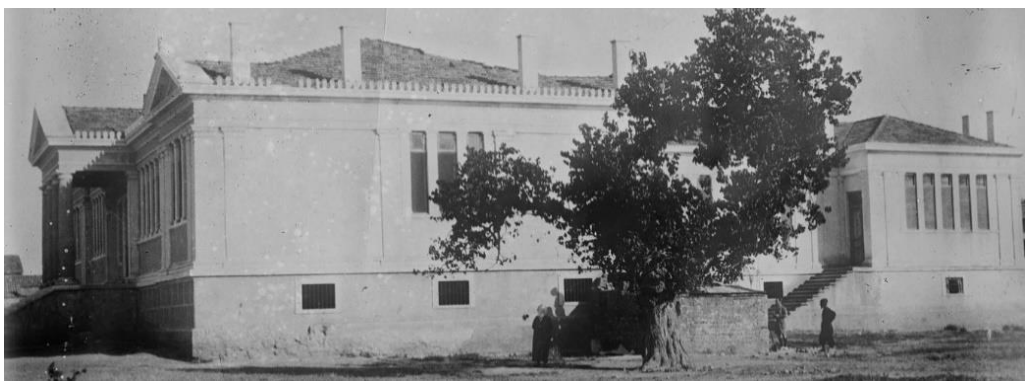

Şekil 3. 86. Cumhuriyet Okulu işgal döneminden,1922 tarihli bir fotoğraf. İngilizler kısa süreli karargâh olarak kullanmışlar (Cumhuriyet İlkokulu, 1922).

Şekil 3. 87. Cumhuriyet İlkokulu Konumu, Çanakkale Kent Haritası 1932.

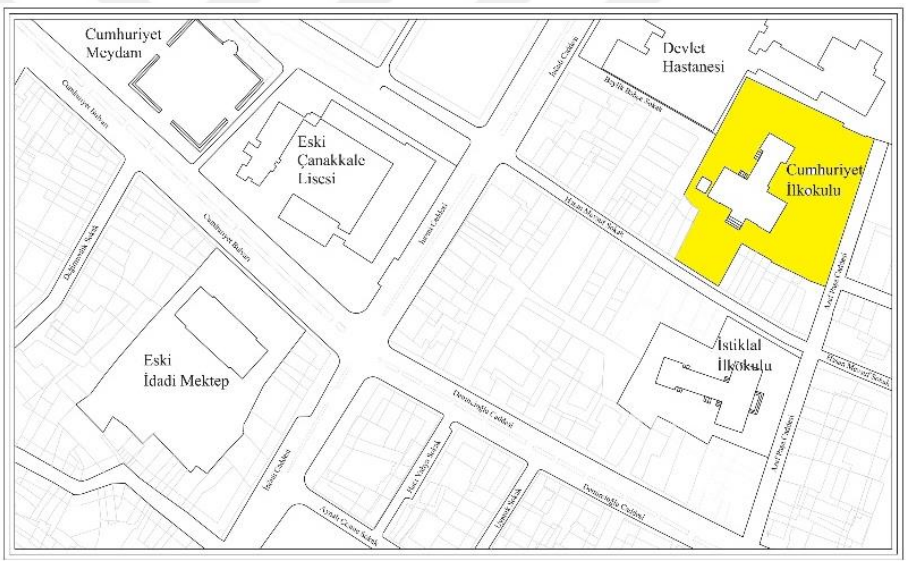

Şekil 3. 88. Cumhuriyet İlkokulu Konumu, Günümüz Çanakkale Hali Hazır Haritası.

Cumhuriyet İlkokulu T formlu plan şemasına sahiptir. Giriş, simetrik bir plan kurulumuna sahip T formunun kısa cephesinden sağlanmaktadır. Bodrum Kat ve Zemin Kat olarak inşa edilen yapıya 10 basamakla ulaşılır. Ana giriş, dört sütunlu, revaklı ve üçgen alınlıklı mekân olarak tasarlanmıştır. Sütunların başlıkları dor düzenindedir. Ön cephe, yan cepheler ve arka cephede, pilastrlar ve kat silmeleri yer almaktadır.

Binaya giriş, yol cephesinden ve binanın orta aksından sağlanmaktadır. Giriş mekânında bulunan giriş holünden, koridorlar aracılığıyla sınıflara-odalara ve çok amaçlı salona ulaşılmaktadır. Sahne (salon) mekânından sınıflara ulaşılabilmektedir.

Şekil 3. 89. Salon, Çanakkale Cumhuriyet İlkokulu (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2021).

Şekil 3. 90. Çanakkale Cumhuriyet İlkokulu (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2021).

Şekil 3. 91. Çanakkale Cumhuriyet İlkokulu (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2021).

Şekil 3. 92. Çanakkale Cumhuriyet İlkokulu (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2021).

3.4. Ticari Alan

3.4.1. Ticaret

Ticaret Fonksiyonu; Şehirlerin çevrelerine verdiği en önemli hizmetlerden biri olan ticari fonksiyonlar şehirlerin etki alanlarını belirlemesi yanında şehre merkeziyet gücü kazandıran ve şehrin gelişmesini sağlayan önemli bir fonksiyondur.

Çanakkale Kentinde; palamut ihracatı, peksimetçiler, tütüncülük, manavcılık, balıkçılık, gözlemecilik, kasaplık, ekmekçilik, simitçilik, helvacılık, şekercilik, kerestecilik, börekçilik, şerbetçilik, değirmencilik, unculuk, meyhanecilik, kahveci, kayıkçı ve deveci mesleklerinin icra edildiği söylenebilmektedir. Kentte sanayi gelişimi, bölgenin ihtiyacını karşılamaya yönelik olmuştur.

Çanakkale, liman kenti olması sebebiyle dışarıdan mal alım ve satım işlemlerini gerçekleştirmektedir. Kentte bulunan, esnaf ve zanaatkârlar faaliyet göstermekte, Boğaz'dan geçen tüccar gemileri de Çanakkale ticaretini olumlu yönde etkilemektedir. Marmara Denizindeki konumu itibariyle ticari açıdan oldukça elverişli bir alanda yer alan Çanakkale, çeşitli üretim alanlarıyla elde ettiği ürünlerinin ticaretini, deniz yoluyla rahat bir şekilde yapmaktadır. Üretimini yaptığı ürünler iç pazarların yanı sıra dış pazarlarda da alıcı bulmaktadır. Bunun en önemli sebebi ise ilin bir kıyı şehri olmasıdır. Önemli bir ticaret güzergâhında yer alması ürettiği ürünleri dönemin şartlarına uygun bir şekilde dışarıya satabilmesine ve dışarıdan alım yapabilmesine olanak sağlamaktadır.

Çanakkale topraklarında çok miktarda, meşe ağacının bir türü olan palamut ağaçları mevcuttur. Deri tabaklamakta ve boya sanayinde kullanılan bu ürün, Amerika ve Avrupa'ya ihraç edilmektedir. İhracatçı tüccarlar palamutları satın alıp, ıslanmaması için büyük depolarda saklamaktadırlar. Ürünleri almak için gelen gemiler, iskele sıkıntısından dolayı açıkta beklemekteydiler. Çuvallar tekneler ile açıkça bulunan gemilere götürülerek taşınmıştır. Tekne gemiye yanaştırıldığında, geminin vinciyle mavunada istiflenerek ve halatlarla bağlanarak büyük bir paket haline getirilmiş çuvallar yukarı çekilip doğruca geminin ambarına indirilerek orada istif edilmektedir (Aksoy, 2017, s. 14).

Şekil 3. 93. Çanakkale Kenti Ticaret Aksı.

Çanakkale kentinde ticari faaliyetler Kale-i Sultaniye merkezli olmak üzere, doğuya doğru Çarşı caddesinden kuzeye doğru Yalı caddesi boyunca gelişmiştir. Sarıçay kenarında bulunan büyük depo işlevli mahaller, Sarıçay kullanılarak denize ulaşımda önemli bir ticari hareketlilik kazandırmıştır. Çanakkale merkezde çok sayıda palamut deposu vardır. Sarıçay kenarındaki bölgede bu palamut depoları bulunmaktadır. Sarıçay kenarında bulunan depolardan, mallar alınıp gemilere yüklenmiş, gemilerde bulunan mallar tekneler aracılığıyla depolara getirilmiştir (Koç, 2004, s. 136).

Çanakkale Şehrinin ticaret bölgesinin bugünkü yoğun merkezini teşkil eden bu bölge yeni ticaret bölgesi olarak da aynen muhafaza edilmiştir. Yollar aynı şekilde korunmuş, bazı yolların genişlikleri değiştirilmek ve bazı çıkmaz yollar kapatılarak, düzenlemeye gidilmiş ve dolayısıyla imar plânının kolaylıkla uygulanması sağlanmıştır (Çanakkale Kesin İmar Plânı İzah Raporu, 1950, s. 28).

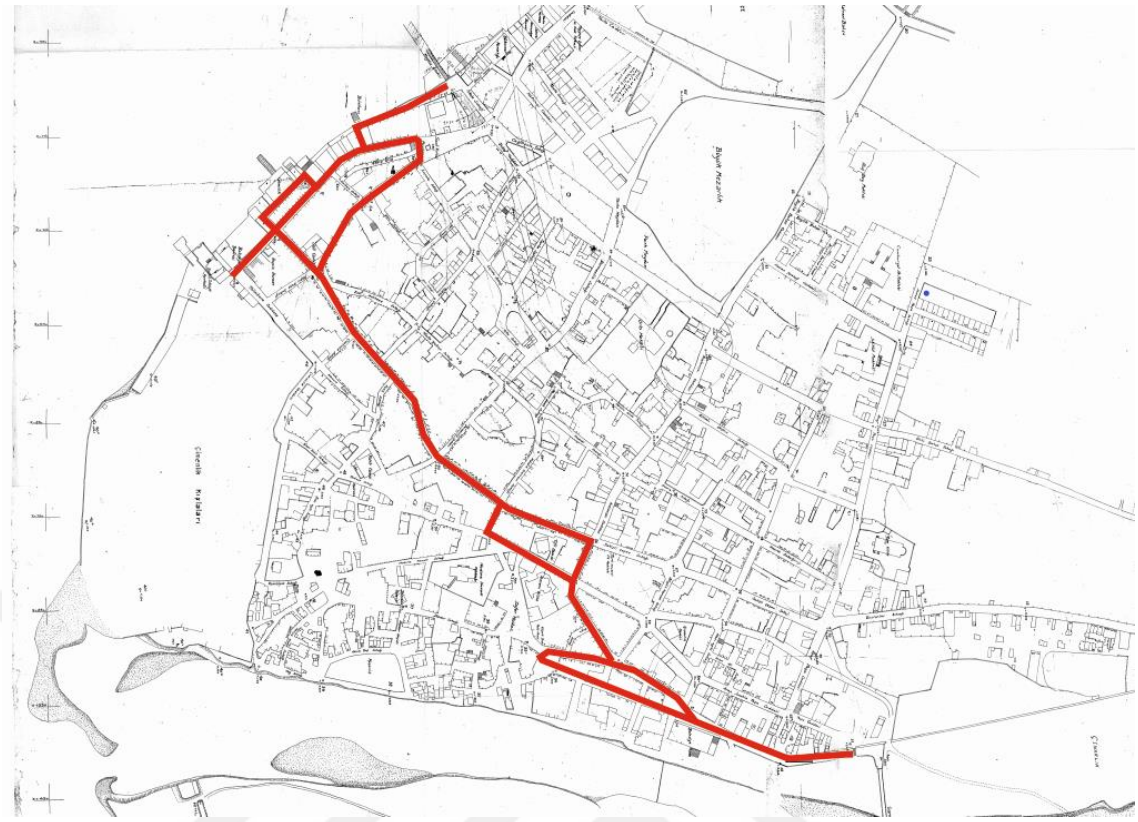

Şekil 3. 94. Ticaret Yapılan Sokakların Genel Görünümü, Çanakkale Kent Haritası 1932.

Çanakkale Vilayet Gazetesi 1934-1935-1936 yılı gazete ilanları incelendiğinde, iş yerlerinin çeşidi ve konumu hakkında bilgi sahibi olabiliriz.

3.4.2. Yalı Caddesi:

Fiziksel olarak, Çimenlik kalesi ve İskele meydanı arasındaki denize paralel Yalı Caddesi'ni ve Fetvane Sokağı'nı kapsayan Yalı Mahallesi, çok işlevli misyonuna göre yeniden yapılanmıştır. Kentin kuruluşundan itibaren önemli idare merkezi olan Çimenlik Kalesi ve civarı, Yalı Mahallesi'nin güney başlangıcıdır. Mahallenin batısında yer alan ve sınır oluşturan deniz- kıyı, iskeleleri sayesinde insan ve mal sirkülasyonunun yoğunluğunu oluşturmaktadır (Algör, 2007, s. 6).

Yalı Caddesinde; kahvecilik, dükkan, bakkaliye, kantariye, zahiriye, ithalat ve ihracat ticaretinin yapıldığı söylenebilir.

- Garanti Ticaret isteyenler başlığı altında satılık “Meydan Kahvesi” ilanı mevcuttur.
- Çanakkale Evkaf Müdüriyetine ait olan ilanda, Yalı caddesinde bulunan “dükkan” birer sene müddetle icara verilmek üzere müzayedeye çıkarılmıştır.
- Çanakkale Ticaret ve sanayi odası ticaret sicilli memurluğundan müdürlüğünden verilmiş olan ilanda, Yalı caddesinde “bakkaliye” işi yapıldığını söyleyebiliriz.
- Çanakkale Ticaret ve sanayi odası ticaret sicilli memurluğundan verilmiş olan ilanda, “kantariye- zahire- ithalat ve ihracat işi” ile iştigal eden işyeri ile ilgili tescil işlemi ilan olunmuştur.

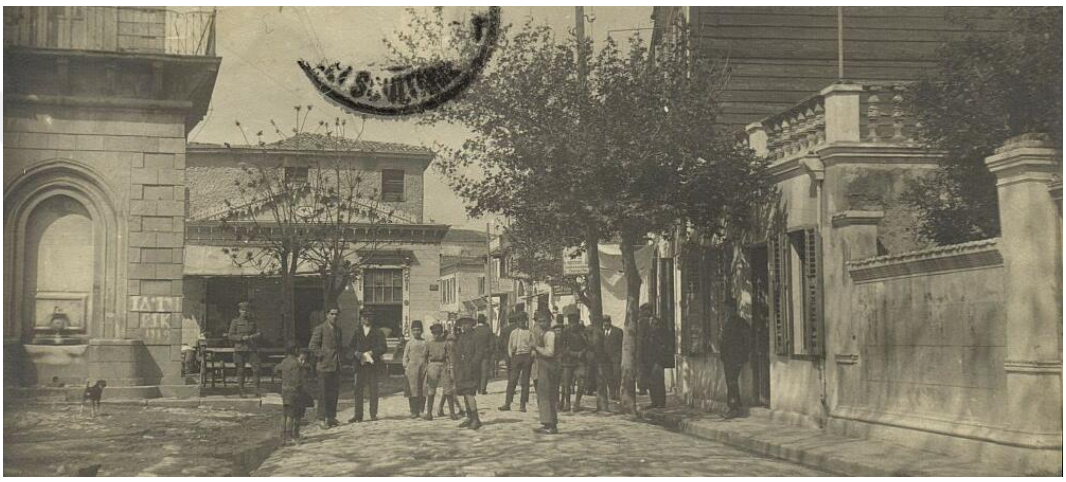

Şekil 3. 95. Çanakkale sokakları, 1919 (Eski Çanakkale).

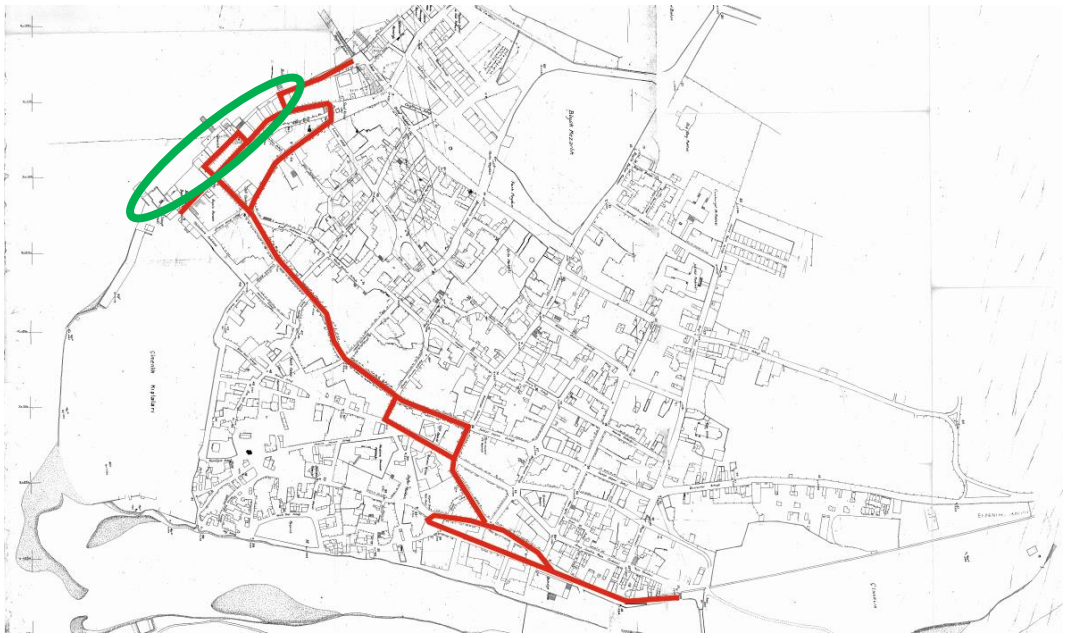

Şekil 3. 96. Yalı Caddesi Konumu, Çanakkale Kent Haritası 1932.

Şekil 3. 97. Çanakkale Yalı Caddesi (Çanakkale Yalıboyu Caddesi).

Şekil 3. 98. Yalı Caddesinden Görünümü (Yalı Caddesi).

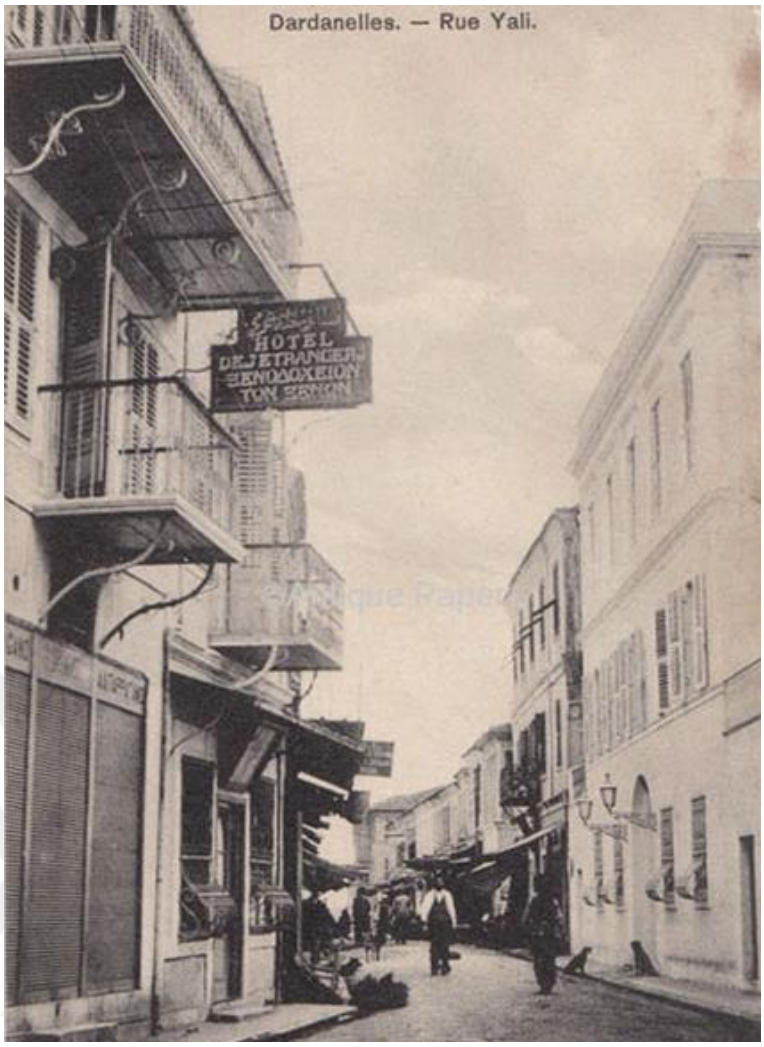

Şekil 3. 99. Yalı Caddesinden Görünüm (1908).

3.4.3. Çarşı Caddesi:

Çarşının başlangıcı, Çarşı caddesi ile Yalı Caddesi'nin kesiştiği alandır. Doğuya doğru uzanan Çarşı caddesi alışverişin yönünü gösterir (Algör, 2007, s. 7). Çarşı caddesinde, manifaturacı, tuhafiyeci, zahireci, zücaciyeci, terzi, bakkal, hırdavatçılar, kasaplar ve sarraf gibi dükkanlar bulunmaktadır (Aksoy, 2017, s. 112).

- Çanakkale Ticaret ve Sanayi Odası sicil memurluğu'na ait olan ilandan "ekmekçilik" işi için tescil işlemleri yapıldığını öğrenebiliyoruz.
- Çanakkale Evkaf Müdüriyetine ait olan ilanda, Çarşı caddesinde bulunan, Fatih Vakfına ait olan "dükkan" birer sene müddetle icara verilmek üzre müzayedeye çıkarılmıştır.

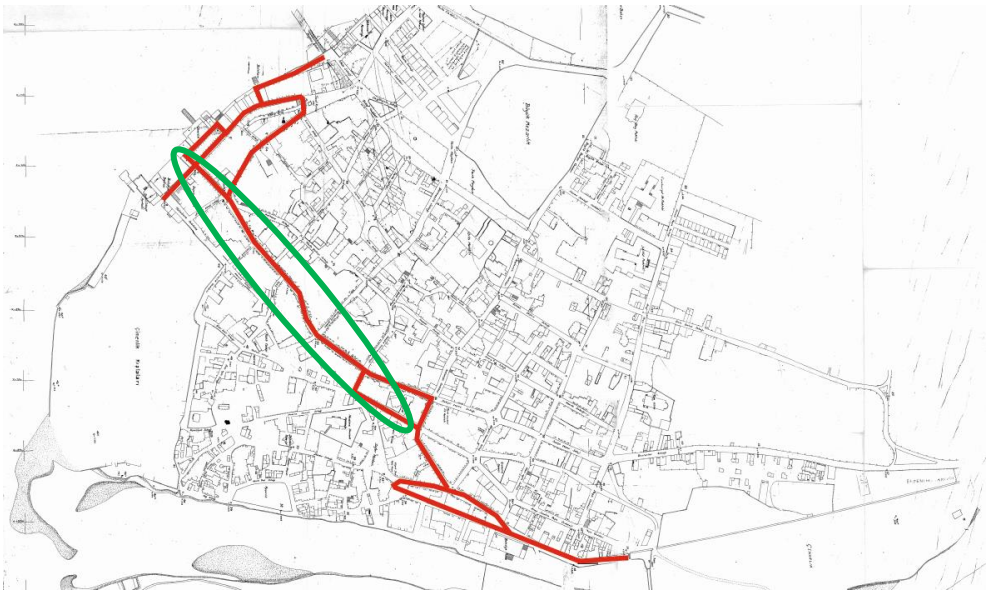

Şekil 3. 100. Çarşı Caddesi Konumu, Çanakkale Kent Haritası 1932.

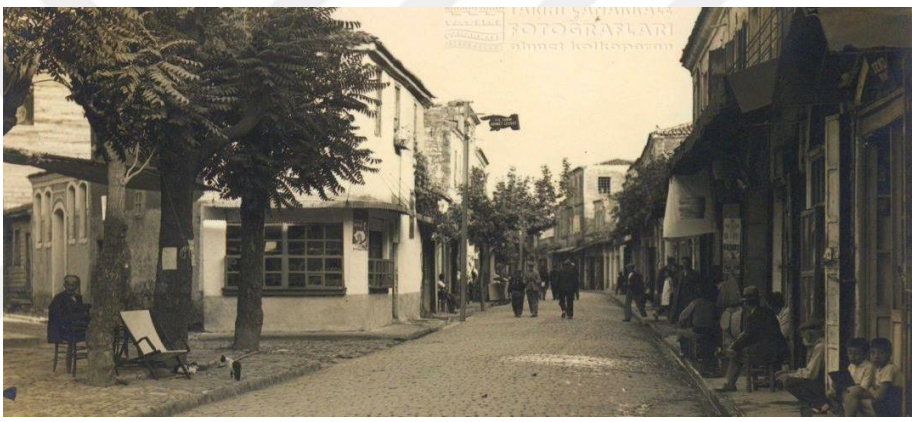

Şekil 3. 101. Çarşı Caddesi Konumu (Çanakkale Belediyesi Fotoğraf Arşivi).

Şekil 3. 102. Yalı Camiden Çarşı Caddesine bakış (Ahmet Kolkoparan Fotoğraf arşivi).

Şekil 3. 103. Yalı Camiden Çarşı Caddesine bakış (Ahmet Kolkoparan Fotoğraf arşivi).

Şekil 3. 104. Yalı Camiden Çarşı Caddesine bakış (Ahmet Kolkoparan Fotoğraf arşivi).

3.4.4. Nalbantlar Caddesi:

Nalbantlar Sokağı'nda demirciler bulunmaktadır. Büyük bir körük yardımı ile canlandırılan ateşte ısıtılan demirlere nal şekli verilerek imal edilmektedir. Caddeye yakın olan hanlarda bulunan binek hayvanlarının ayaklarına nallar çakılmaktadır. Nal yapımına ek olarak, balta, nacak ve çeşitli el aletleri burada imal edilmektedir (Algör, 2007, s. 11). Nalbantlar Caddesinde; fabrika, dükkan, dam ve un değirmeni bulunmaktadır.

- Çanakkale Evkaf Müdüriyetine ait olan ilanda, Nalbantlar mevkiinde bulunan, Fatih Vakfına ait olan "Fabrika" açık arttırmaya çıkarılmıştır.
- Çanakkale Evkaf Müdüriyetine ait olan ilanda, Nalbantlar caddesinde bulunan "dükkan" birer sene müddetle icara verilmek üzere müzayedeye çıkarılmıştır.
- Çanakkale Evkaf Müdüriyetine ait olan ilanda, Nalbantlar caddesinde bulunan "dam" birer sene müddetle icara verilmek üzere müzayedeye çıkarılmıştır.
- Çanakkale Evkaf Müdüriyetine ait olan ilanda, Nalbantlar caddesinde bulunan içerisinde motorla "un değirmeni" bulunan mağaza birer sene müddetle icara verilmek üzre müzayedeye çıkarılmıştır.

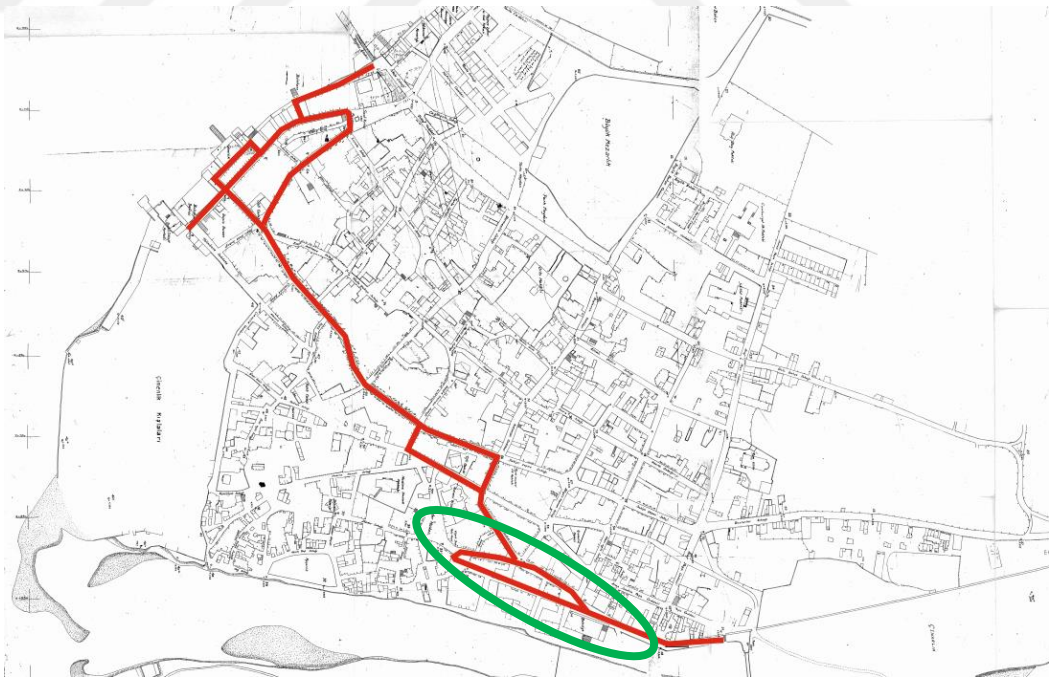

Şekil 3. 105. Nalbantlar Caddesi Konumu, Çanakkale Kent Haritası 1932.

Şekil 3. 106. Nalbantlar Caddesi Palamut Depoları (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2022).

Şekil 3. 107. Nalbantlar Caddesi Palamut Depoları (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2022).

Çanakkale Palamut Depoları, Nalbantlar Caddesi Sarıçay Kenarında bulunmaktadır. 19.yüzyılda Yahudi tüccarlar tarafından yaptırılmış olan taş depolar, Çanakkale'nin en önemli ürünü olan meşe Palamutu saklamak için kullanılmıştır. Kendi kendine yetişen palamutlar, her yıl alıcı bulan bir mahsuldür. Palamutla işlenen deriler; beyaz, sağlam ve ağır olduğu için tabaklıkta kullanılmaktadır (Palamut, 1935, s. 1).

Depolarda çay ya da deniz kenarında olmasının nedeni ticaret mallarını gemilere mavnalarla kolayca sevk etmektir. 1960'lara kadar ticaret içindeki işlevini yerine getiren palamut depoları, hammaddelere dayalı ticaret hareketliliğinin azalmasıyla işlevini yitirerek terk edilir. 90'lı yıllarda Çanakkale'de yürütülen mimari mirası koruma çalışmaları kapsamında Sarıçay kenarındaki bu depoların olduğu bölge koruma altına alınmıştır.

3.4.5. Köprübaşı Caddesi:

Köprübaşı Caddesi, Nalbantlar Sokağı'nın devamında L aksının en uç kısmında bulunmaktadır. Köprübaşı Caddesinde; Belediye Hanı, nalbant dükkanı, demirci ticaretinin yapıldığı söylenebilir.

- Çanakkale Belediye Başkanlığı'na ait olan ilanda, Köprübaşı caddesinde bulunan "Belediye Hanı" birer sene müddetle icara verilmek üzere açık arttırmaya konulmuştur.
- Çanakkale Belediye Başkanlığı'na ait olan ilanda, Köprübaşı caddesinde bulunan Belediye Hanı bitişiğinde "nalbant dükkanı" birer sene müddetle icara verilmek üzere açık arttırmaya konulmuştur.
- Çanakkale Belediye Başkanlığı'na ait olan ilanda, Köprübaşı caddesinde bulunan Belediye Hanı bitişiğinde "demirci dükkanı" birer sene müddetle icara verilmek üzere açık arttırmaya konulmuştur.

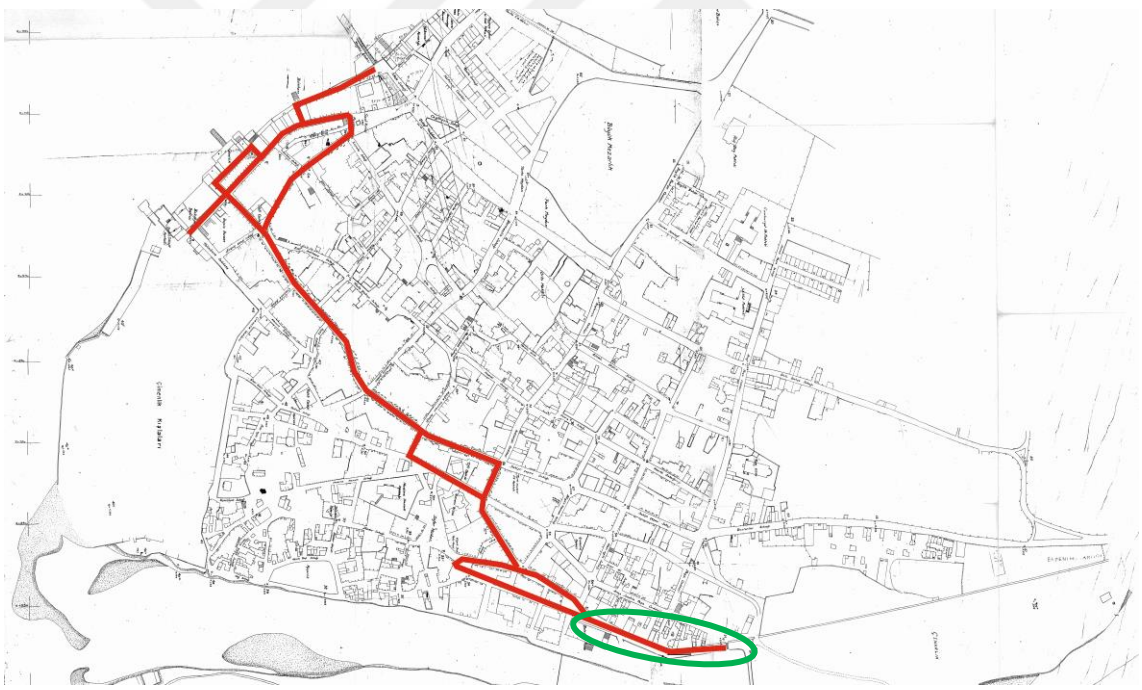

Şekil 3. 108. Köprübaşı Caddesi Konumu, Çanakkale Kent Haritası 1932.

3.4.6. Fetvane Sokak:

Fetvane Sokağı'nın güney başlangıcı Yalı Meydanı'dır. İçinden çarşı geçen bu meydanın bir diğer işlevi, kentin Müslümanlara ait dini merkezlerini barındırmasıdır. Fetvane Sokağı'nda küçük atölye ve depolama işlevlerini üstlenen mekanları kapsar (Algör, 2007, s. 9). Fetvane Sokakta, mağaza ve vapur acenteciliği işlerinin yapıldığı söylenebilir.

- Çanakkale Evkaf Müdüriyetine ait olan ilanda, Fetvane sokakta bulunan, Tavil Vakfına ait olan "mağaza" birer sene müddetle icara verilmek üzre açık arttırmaya çıkarılmıştır.
- Çanakkale Ticaret ve Sanayi Odası Ticaret Sicilli Memurluğundan verilmiş olan ilandan, Ticaret Vapur acenteliği komisyonculuk işi ilgilenen firmanın bu bölgede bulunduğunu söyleyebiliriz.

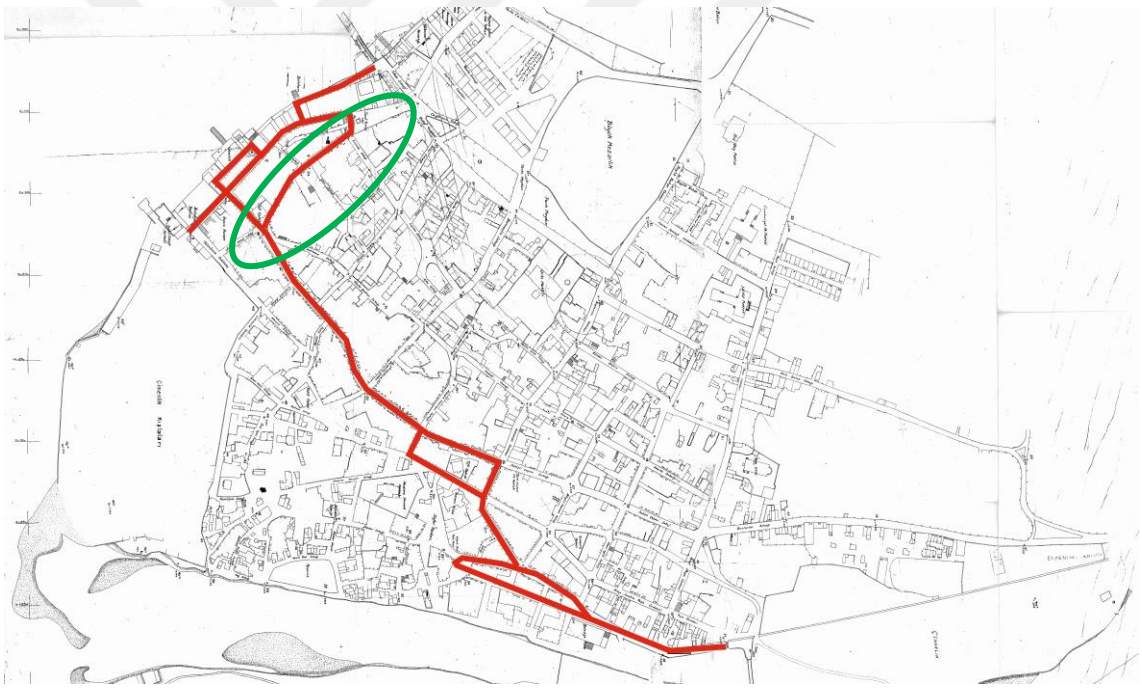

Şekil 3. 109. Fetvane Sokak Konumu, Çanakkale Kent Haritası 1932.

3.4.7. Yalı Hanı

Bina Yeri: Ada:195, Parsel:9 Çanakkale İli, Fetvane Sokağı
Yapılış Tarihi: 1887

Han Çanakkale'nin ilk konaklama mekanlarından birisidir. Yalı Hanı 1887 yılında Han olarak Fetvane Sokağında inşa edilmiştir. Yalı Caddesinden ve Fetvane Sokağından girişi bulunan Yalı Hanın ana girişi Fetvane Sokağından sağlanmaktadır. Ana kapıdan içeri girildiğinde bir atlı arabanın manevra yapabileceği büyüklükte, kare şeklinde avlusu bulunmaktadır. Hanın giriş katında bulunan mekanlar konaklama için kullanılmıştır. Ayrıca avlunun üç tarafında atların barınacağı odalar bulunmaktadır. Yapıldığı dönem, giriş katında arabalar sağ tarafta, ahırlar sol tarafta konumlanacak şekilde planlanmıştır. Girişin, sol tarafta hanın kahvehanesi vardır. Kahvenin yanında ahşap bir merdivenle 2. Kata çıkılmaktadır. Balkon şeklinde hanın dört tarafına sıralanmış odalar, üst katta otel olarak kullanılmaktadır. Üst katta bulunan 25 odanın bir kısmı malların depolanması için, bir kısmı diğer hizmet birimleri için, diğerleri müşteri için kullanılmıştır. Odalarda yatak, çekmece, ayna, testi ve bardak bulunmaktadır. Günümüzde sanat atölyesi, kahve ve ofis olarak kullanılmaktadır (Algör, 2007, s. 24).

Şekil 3. 110. 1930'lu yıllarda Hancı Ahmet Ağa ve han sakinleri (Algör, 2007, s. vi).

Şekil 3. 111. Han günümüzde (Fotoğraf: Zeynep Tanrıver, 2022).

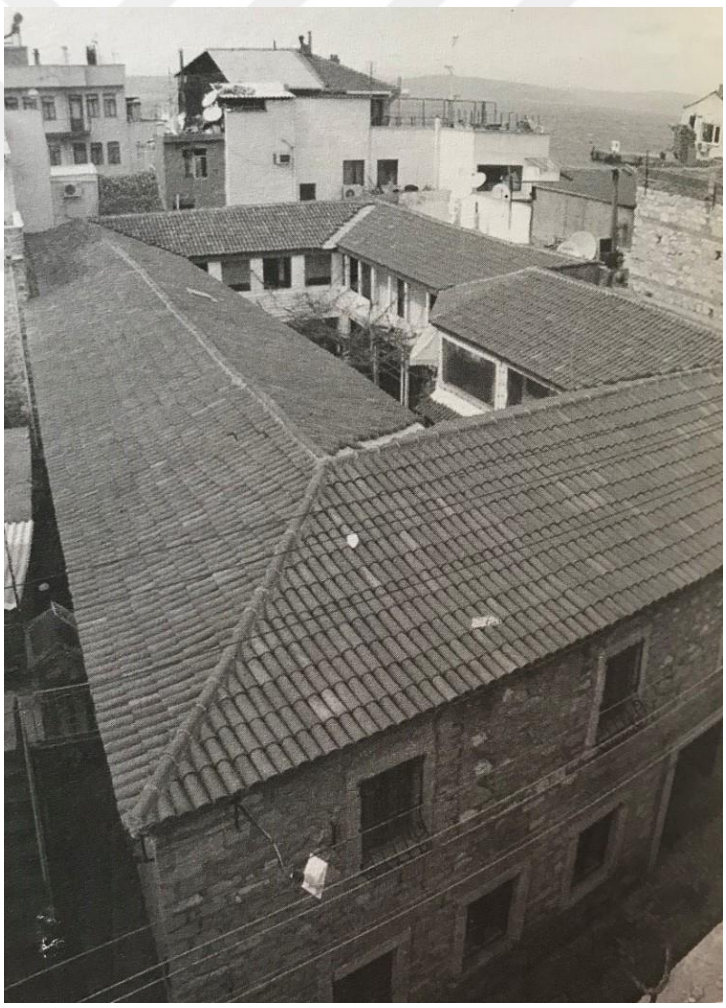

Şekil 3. 112. 1930'lu yıllarda Han (Algör, 2007, s. 132).

3.4.8. Balıkhane Sokak:

Çanakkale'de balıkhane özel satış yeridir. Çok eskiden inşa edilen ve uzun yıllar yararlanılan balıkhane binası deniz üzerinde inşa edilmiştir. Ahşap ve demir kazıklar üzerine ahşap malzeme ile yapılmış, tek çatı altında geniş bir ev tipinde fakat tamamen büyük salon biçiminde ahşap kısa köprü ile karaya bağlantılı binadır. Kabzımallar için küçük bölümler ayrılmıştır. Balıkhanenin bir tarafı balıkçı teknelerinin yanaşabilmesine uygundur (Aksoy, 2017, s. 107).

- Çanakkale Evkaf Müdüriyetine ait olan ilanda, Balıkhane sokakta bulunan dükkan birer sene müddetle icara verilmek üzre açık arttırmaya çıkarılmıştır.

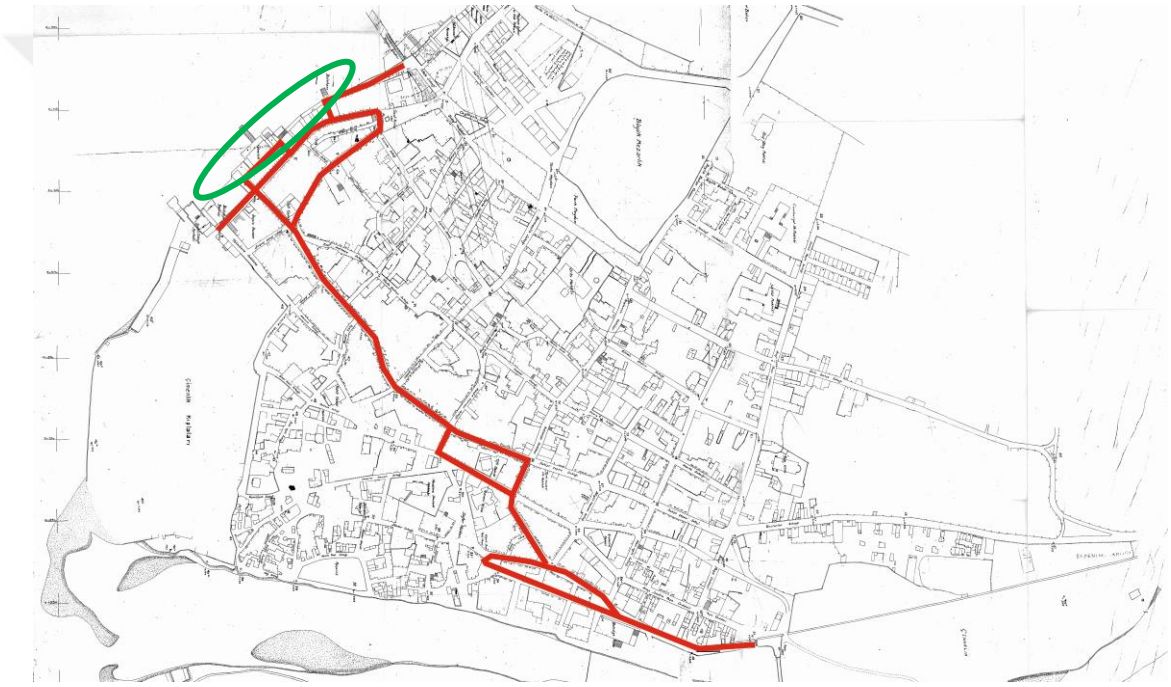

Şekil 3. 113. Balıkhane Sokak Konumu, Çanakkale Kent Haritası 1932.

Şekil 3. 114. Balıkhane Kulübesi (Çanakkale Kenti Balıkhane Külübesi).

Şekil 3. 115. Çanakkale Kentinin Denizden Görünümü ve Balıkhane Kulübesi (Eski Çanakkale).

Şekil 3. 116. Çanakkale Balıkhane Kulübesi (Chanak).

3.4.9. Gümrük Sokak:

Gümrük sokakta yazıhanelerin bulunduğu söylenebilir.

- Çanakkale Evkaf Müdüriyetine ait olan ilanda, Gümrük sokakta bulunan yazıhane birer sene müddetle icara verilmek üzere açık arttırmaya çıkarılmıştır.

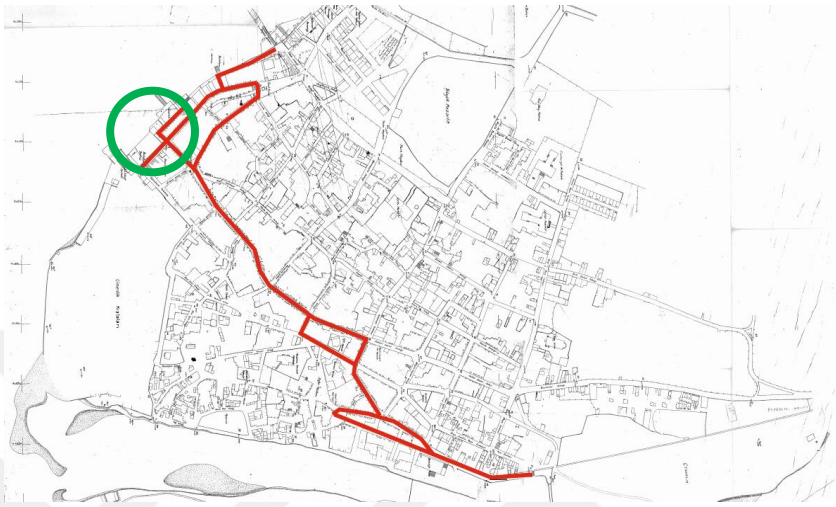

Şekil 3. 117. Gümrük Sokak Konumu, Çanakkale Kent Haritası 1932.

3.4.10. Tıflı Caddesi:

Tıflı Caddesinde dükkanlar bulunmaktadır.

- Çanakkale Evkaf Müdüriyetine ait olan ilanda, Tıflı caddesinde bulunan, dükkan birer sene müddetle icara verilmek üzre açık arttırmaya çıkarılmıştır.

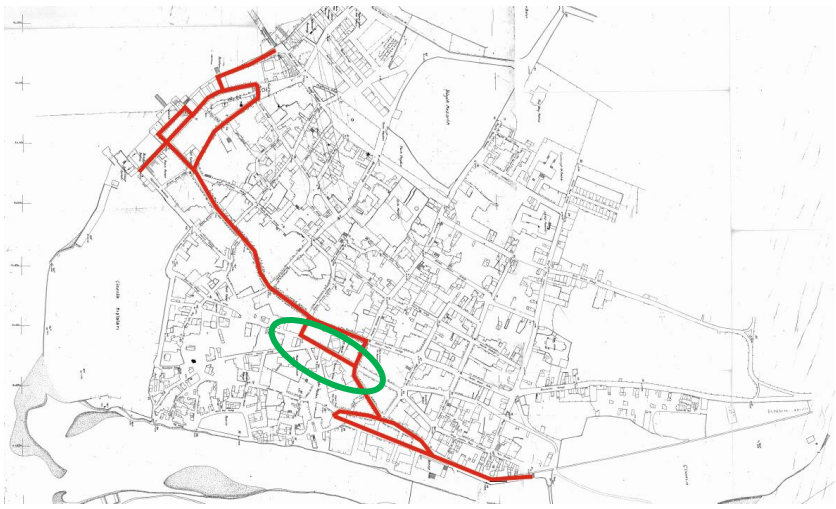

Şekil 3. 118. Tıflı Caddesi Konumu, Çanakkale Kent Haritası 1932.

3.4.11. Çanakkale Cumhuriyet Meydanı

Cumhuriyetin kurulması ile, kentlerin planlanmasında düzenlemelere gidilmiştir. Savaş sırasında yanmış yıkılmış olan kentler, planlanan yeni meydanlar ile tekrar halkın kullanıma açılmıştır. Ulus Devlet olmanın sonucu olarak kültüre giren Cumhuriyet Meydanları, idare tarafından düzenlenerek yapılmış ve daha çok resmî törenler için kullanılmaktadır. Bunun dışında konser, sergi, fuar, vs. açık alanda yapılacak etkinliklerin yapıldığı bir alandır (Koç, 2004, s. 295).

Çanakkale Cumhuriyet Meydanı gelişimine bakıldığında, 1928-1935 yıllarını kapsayan yaklaşık 8 yıl içerisinde Cumhuriyet alanı düzenlenmiş ve 10'uncu yıl Anıtı yapılmıştır. Şehir ortasında bulunan Müslüman Mezarlığı kaldırılmış ve park yapılmak üzere tesviyesi ve tanzimi gerçekleştirilmiştir (Atabay, s. 92). Çanakkale Vilayet Gazetesinin 16 Mayıs 1936 tarihli sayısında; *Hava Şehitleri İhtifali,* başlıklı haberden, "*Cuma Günü Cumhuriyet alanında hava şehitleri için ihtifal yapılmış ve bugünün büyüklüğünü anlatan söylevler söylenmiştir"* Cumhuriyet Meydanı'nda tören etkinliklerinin yapıldığı bilgisine varabiliriz (Hava Şehitleri, 1936, s. 1).

Şekil 3. 119. Cumhuriyet Meydanı, Müslüman Mezarlığı'nın duvarı anıtın arkasında görünmektedir (Ahmet Kolkoparan Fotoğraf Arşivi).

Cumhuriyet ile Çanakkale Kenti'nde imar faaliyetleri hızla artmıştır. Ev ve Memleket Hastanesi inşasına ek olarak, Cumhuriyet Alanı inşa edilmiştir. Akşam Gazetesi 24 Aralık 1937 tarihli sayısında, *Çanakkale'nin nüfusu iki misli arttı. Şehirde 332 ev ve mükemmel bir Memleket hastanesi inşa edildi*. Başlıklı haberinden; "*Çanakkale harbinde bombardımanın etkisi ile yıkılan evlerin arsalarına 332 yeni ev yapılmak şartıyla ev adedi 2427 ye bağlı olarak şu birkaç yıl içinde şehir oldukça gelişim göstermeye yüz tutmuş, nüfus adedi eskisine nazaran yarım misli kabarmış ve üretim de o derece artmıştır. İstanbul'da bile eşine rastlanamayacak bir Cumhuriyet alanı yapılmış ve alana Atatürk'ün tunçtan heykeli dikilmiştir"* Cumhuriyet Alanına Atatürk'ün heykelinin dikildiği bilgisini edinebiliriz (1937, s. 10).

Çanakkalede on sekiz Mart zaferi
parlak surette kutlandı

Şekil 3. 120. Çanakkale Cumhuriyet Meydanında Tören Kutlaması (1939, s. 9).

Türk ve Dünya tarihine "Çanakkale Savaşları" olarak geçen savaş, Birinci Dünya Harbi'nin önemli bir dönemidir. Çanakkale Boğazı ve dolaylarında yapılan kara ve deniz savaşlarını kapsayan Çanakkale savaşları, uzun yıllar devam etmiştir. Savaş sırasında Çanakkale cephesi yoğun baskı altında olduğundan şehir yangınlar ve yıkım ile harabeye dönmüştür. Savaşlar, yangınlar ve depremler kentin fiziksel dokusunu ve sivil mimari örneklerini cumhuriyet öncesi dönemde hayli harap etmiştir. Yaşanmış olan depremler, savaşlar ve yangınlar Çanakkale'nin yeni imar planının düzenlenmesine sebep olmuştur.

Şekil 3. 121. Savaş sonrasında yıkılmış ve harap durumda olan Çanakkale Kenti (Savaş Sonrası Çanakkale).

Cumhuriyetin Erken Döneminde, Cumhuriyet Meydanı yerinde bulunan Müslüman Mezarlığı 1928-1935 yılları arasında kaldırılmaya başlanmıştır. Cumhuriyet dönemine de sarkan Müslüman Mezarlığı kullanımı, 1940'lı yılların sonunda yapılan kentin ilk imar planıyla Cumhuriyetin ideolojik meydanına dönüştürülmüştür (Algör, 2007, s. 9).

Çanakkale Kent Merkezi için ilk olarak 1949 yılında Nazım İmar Planı hazırlanmıştır. Planda, mevcut Cumhuriyet Meydanı ve Atatürk Anıtı'nın bulunduğu mevki şehrin idare merkezi olarak kabul edilmiş, Hükümet Binası ve resmi binalar burada oluşturulan meydana yerleştirilmiştir (1950, s. 28).

Şekil 3. 122. Müslüman mezarlığı Cumhuriyet Meydanı öncesi (Ahmet Kolkoparan Fotoğraf Arşivi).

Şekil 3. 123. Çanakkale Kesin İmar Planı 1949 (Ulusan, 1973, s. 62).

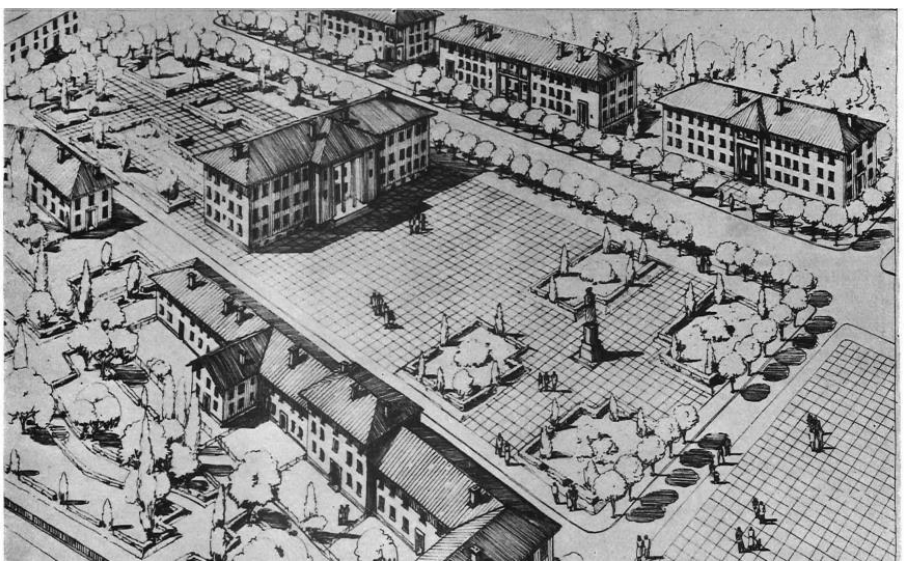

Şekil 3. 124. Hükümet Meydanı (Çanakkale Kesin İmar Plânı İzah Raporu, 1950, s. 29).

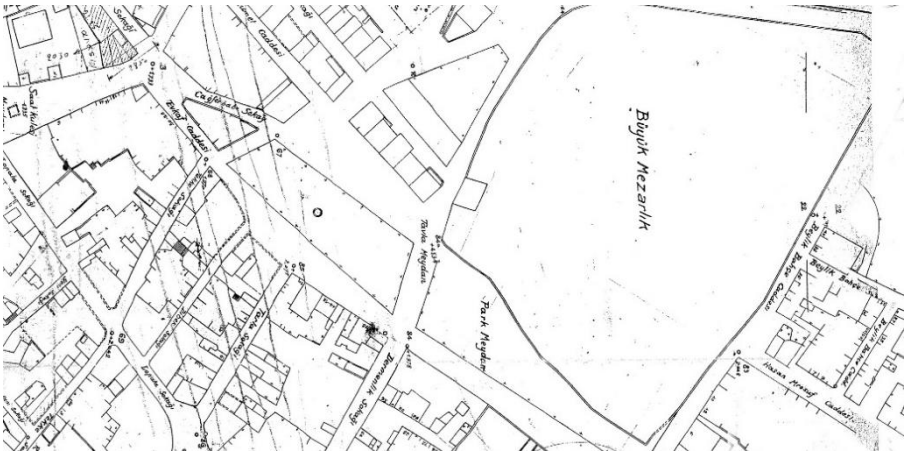

Şekil 3. 125. Cumhuriyet Meydanı yapılmadan önceki Müslüman Mezarlığı (Çanakkale Kesin İmar Plânı İzah Raporu, 1950, s. 29).

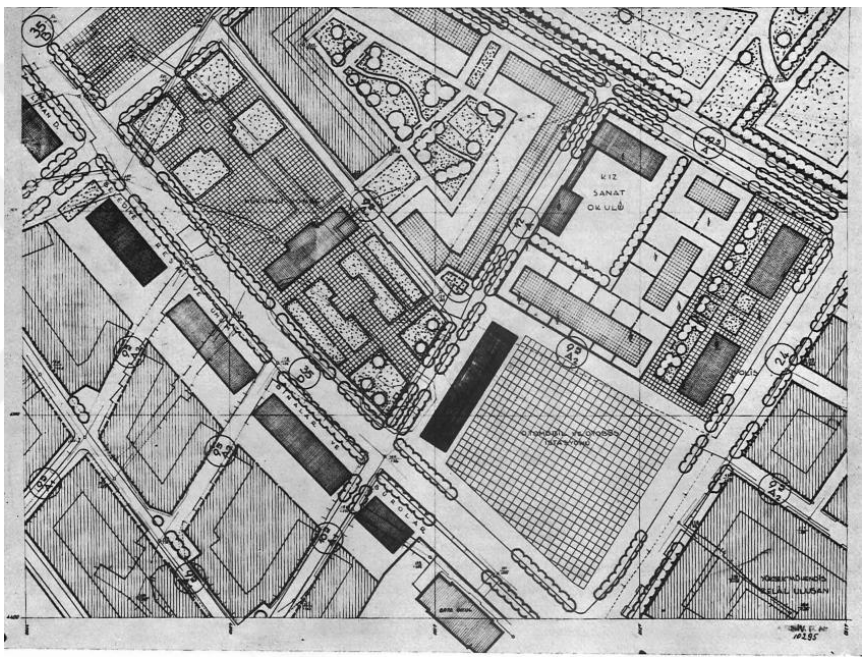

Şekil 3. 126. Hükümet Meydanı Planı (Çanakkale Kesin İmar Plânı İzah Raporu, 1950, s. 30).

Şekil 3. 127. Cumhuriyet Meydanı 1950 (Ahmet Kolkoparan Fotoğraf Arşivi).

Şekil 3. 128. Cumhuriyet Meydanı Havadan Görünümü, 1950 (Ahmet Kolkoparan Fotoğraf Arşivi).

Şekil 3. 129. Cumhuriyet Meydanı 1950 (Çanakkale Kent Müzesi ve Arşivi).

1949 yılı ile 1978 yılları arasında kent için üç adet Nazım İmar Planı hazırlanmıştır. Bu planlar sırasıyla 1949, 1959 ve 1964 yıllarında hazırlanmış ve uygulanmıştır. Kent merkezi, Cumhuriyet Meydanı ve çevresi olmak üzere gelişmiştir.

Şekil 3. 130. Cumhuriyet Meydanı Havadan Görünümü (2020)**.**

DEĞERLENDİRME

Çanakkale Kenti, bulunduğu coğrafyası itibariyle stratejik ve ticari bir konuma sahiptir. Çanakkale Boğazı üzerinden; Akdeniz, Karadeniz ve diğer açık denizlere ulaşılmaktadır. Kentin ticaret yollarının uğrak noktası üzerinde bulunması, Liman Kenti özelliği ortaya çıkarmıştır. Kentin gelişimini şekillendiren en önemli etken, iç ve ticaretin yoğun şekilde gerçekleştiği limanın kentte olmasıdır.

Kent; Çanakkale Boğazı'nın en dar yerinde, Anadolu yakasında düz bir kumsalda dere ağzında kurulmuştur. XV. yüzyılda, savunma amaçlı kurulan kentin çekirdeğini Kale-i Sultaniye Kalesi oluşturmaktadır. Kentin nüfus yoğunluğu, kalenin yakın çevresinde ilk yerleşim bölgesi olarak gelişim göstermiştir. Kalenin etrafında, zabıtan ailelerine mahsus evler ve dükkanlar yapılarak Müslüman Mahallesi oluşmaya başlamıştır.

XV. yüzyılda savunma amacı ile kurulan kent, 1500-1700 yıllarından itibaren gelişmeye başlamıştır. Müslüman Mahallesi'nin gelişimine ek Rum ve Ermeni Mahalleleri kurulmuştur Deniz ulaşımı ve mal nakliye işleri ile uğraşan Rum halkı, Kale'nin kuzey yönünde, denize paralel konumlanacak şekilde saat kulesinin etrafına Rum Mahallesini kurmuşlardır. El zanaatları ve esnaflıkla uğraşan Ermeni halkı ise, Kale'nin doğu yönünde, Sarıçay'a paralel konumlanacak şekilde Zafer Meydanı civarına yerleşmişlerdir. Artan nüfusu ile, fiziksel ve yapısal olarak büyüme gösteren kentin ticari aksı oluşmaya başlamıştır. Kalenin kuzeyi olan saat kulesi çevresinden başlayan aks, kalenin doğusunda kalan Sarıçay'a paralel olacak şekilde gelişerek L şeklinde ticaret işleyiş yönünü belirlemiştir.

1700'lü yıllar ile Kentin kimliği oluşmaya başlamıştır. Boğazın artan ticari yoğunluğu ile zenginleşen kent, Liman kenti olmaya başlamıştır. Liman kentinin gelişmesi ile mahallelerin nüfusları daha fazla artmış ve ayrı iki kültür de kente giriş yapmıştır. Ticari faaliyetlerde bulunan Musevi halkı, ticari aksa yakın konumlanacak şekilde kentin doğu yönünde yerleşim göstermişlerdir. Diğer giriş yapan kesim olan ataşeler ise (konsolosluklar) Kentin kuzey yönünde kordon boyunca sıralanmışlardır.

XVIII. yüzyıl itibariyle kent nüfusunun önemli bir bölümünü; ipek, yelken bezi, dokunan yünlü halılar ve imal edilen çanak- çömlek ticareti meydana getirmektedir. Bölgede imal edilen çanak- çömleklerin ülkenin diğer bölgelerine ticareti yapılmaktadır. Bu dönemde liman kenti olan Çanakkale fiziki, sosyal, ekonomik ve kültürel alanda gelişmeye devam etmiştir.

1800'lü yılların başında, kent nüfusunun yaklaşık 5000 olduğu tahmin edilmektedir. 1840'lı yıllarda gelişen nüfus ile, kent merkezinde yedi mahalle yer almaktadır. Mahalleler, büyüklük sırasına göre; Cami kebir, Rumiyan, Ermiyan, Yalı, Yahudiyan, Arslanca ve Çınarlık mahallesidir. Artan mahalle sayısı ile 1876 yılında kentte 9 mahalle mevcuttur. Kentte, iç pazara yönelik üretim yapan esnaflık faaliyetleri yoğun olarak gözlemlenmektedir. Halk, ziraatçılık (buğday, arpa, yulaf, darı, çavdar...), meyve üretimi (üzüm, meşe palamudu), hayvancılık, esnaflık, taşımacılık ve sanayi (dokuma, deri ve ağaç işleme) kollarında meşgul olmaktadır. Gelişmekte olan liman ve ticari faaliyetler ile kent büyümeye ve gelişmeye devam etmektedir. 1800'lü yılların sonunda kente kimlik kazandıracak olan; Rum Kız Mektebi, Rum Erkek Mektebi, İdadi Mektep ve Belediye Binası inşa edilmiştir.

1910-1945 yılları arası kent, tarihinde acılı günlerini I. Dünya Savaşı sırasında görmüştür. Savaş döneminde bombalanmış olan kent, yanmış, yıkılmış harap duruma düşmüştür. Kent fiziksel olarak tahrip olmuş, sivil nüfus tahliye edilmiş, dolayısıyla şehrin nüfusu azalmış ve çok kültürlü ticaret kenti özelliğini kaybetmiştir. Ticaretin gerilemesi ile kent canlılığını kaybetmiştir. Kent nüfusunun artması ve kalkınması ise ancak Cumhuriyet Döneminde olmuştur. Cumhuriyet Döneminin ilk nüfus sayımında (1927) şehirde 8515 kişi sayılmıştı. Şehir, ancak 1935'te 1894'lerdeki 11.000 kişilik nüfusuna ulaşabilmiştir. Cumhuriyetin kurulması ile, kentlerin planlanmasında düzenlemelere gidilmiştir. Savaş sırasında yanmış yıkılmış olan kentler, planlanan yeni meydanlar ile halkın kullanıma açılmış ve kentin görünüşünde değişimler görülmeye başlanmıştır.

Erken Cumhuriyet Dönemi ile kentte çalışmalar başlamıştır. Kentte yeni inşaat faaliyetleri başlamış ve 1935 yılında Belediye Başkanı Veli Yaşın tarafından plan yaptırılarak yeni birçok yol açılmıştır. 1937 senesine gelindiğinde kentte mevcut ev sayısı 2427'ye ulaşmış ve yeni Memleket Hastanesi inşa edilmiştir. 1949 senesinde kent beş mahalleden oluşmakta olup, 3500 konut ile merkez nüfusu 11862 kişidir.

Çanakkale'de kentsel gelişim, 20.yy'ın ikinci yarısından sonra hız kazanmıştır. Liman kenti olan Çanakkale'nin kentsel gelişimi, denizi referans alan kurguyla gelişmiştir. Kıyı kenarda bulunan iskeleler, deniz ile kent arasındaki mekânsal ilişkinin gelişmesinde etkili olmuştur. İskele, mekânsal olarak kent ile ilişkiyi sağlamış, aynı zamanda XVIII. yy.'da gelişen deniz ticaretinin bir sonucu olarak kentin gelişmesine yön vermiştir. Çanakkale'nin liman kenti olması sebebiyle, dışarıdan mal alım ve satım işlemlerini gerçekleştirmektedir. Kentte bulunan, esnaf ve zanaatkârlar faaliyet göstermekte, Boğaz'dan geçen tüccar gemileri de Çanakkale ticaretini olumlu yönde etkilemektedir. Marmara Denizindeki konumu itibariyle ticari açıdan oldukça elverişli bir alanda yer alan Çanakkale, çeşitli üretim alanlarıyla elde ettiği ürünlerinin ticaretini, deniz yoluyla rahat bir şekilde yapmaktadır. Üretimini yaptığı ürünler iç pazarların yanı sıra dış pazarlarda da alıcı bulmaktadır. Bunun en önemli sebebi ise ilin bir kıyı şehri olmasıdır. Önemli bir ticaret güzergâhında yer alması ürettiği ürünleri dönemin şartlarınauygun bir şekilde dışarıya satabilmesine ve dışarıdan alım yapabilmesine olanak sağlamaktadır. Limanda artan ticari faaliyetler kentsel mekanların gelişiminde etkili olmuştur. XX. yüzyılın ikinci yarısında, kentteki iskelenin yetersiz olması ticaret etkinliklerinin işleyişini aksatmıştır. Gemilerin açıkta beklemesi, malların sandallara yüklenerek açıktaki gemiye götürülmesi, aynı şekilde açıkta bekleyen gemiden indirilen malların sandallara aktarılması ve sandallarla iskeleye yüklenmesi, yalnızca tüccarlar için değil, ulaşım için gemileri tercih eden halk için de önemli bir sorun ve maliyet oluşturmuştur. Sorunun çözümü için 1934 yılında Belediye Meclisi iskelenin inşaatına karar vermiş ve 1935 senesinde iskele kullanıma açılmıştır. İskelelerin bulunduğu bölge Gümrük ve İskele Bölgesi olarak gelişim göstermiştir. Gelişen ticaret ve hazırlanmış olan 1949 Nazım İmar Planı ile, kent planlı bir gelişim göstermiştir.

SONUÇ

XV. yüzyılda, Kale-i Sultaniye Kalesinin inşa edilmesi ile kale etrafında kurulan Çanakkale Kenti, zamanla büyüyüp gelişmiştir. Özellikle XVIII. yüzyılda başlayan ticaret etkinlikleri, liman kentlerinde olduğu gibi Çanakkale Kentinde de ticareti arttırmıştır. Kentin, uluslararası geçiş güzergahı olan Boğaz kıyısında kurulması önemini bir kat daha arttırmıştır. Çanakkale, stratejik konumu ve nüfus yapısı dolayısıyla dışa açık bir kenttir. Kentin bu özellikleri, XIX. yüzyılda küçük şirin bir kasaba kenti olarak görünmesinin yanında, ticari etkinlikleri ile önemli bir kıyı liman yerleşimi olmasını sağlamıştır. Kentin XIX. yüzyıldaki ticari liman kenti konumu, birçok devletin Çanakkale'de konsolosluk açması için tercih sebebi olmuştur.

Kasaba kenti durumdaki Çanakkale, Cumhuriyet Dönemi ile kentsel gelişimini, coğrafi konumuna ve stratejik özelliğine bağlı olarak gerçekleştirmiştir. XX. yüzyılın başındaki I. Dünya Savaşı sırasında savaşın önemli cephelerinden biri olan Çanakkale kenti, savaş döneminde bombardımanlar sonucu ateş altında kalmıştır. Fiziksel olarak tahrip olan kent, imara muhtaç bir hale gelmiştir. Kentin nüfusu azalmış ve çok kültürlü ticaret kenti özelliğini kaybetmiştir. Kent nüfusunun artması ve kalkınması ise ancak Cumhuriyet döneminde olmuştur. Cumhuriyet ile, yapısal faaliyetlere başlanılan kentin görünümü, dış göçlere bağlı olarak artan nüfus ile paralel şekilde gelişmiştir. Kentin mevcut dokusu, ticareti ve kültürel yapısı; ulaşım gibi temel ihtiyaçların giderilmesi ile gelişme göstermeye devam etmiştir. Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımında (1927) şehirde 8515 kişi sayılmıştı. Şehir, ancak 1935'te 1894'lerdeki 11.000 kişilik nüfusuna ulaşabilmiştir.

Çanakkale Kent Merkezinin haritası ilk defa 1932 yılında yapılmıştır. Erken Cumhuriyet Döneminde yapılmış olan harita; kentin sokakları, kalesi, idari binaları, iskeleleri, yeşil alanları, mezarlıkları, ticaret binaları ile detaylı bir şekilde hazırlanmıştır. Harita, 1949 yılında hazırlanacak olan kent imar planının altlığını oluşturacak vaziyettedir. 1949 yılında Celal Ulusan tarafından "Kesin İmar Planı" hazırlanmıştır. Bu planla Cumhuriyet Meydanının ve çevresinin önemli bir merkez olması amaçlanmıştır. Ayrıca Cumhuriyet Meydanının sahile indiği noktada iskele inşası planlanmış, gümrük binası ve iskeleleri ile bu alanın Liman bölgesi olması hedeflenmiştir. "Kesin İmar Planı" ile kent, ilk kez planlı şekilde düzenlenmeye başlamıştır.

KAYNAKLAR

Agnin, J. (1736). *Plan du canal de Constantinople / Par Moy Joseph Agnin.* Galica Bnf: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53100606f/f1.item.zoom adresinden alındı

Aksoy, T. (2017). *Bir Yaşam, Bir Şehir Çanakkale.* İstanbul.

Algör, İ. (2007). *Yalı Hanı ve Han Sakinleri.* İstanbul: Everest Yayınları.

Atabay, M. *Osmanlı'dan Günümüze Çanakkale Belediyesi tarihi.* Çanakkale: Çanakkale Belediyesi.

Australian War Memorial. (1914-1918). Chanak: https://www.awm.gov.au/collection/C1235143 adresinden alındı

Australian War Memorial. (1915). Chanak, Turkey. 1915. A street in the town in the Dardanelles Asian Coast area showing the damagec: https://www.awm.gov.au/collection/C382649?image=1 adresinden alındı

Ayverdi, E. H. (1953). *Fatih Devri Mimarisi* (Cilt III). İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü.

Ayverdi, E. H., & Yüksel, İ. A. (1976). *İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi.* İstanbul: Baha Matbaası.

Berquin, P. (1700). *Plan du fort vieux d'Europe des Dardanelles.* Gallica.Bnf: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53100652q adresinden alındı

Burg Çanakkale. (1914-1918). Europeana: https://www.europeana.eu/et/item/9200291/bildarchivaustria_at_Preview_15545581 adresinden alındı

Chanak. Europeana: https://proxy.europeana.eu/9200291/bildarchivaustria_at_Preview_15545616?view=http%3A%2F%2Fwww.bildarchivaustria.at%2FPreview%2F15545616.jpg&disposition=inline&api_url=https%3A%2F%2Fapi.europeana.eu%2Fapi adresinden alındı

Chanakkale - View from the sea. Mary Evans Picture Library: https://www.prints-online.com/chanakkale-view-sea-4430205.html#modalClose adresinden alındı

Combes, B. d. (1686). *Plan du Vieux Chateau d'Asie Abidos.* Galica Bnf: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b531006463 adresinden alındı

Cumhuriyet İlkokulu. (1922). Çanakkale Kent Müzesi ve Arşivi: https://canakkalekentmuzesi.blogspot.com/2018/11/31-ekim-2018-eski-kent-fotograflar.html adresinden alındı

Cumhuriyet İlkokulu(Kala-i Sultaniye Rum Erkek Mektebi). Çanakkale Harbi: https://www.canakkaleharbi.com/2019/08/26/cumhuriyet-ilkokulu-kala-i-sultaniye-rum-erkek-mektebi/ adresinden alındı

Çanakkale Seramik Müzesi: https://www.canakkaleseramikmuzesi.org/kentte-seramigin-tarihsel-gelisimi/#galeri1-10 adresinden alındı

Çanakkale Cumhuriyet Meydanı. (2020). Çanakkale Travel: https://www.canakkaletravel.com/galeri/cumhuriyet-meydani.html adresinden alındı

Çanakkale Devlet Hastanesi. (2021). TUTAP: https://www.tutap.com.tr/detay_tanitim/canakkale-devlet-hastanesi/174 adresinden alındı

Çanakkale Kenti Balıkhane Kulübesi. Çanakkale Kent Müzesi: https://canakkalekentmuzesi.blogspot.com/2018/11/31-ekim-2018-eski-kent-fotograflar.html adresinden alındı

Çanakkale Kesin İmar Plânı İzah Raporu. (1950). *Arkitekt* (217-218), 28-31.

Çanakkale Sahili. (1926). Salt Research: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/128495?mode=full adresinden alındı

Çanakkale Yalıboyu Caddesi. Salt Research: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/201501 adresinden alındı

Çanakkale Yerel Tarih Grubu. (2000). *Çanakkale Sokak Adlarında Yaşayanlar.* Çanakkale: OBİ.

Çanakkale(Dardanelles) La Douane, Gümrük. (1903). Pingudu: https://www.pingudumuzayede.com/urun/1477958/canakkale-dardanelles-la-douane-gumruk adresinden alındı

Çanakkale'ye bağlı idareler. (2020). Çanakkale Gümrük Müdürlüğü: http://batimarmara.gtb.gov.tr/bagli-idareler/canakkale/canakkale-gumruk-mudurlugu adresinden alındı

Das Bundesarchiv. (1915-1916). Dardanellen, Canakkale, Fort Cimenlik: https://www.bild.bundesarchiv.de/dba/de/search/?yearfrom=&yearto=&query=dardanellen&page=1 adresinden alındı

Deniz Müzesi mutlaka görülmelidir. (2019). Gündem: https://canakkalegundem.net/2019/07/31/deniz-muzesi-mutlaka-gorulmelidir-106840/ adresinden alındı

Dezauche, A.-G. (1801). *L'Hellespont ou canal des Dardanelles / [A. G. Dezauche Fils]*. Galica Bnf: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b101005465 adresinden alındı

Dumée. (1600-1700). *[Détroit des Dardanelles] / fait par le S.r Dumée garde de la marine.* Galica Bnf: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53100712f?rk=42918;4 adresinden alındı

Ergin, O. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi* (Cilt 3-4). İstanbul: Eser Matbaası.

Erten, İ. (2006). *Çanakkale Kent Yazıları.* Çanakkale: A.P.Y.

Erten, İ. (2006). *Çanakkale Kent Yazıları.* Çanakkale: Aynalı Pazar Yayınları.

Eski Çanakkale. T.C.Çanakkale Belediyesi-Fotoğraf Arşivi: https://www.canakkale.bel.tr/tr/sayfa/1129-fotograf-arsivi/18-eski-canakkale adresinden alındı

Eyice, S. (1993). Çanakkale Hisarı. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 8, s. 203-205). içinde İstanbul: TDV.

Eyice, S. (2002). Kilitbahir Kalesi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.

Geçilmez Geçit Çanakkale. (1949, 4 26). *Ulus Gazetesi*, s. 5.

Haberler. (2015). Çanakkale Savaşı'nın Görülmemiş Fotoğrafları: https://www.haberler.com/fotogaleri/canakkale-savasi-nin-gorulmemis-fotograflari/ adresinden alındı

Hatip, S. (2009). *Bahriye Şehri Kala-i Sultaniye* . Ankara: Ank.Dz.İk.grp.K.lığı.Basımevi.A.lığı Cebeci.

Houdan, F. (1780). *Carte de l'Hellespont ou Canal des Dardanelles Levée sur les lieux et assujettie aux Observations Astronomiques / Dhoudan sculp. ; Beaublé scrip.* Galica Bnf: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8494366k.r=hellespont?rk=128756;0 adresinden alındı

İbrahim Güner, Hakkı Yazıcı. (2000). Çanakkale Boğazında Ulaşım. *Türk Coğrafya Dergisi*(35), 25-50.

İnalcık, H. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu* (Cilt 1). İstanbul: Eren Yayıncılık.

İstiklal İlkokulu (Kala-i Sultaniye Rum Kız Mektebi). Çanakkale Harbi: https://www.canakkaleharbi.com/ adresinden alındı

İşgüden, I. (2017). *Kırık Dökük Hikayeler.* İstanbul: Çatı Kitapları.

Kahraman, S. A. (2010). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahat* (Cilt 1). İstanbul: YKY.

Karataş, M. (2014). *Çanakkale Halkevi (1932-1951).* Ankara: Grafiker Yayınları.

Koç, T. (2004). *Çanakkale Yerleşmesinin Durum Raporu 2003.* Çanakkale: Çanakkale Kent Konseyi Yayınları.

Masnou, F. (1915). *Chanak [i.e. Çanakkale sur la côte asiatique des Dardanelles] : [photographie de presse]*. Galica Bnf: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53235159w?rk=150215;2 adresinden alındı

Merkezi, H. İ. (1995). *Yüzyıllar Boyunca Venedik ve İstanbul Görünümleri.* İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş.

Özata, M. (2009). *Bir Doktorun Harp ve Memleket Anıları.* Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Özgüven, B. (1989). İdadi Schools: Standard Secondary School Buildings in the Ottoman Empire (1884-1908). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.

Özgüven, B. (1990). İdadi Binaları. *Tarih ve Toplum*(82), 44-47.

Özgüven, B. (1997). Fortres of Kilid-Ül-Bahır, Turkey. *Secular Medieval Architecture in The Balkans 1300-1500* (s. 170-173). içinde Thesaloniki: The Hellenic Ministry Of Culture.

Özgüven, H. (1997). *, Barut ve Tabya: Rönesans Mimarisi Bağlamında Fatih Sultan Mehmed Kaleleri.*

Reis, P. (2002). *Kitab-ı Bahariye.* (B. Arı, Dü.) Ankara: T.C.Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı.

Salt Research. (1641). The Dardanelles after an ancient engraving of 1641 - 1641 tarihli eski bir gravürden, Çanakkale: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/19680 adresinden alındı

Savaş Sonrası Çanakkale. Çanakkale Kent Müzesi ve Arşivi: https://canakkalekentmuzesi.blogspot.com/2018/11/31-ekim-2018-eski-kent-fotograflar.html adresinden alındı

Stanford, E. (1879). *İnternet Archive.* David Rumsey Map Collection: https://archive.org/details/dr_the-sea-of-marmara-london-edward-stanford-55-charing-cross-sw-april-7-11741036 adresinden alındı

T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2021, 5 9). Çanakkale İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü: https://canakkale.ktb.gov.tr/TR-70467/cografya.html adresinden alındı

The Dardanelles after an ancient engraving of 1641. (1641). Salt Research: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/19680 adresinden alındı

The Grech family at the Dardanelles, Turkey. (1908). Levantine Heritage: http://www.levantineheritage.com/note87.htm adresinden alındı

Troia Vakfı. (2021, 9 21). https://www.troiavakfi.com/troas-bolgesi/ adresinden alındı

Truguet, L. J.-F. (1786). *Carte de L'Hellespont, depuis de l'entrée du détroit jusqu'aux Caps Sestos et Abydos / Levée en 1786 par le MM. Truguet, ... ; et Tondu astronome ; d'après les instructions de S. E. M.r le Comte de Choiseul-Gouffier*. Galica Bnf: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53100625t/f1.item.r=hellespont adresinden alındı

Tuncel, M. (1993). Çanakkale Boğazı. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 8, s. 197-199). içinde

Ulusan, C. (1973). Mimarlığımız 1923-1950. *Mimarlık/Forum*(2).

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi* (Cilt 3). Ankara: TTKB.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi* (Cilt 2). Ankara: TTKB.

Yalı Caddesi. Hotel Des Etrangers: https://hoteldesetrangers.com.tr/yali-caddesi/ adresinden alındı

“Çanakkale de sıtma kalmadı, Nahiye doktorlarından köylüler çok istifade ediyor.” (1932, 11 24). *Akşam Gazetesi*, s. 6.

“Anadolu’da Akşam, Çanakkalelilerin bir derdi posta meselesi. “(1934, 5 11). *Akşam Gazetesi*, s. 7.

“Çanakkale'nin İskele Derdi.” (1934, 7 27). *Akşam Gazetesi,* s. 10.

“Çanakkale Yeni Bir Şehir Oldu.” (1935, 7 26). *Akşam Gazetesi*, s. 6.

“Çanakkale'de yeni hastane açıldı.” (1937, 11 22). *Akşam Gazetesi*, s. 5.

“Çanakkalenin nüfüsü iki misli artı.” (1937, 12 24). *Akşam Gazetesi*, s. 10.

“Çanakkale'de On Sekiz Mart Parlak suretle kutlandı.” (1939, 3 26). *Akşam Gazetesi*, s. 9.

“Tavizade vapurları Ayvalık-İzmir Ekspresi.” (1930, 5 4). *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 6.

“Çanakkale mükemmel bir hastaneye kavuştu.” (1937, 12 3). *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 7.

“Çanakkale Sahiline Güzel Bir Rıhtım Yapılıyor.” (1932, 3 25). *Son Posta Gazetesi*, s. 4.

“Çanakkale Sıhhiye Binası.” (1932, 3 25). *Son Posta Gazetesi*, s. 4.

“Çanakkale İmar Ediliyor.” (1932, 10 19). *Son Posta Gazetesi*, s. 4.

“Hastanesi çok mükemmeldir, muntazam işliyor yalnız yatak adedi de arttırılsa.” (1932, 11 6). *Son Posta Gazetesi*, s. 4.

“Çanakkale Sandalcıları yolculardan fazla para mı alıyorlar.” (1932, 12 8). *Son Posta Gazetesi*, s. 14.

“Sahilden Çanakkale Kasabasına Bakış.” (1934, 6 12). *Son Posta Gazetesi*, s. 1.

“Çanakkale'de yeni yapılan hastane.” (1937, 6 9). *Son Posta Gazetesi*, s. 5.

“Sahilin Bombalanması.” (1938, 4 10). *Ulus Gazetesi*, s. 4.

“Memleket Resimleri.” (1947, 9 11). *Ulus Gazetesi*, s. 6.

“Çanakkale Gümrük Müdürlüğü'nden.” (1934, 8 16). *Çanakkale Vilayet Gazetesi*, s. 3.

“İskelenin İnşası.” (1934, 9 20). *Çanakkale Vilayet Gazetesi*, s. 1.

“Orta Mektep Mezuniyet İmtihanları.” (1934, 9 20). *Çanakkale Vilayet Gazetesi*, s. 2.

“Balo.” (1934, 11 1). *Çanakkale Vilayet Gazetesi*, s. 1.

“Halkevinde.” (1934, 11 13). *Çanakkale Vilayet Gazetesi*, s. 1.

“Çanakkale gümrük müdürlüğünden.” (1934, 11 22). *Çanakkale Vilayet Gazetesi*, s. 4.

“Çanakkale Gümrük Müdürlüğünden.” (1935, 1 31). *Çanakkale Vilayet Gazetesi*, s. 4.

“Çanakkale Vilayeti encümeni daimisindan.” (1935, 2 22). *Çanakkale Vilayet Gazetesi*, s. 3.

“Vilayet Umumi Meclisi.” (1935, 3 7). *Çanakkale Vilayet Gazetesi*, s. 3.

“Vilayet Memleket Hastahanesi.” (1935, 4 11). *Çanakkale Vilayet Gazetesi*, s. 2.

“Çanakkale Sahil Sıhhiye Merkezi Baştabipliğinden.” (1935, 4 25). *Çanakkale Vilayet Gazetesi*, s. 3.

“Çanakkale Sahil S. Merkezi Baştabipliğinden.” (1935, 5 30). *Çanakkale Vilayet Gazetesi*, s. 3.

“Temel Atma.” (1935, 6 13). *Çanakkale Vilayet Gazetesi*, s. 1.

“Palamut.” (1935, 10 10). *Çanakkale Vilayet Gazetesi*, s. 1.

“Çanakkale Belediye Başkanlığından.” (1935, 11 28). *Çanakkale Vilayet Gazetesi*, s. 4.

“Hava Şehitleri.” (1936, 5 16). *Çanakkale Vilayet Gazetesi*, s. 1.

“Ekonomi Haftası.” (1937, 12 16). *Çanakkale Vilayet Gazetesi*, s. 1.

“Çanakkale Mst. Mv. Sa. Al. KO. (1938, 1 20).” *Çanakkale Vilayet Gazetesi*, s. 3.

“Belediye İmaratı.” (1938, 5 12). *Çanakkale Vilayet Gazetesi*, s. 1.

“Çanakkale Nafia Müdürlüğünden.” (1940, 2 1). *Çanakkale Vilayet Gazetesi*, s. 2.

“Çanakkale Mst. Mv. St. Al. kom bşk.” (1941, 7 17). *Çanakkale Vilayet Gazetesi*, s. Çanakkale İlavesi.

“Çanakkale'de yeni iskele." (1935, 3 24). *Zaman Gazetesi*, s. 4.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Ad Soyad : Zeynep TANRIVER

Eğitim

Lise : Çanakkale Lisesi, Çanakkale

Lisans : Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İzmir

Yüksek Lisans : Trakya Üniversitesi, Mimarlık Anabilim Dalı, Edirne